

<i>Szépirodalom</i>	
Markó Béla versei	5
Dankuly Csaba versei	9
Abafáy-Deák Csillag: Magasles	13
Buna Blanka-Boróka: Kalendárium	21
Bajna György versei	31
Lőrincz György: A baleset	35
Szentgyörgyi László versei	68
<i>Ködoszlás</i>	
Tófalvi Zoltán: Élete, mint lobogó fáklya (Moyses Mártonról és más határon túli '56-os áldozatokról)	72
<i>Ujjlenyomat</i>	
Élettörténetem. Egy tizenkilencedik századi iskolamester önéletrajza (Szemerjai Demeter Károly önéletírása. Közreadja Magyarosi Sándor)	105
<i>Academica Transsylvania</i>	
Kanyargós utakon (Székely Ferenc beszélgetése a 89 éves Jakab Sámuel talajtanossal, földrajzi szakíróval)	132
<i>Mens sana</i>	
Ember a pálya közepén (Csinta Samu beszélgetése Basa János olimpikon jégkorong-válogatott játékosával)	149
Egy cseh a Székelyföldön (Ifj. György László beszélgetése Vaclav Novak jégkorongozóval)	158
<i>Szemle</i>	
Lakatos-Fleisz Katalin és Tamás Dénes Láng Zsolt <i>Bolyai</i> című regényéről	163
Sántha Attila: Női eposz a nemiségről (Balázs Lajos: <i>Cérna és tű</i> . <i>A paraszti világ szerelmi eposza</i>)	171
Székelyföld-díjak, 2020	173
Előfizetők névsora	181

E lapszámunkat Kis Endre munkáival illusztráltuk.

SZERKESZTŐSÉG:

FŐSZERKESZTŐ: Zsidó Ferenc (zsidoferenc@yahoo.com)
FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Fekete Vince (feketevince@gmail.com)
SZERKESZTŐK: György Attila (attilius@gmail.com)
Mirk Szidónia-Kata (mirksz@yahoo.com)
Molnár Vilmos (urbsic@yahoo.com)
SZERKESZTŐSÉGI TITKÁR: Bodor Zsolt (bodorazsolt@gmail.com)
KORREKTOR: Ferencz S. Csilla (achilla76@gmail.com)
GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Léstyán Csaba (lestyancsaba@yahoo.com)
ÜGYVEZETŐ: Antal Margit (margitalant57@yahoo.com)
TITKÁRNŐ: Simon Ildikó (ildiko.simon@ymail.com)
KÖNYVELŐ: Balázs Sarolta (balázssarolta13@gmail.com)

KÜLSŐ MUNKATÁRSAK: Farkas Árpád, Lakatos Mihály,
Lőrincz György, Lövetei László,
Nagy Koppány Zsolt, Tánczos Vilmos,
Zsigmond Andrea

TÖRDELŐ: Botár Emőke – Pro-Print

ALAPÍTÓ-FŐSZERKESZTŐ: Ferenczes István (1997–2010)

KIADÓ: Hargita Megye Tanácsa
Hargita Kiadóhivatal
Székelyföld Alapítvány

FELELŐS KIADÓ: Borboly Csaba,
Hargita Megye Tanácsának elnöke

NYOMTA: Alutus Nyomda, Csíkszereda
FELELŐS VEZETŐ: Hajdú Áron igazgató

ISSN 1453-3871

ELÉRHETŐSÉGEINK:

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. sz., Pf. 149
Telefonszámok: (004)0266–311 775, (004)0266–311 026 (fax), (004)0746–195 413
E-mail cím: szekelyfold@hargitamegye.ro; honlap: www.szekelyfoldfolyoirat.ro

ELŐFIZETÉSI DÍJ:

Belföldieknek: negyed évre 15,00 lej, fél évre 30,00 lej, egy évre 60,00 lej
Külföldieknek: negyed évre 22,50 lej (1500 Ft, 7 EUR), fél évre 45,00 lej (3000 Ft,
14 EUR), egy évre 90,00 lej (6000 Ft, 28 EUR)

Belföldi előfizetőinktől a díjat kérjük postai utalványon, a következő címre küldeni:

Simon Ildikó – Editura Harghita, Pf. 149

Folyószámláink: RO20 TREZ 3512 1G33 5000 XXXX/RON

Editura Harghita, Trezoreria M-Ciuc, Sucursala Harghita

RO53 RNCB 0152 0423 6585 0003/EUR

RO26 RNCB 0152 0423 6585 0004/HUF

Fundația Székelyföld, Banca Comercială Română M-Ciuc, Sucursala Harghita

SWIFTCOD: RNCBROBU

Markó Béla
ÉJSZAKAI GYORS

Vasútnál lakom. Esténként el-elnézem én is, hogy ott áll minden fülke-fényben a költő, míg tovarobog a vonat. Megkérdezném tőle, Attila, hát te mit csinálsz itt, ahol talán sohasem jártál, de amire válaszolhatna, már eltűnik. Aztán jön az újabb szerelvény, és láthatom megint. Hozzám képest még kölyök. De már örök. Vasútnál laktam gyermekként is, sokszor láttam őt akkor is. Most pedig figyelem félálomban minden éjjel, hogy erős csengetéssel vagy inkább hangos harangozással ereszkedik le a sorompó, majd elhalad József Attila. Lehet, felült a budapesti gyorsra, és bejárja most mind a kanyargó völgyeket, világít csak a sűrű éjszakában. De épp itt? Miért ne? Nekünk is szükségünk van rá. Kell a kép. Kell a mozgás. Kell az álom, és kell a remény is. Hogyha megáll a robogó sötétség, egy pillanatra kiömlenek a nappalok a peronra. De hamar továbbmegy minden. Itt élek az egyre gyéresebb vonatok közelében. Gabonát hoznak, cementet, követ, bégető juhokat, karácsonyfát, költőt is gyakran. De ő nem száll le Marosvásárhelyen. A vers olyan, hogy bármelyik sorompónál várakozunk, úgyis ott lesz az ablakban József Attila. Csupa kivilágított strófa. Ha nem áll ott a költő, üres lesz a költemény, és csordultig telik az éjszaka feketeséggel.

EGYETLEN ÉLET

Jobbra kettő. Majd hosszú-hosszú szünet.
Ismét egy jobbra. Már három hiányzik.
Aztán balra egy. Kisvártatva megint
egy balra. Megpróbálom észben tartani.
Számolok. Hirtelen jobbról három.
De végre balról is jön egy. Madarak.
A kökerítés fölött, a tűzfal és a garázs közt,
egyik oldalt a cseresznyefára támaszkodva,
másik oldalt a terebélyes mogyoróbokorra,
felhőkkel foltozott égdarab. A veranda
eresze fent is elvágja a kilátást. Vagyis
innen nézve ebből áll a világ. Rigók,
verebek, varjak, galambok. Ritkábban
egy-egy vércse is. Nem mindig tudom.
Úgyis csak az számít ilyen messziről, hogy
mennyi. Feltűnnek, itt vannak, eltűnnek
túlfelől. Most ketten átrepülnek jobbra.
Ismét nincsen egyensúly. Nem ideológia.
Nem is paranoia. Ha egyik vagy másik
irányba túlságosan sokan. Valami furcsa
hiányérzet. Rossz érzés. Hogy baj lesz
belőle. Fogalmam sincs, hogy a tűzfal,
a garázs, az eresz vonalán túl még hányan.
Nem is érdekel. Csak ez a kétség, amelynek
van határa, és mégis végtelen. Mint egyetlen
élet. Folytatódik, de nem látom, hogyan.
Olyan is van, hogy kering, megfordul.
Lehet, hogy nem kellene sietnem, mert
sokkal jobb, ha itt vagy ott hiány van.
Vagy többlet. Ne billenjen el teljesen, de
nehezedjék mégis olykor a cseresznyefára,
esetleg a mogyoróbokorra az egész. A felhők
tömege. A világitó üresség. Ahogy időnként

átúszik rajta néhány forró, puhán lüktető sejt.
A teremtés törmelékei. Hol többen, hol csak
egyedül. Miért is kell ez a lebegés, ez az
egybeesés, ez a pontos elszámolás? Hogy majd
ne legyen átrepülés? Ide-oda kívánczóság?
Hogy ne kapcsolódjék össze múlt és jövő?
Amit tervezek, és amit teszek? A megnyugtató
érzés, hogy amennyi érkezett, csak annyi megy
tovább? Hogy itt marad végül, ami fontos?

RETORIKA

Nem az első, hanem az utolsó mondatot
kell tudni mindig, fontos a kezdés, persze,
és amikor kilépsz a reflektorfénybe,
sokat számít a megszólítás is, *hölgyeim*
és uraim, esetleg *kedves barátaim*, netán
drága honfitársaim vagy *testvéreim*, szóval
nem mindegy, van-e *captatio benevolentiae*,
sikerül-e valamilyen egyetértést, majd
szolidaritást teremtened a hallgatóságban,
meg aztán értékelni fogják, ha egy-két
poénnal megnevelteted őket, illetve a
megfelelő pillanatban felidézted a város,
a vidék, az ország és legfőképpen a nemzet
képességét az összefogásra, a túlélésre,
a súlyos csapások utáni talpraállásra és az
újabb meg újabb vereségeket követő
új s új győzelmekre, vitathatatlanul a legjobb
fokmérője szereplésednek, ha közbetapsolnak,
tudatosan törekedned kell erre, ám ahhoz,
hogy magabízón szembenézhess az elsötétült
nézőtérrel vagy a napfényes téren összegyűlt
tízezrekkel, ismétlem, végül is a befejezés

a lényeg, a többi csak felkészülés, közelítés, ráhangolódás, de ha megvan az utolsó mondat, vagyis a befejező gondolat, akkor nyugodtan meg-megállhatsz, kivárhatsz egy pillanatig, ez nem retorikai kérdés, hanem az életed, mégsem szorongsz, hogy nem lesz elég frappáns a vége, és valamilyen hiányérzettel maradnak utánad, vagy pedig te magad is úgy hagyod abba, hogy itt az ideje, holott nem zártad még le, hiszen nem fogalmaztad meg az egésznek a végső esszenciáját, tehát természetesen nem árt, ha az a látszat, hogy minden előző mondatoddal ahhoz a legutolsó igazsághoz próbálsz közelebb kerülni, azt kutatod, arra lelsz rá a végén, de valójában már kezdettől fogva ismerted ezt a befejező mondatot, és egy-egy kitérővel vagy pihenővel arrafelé igyekeztél, miközben nem biztos, hogy sikerül eljutnod addig, és végül csak annyit mondasz hangosan, hogy *föld, fű, ég, haza*, esetleg *szerelem, szerelem, hűség*, vagy csupán egyetlen trágárságot, ilyesmire is van példa, attól függ, lesz-e még erőd beszélni, de ha kiválasztottad azt a hatásos, tulajdonképpen közhelyes mondatot, úgyis másképpen fogsz élni, mert tudod a végét.

Dankuly Csaba

ÉLET-HALÁL

A HÚGOM

*„Innen esett ki [...]. Vagy ugrott.
A helyszíni vizsgálat, pedig háromszor
is megcsinálták, nem jutott pontos eredményre.”*

Már nem él. Nem történt csoda.
Földet ért. Amíg a levegőben volt,
ha tudjuk, mi történik, még hihettük
volna, hogy valami közbejön,
szárnyai nőnek, megváltoznak
hirtelen a fizika törvényei,
megszűnik a gravitáció, közbelép
Isten, angyal, egy földönkívüli,
vagy a felismerés, hogy az egész csak
egy vita, rossz körülmény
nyomán lecsapódott rémkép,
akármi, ami megállítja, eltéríti,
vagy visszafordítja a folyamatot.
De ilyen csak a kommersz filmekben van.
Elképzelni se merem, mégis valahogy muszáj,
ahogy tíz emelet magasból
belecsapódik az aszfaltba,
roppan, törik, szakad, vérzik,
már nem él. A koporsóban fekvő
elnyugodott, mosolygós arcúra
preparált bábu nem ő, felfoghatatlan,
az mennyire nem a valóság.

AZ ANYÁM

Valamit elejt, nagy
nehezen lehajol,
felveszi, a helyére rakja.
De inkább hagyja,
hogy én vegyem fel,
és rakjam akárhova.
Ideges leszek ilyenkor,
mert olyan, mintha
szándékosan csinálná.
Nem tudom. Utána kihív
az erkélyre, cigivel kínál,
mintha nekem
nem lenne. Mintha
ki akarna engesztelni.

A NAGYANYÁM

Még él. Faltól falig
jár. A házból ki nem.
Már évek óta. S talán még
évekig, akkor még nem lehet
tudni. Kicsi, kicsit eszik. Csipeget
egy kifliből. Leszórja, nem veszi
észre, vagy csak visszafelé jövet.
Kiszór az ablakpárkányra is egy keveset.
Szórhatná a konyhaasztalra,
simán odaszállnának a galambok,
már nem félnek tőle. De ő nem tudja.

A NAGYAPÁM

Még él. Nap mint nap
eljár otthonról. Akkor is, ha
sehol semmi dolga. Olyankor
én ügyelek fel nagyanyámra.

Mikor megjön, sört hoz.
De előbb pálinkával kínál.
Ülünk a konyhaasztalnál,
és többnyire összeveszünk,
mert a nézeteink különböznek.
Apám helyett ő az apám,
kötelességének érzi nevelni.
Mit számít, hogy nem vagyok
már abban a korban.
A cigimből max kettőt ha
slukkol, mert szédül.
Hogy is bírom, kérdi, jobban
tenném, ha leszoknék.
Bólintok, de azért végigszívom.
Töltök még. Figyelmeztet,
ennyi elég volt. Nekem nem.
Rám hagyja. Miután elcsoszog
lepihenni, kihozom a kamrából
a bort. Egyenletesen horkol,
de nem tart félóránál többet,
jó lesz sietni. A szintkülönbséget
persze úgyis észre fogja venni.
De nem szól. Hozza az üveget,
az én poharam teli, a magáét
csak negyedig tölti. És
odakoccintja az enyémhez.

AZ APÁM

Még él. Valahol,
valameddig. Alkesz,
mondják. Nem keres,
én se őt. Pedig én
is alkesz vagyok,
volna közös téma.

A TESÓM

Még él. 5 perccel
fiatalabb nálam.
Vajon 5 perccel
hamarabb fogok meghalni,
így ő 5 perccel később?

ÉN

Még élek. Aztán
meghalok. Mint mindenki.
Ebben az egyben,
a születésen kívül,
mind egyek vagyunk.

A BARÁTNŐM

Él. Több mint húsz
évvel fiatalabb nálam.
Remélem – hihetőbb is –,
hogy hamarabb halok meg.
Ő nem, nem akarja hinni, de azt igen,
hogy jó messze még mindkettőnk halála.

Az apokalipszis lovasai – halál, 2017 (olaj, vászon, 50 x 60 cm)

Abafáy-Deák Csillag

MAGASLES

Emília már kilenc hónapos korában tudott járni. A csúszás-mászásból hamar kinőtt, illetve csak a földön csúszásból, a mászásból soha. Egyéves korában egyedül bemászott a magas rácsos ágyába, odalökött egy fellépőt és már bent is volt a kiságyban. Egyik délután a spájzban tárolt kilencfokú létra tetején állt, és nem akart onnan lejönni, csak gurgulázva nevetett és élvezte, hogy az anyja hüledezik, hogy került olyan magasba. Az erkélyajtót mindig kulcsra kellett zárni, idejében észrevették, hogy mászási hajlamát ott is gyakorolni akarja, egyből nekivágott az erkély mellvédjén felkapaszkodni. Fárasztó volt vele kint lenni a szabadban, mindig talált valami képtelen helyet, ahova azonnal felmászott, a legnagyobb fákra, magas kerítésekre is. Anyja, akinek tériszonya volt, kétségbeesve hívta le a lányát, gyakran sikítózott, aztán jött valaki, aki megnyugtatta, és segítette a gyerek lehozásában.

Emília felnőtt korában mégsem lett profi hegymászó, de talált olyan foglalatosságot, amivel ezt a szenvedélyét is kiélhette. Amatőr természetfotósként főleg a ragadozó madarak érdekelték, rendszeresen sziklát mászott, egy-egy magasan elrejtett fészek megközelítéséért. Kedvenc madarai a szirti sasok voltak, ezért bármilyen veszélyes sziklán képes volt felmászni. Amikor megismerkedett Bencével, a fiú szívesen elkísérte a hegyekbe, és majdnem mindig ő is olyan magasra kapaszkodott fel, mint Emília, de csak majdnem, mert volt egy pont, ahonnan már nem ment tovább, felkiabált a lánynak, lent megvárlak. Harmadik ilyen alkalommal Emília, ha kissé viccesen is, de megjegyezte, ennyire beszari vagy a magasságtól, majd én megtanítalak, hogyan mászhatsz biztonságosan. Beszari, én? Akkor hogyan lehetnék ezüstkoszorús pilóta? Ezüstkoszorú, ez jól hangzik, akkor biztos van aranykoszorú is, de mi ez egyébként? Vitorlázó repülésről van szó, eddig nem beszéltem veled erről a szenvedélyemről, meglepetésnek szántam, meg élveztem, hogy te is ilyen extrém dolgokat művelsz szabadidődben, szívesen kísértelek a magasba. De még szívesebben vinnélek egy repülésre, veled nem lenne gondom. Volt olyan barátnóm,

aki végig visította az egész utat, miközben semmilyen figurát se mutattam be, csak szálltunk szépen egyre följebb. Meglátod, micsoda élmény, ha rákattansz, sose tudod abbahagyni. Ott fent versenyezhetnél a madaraiddal. Jövő hét végén kezdhethetnénk, az időjárás-előrejelzés is kedvezőnek tűnik. Emília bólogatott.

A közelgő hétvége nem volt jó a lánynak, a következő se, és a kifogásoknak nem lett vége. Bence ráunt a kérlelésre, nekiszegezte a kérdést, akkor nem is akarsz velem járni? Járnai igen, csak repülni nem! Ekkora baromsággal ne etess, nem találkoztam eddig olyan emberrel, aki ennyire nem fél a magasságtól, szenvedélye a magasság, egyre följebb, ez után mi más következhetne, mint a repülés? Szólhattál volna, hogy lépjek le, sokkal korábban is. Bence időt sem adott további magyarázatra, kommentár nélkül lelépett. Ezután Emília szüneteltette a hegymászást, mert ha elindult, mindig eszébe jutott, milyen jó volt a fiúval együtt menni, sokat nevettek, mindent megbeszéltek, de most kiderült, ami a legfontosabb, azt nem. Emília ezt a szünetet hamar szüneteltette és visszaállt a régi rendszer, újból rendszeresen mászott.

Anyja kis idő után megkérdezte a lányát, hova tűnt az a helyes fiatalember, aki gyakran elkísért az örült mászkálásaiddra. Legalább addig nyugodt voltam, hogy biztonságban vagy, van, ki vigyázzon rád. Emília elengedte a füle mellett a kérdést, de amikor már harmadszorra is ezt hallotta, csak annyit válaszolt: elrepült. Külföldre ment? Emília rázta a fejét. Csak nem pilóta, kiáltott fel az anyja, és a fejéhez kapott. Nem pilóta, tájépezés, de miért lenne az nagy baj, a pilótaság? Az anyja leült és megkönnyebbülten mosolygott: csak pilótával ne járj soha! Emília ingerülten szólt vissza, micsoda marhaságot, az se veszélyesebb mesterség, százszor többen halnak meg az országúton és... Nem tudta befejezni a mondatot, az anyja felugrott a székről és próbált mondani valamit, de nem jött ki hang a torkán. A lány leültette az anyját, és hozott egy pohár vizet. Sokáig csendben ültek. Anyja kis idő után megszólalt, apád is pilóta volt. Emília felpattant a székről, hogyhogy pilóta, hiszen mérnök volt, láttam a diplomáját, a fényképeket, olyan nem volt, ahol repülő mellett állna, és nem mondtad ezt soha, csak annyit, hogy a kórházban halt meg, egy kis műtét utáni fertőzésben, mielőtt megszülettem volna. Anyja is felállt és szemébe nézett a lányának: nem bírtam kimondani hosszú éveig azt a szót, hogy pilóta. Apád valóban mérnökdiplomát szerzett, jó állása volt, de

az álma a repülés volt. Nekem is tetszett az ötlet, hogy ezt is megcsinálja, levizsgálják, fiatal voltam, elképzeltem, milyen jól áll majd rajta a pilóta egyenruha. Biztattam, ne adja fel az álmát. Az első egyedüli repülésén következett be a tragédia, a részleteket mai napig nem tudom, és nem is akarom hallani. A temetés után átadták nekem a pilótavizsga okmányát, amit aznap este elégettem. Emília percekig nem bírt megszólalni, csak nézte az anyját, akiből kitört a sírás, éveken át nem látta őt sírni, bármi történt. Megölelte az anyját, és csak annyit mondott, ne félj, belőlem biztos nem lesz pilóta, én csak mászni szeretek, most már értem, hogy olyan nagyon féltettél, és még most is. Nekem fontos, hogy érezzem a lábam alatt a talajt, a sziklát, csak a szemem repül, követi a madarakat.

Többet nem beszéltek anyjával a pilótaságról, a repülésről. Emília néhányszor megpróbálta felhozni a témát, de anyja elzárkózott minden kérdéstől. Sokszor álmódott azzal, hogy áll egy szikla tetején, és ahogy nézi, fényképezi a madarakat, az apját is látja, amint mosolyogva integet egy repülőgép kabinjából, a madarak szétrebbennek, de egyik nagyobb madár nekiütközik a kisgépnek, ami elkezd zuhanni lefele, ilyenkor mindig fölébredt. Megnyugtatta magát, ez csak egy bátor, bemutató manőver volt.

Ez a visszatérő álmom néhány hónapig kísértette, nem ment ki természetfotózni se, ami nála a hegymászást jelentette. Váratlan siker érte, egy korábbi fotója első díjat nyert, és nemcsak a szaklapokban közölték, hanem egy nagy szabadtéri kiállításon is szerepelt, ezután interjúk következtek, ahol további terveiről faggatták. Mintha nem ő beszélt volna, úgy hallotta a saját hangját, ahogy elmondta, ezután szeretne nemzetközi pályázatokon is részt venni. A nyertes fotón egy hatalmas szirti sas volt látható, kiterjesztett szárnyakkal repül az égen, egy lökhajtásos repülő kondenzcsíkjával párhuzamosan, mintha a repülővel versenyezne, vagy utol szeretné érni.

Emília képeinek nagy része sasokról készült, leginkább a szirti sast kedvelte, de rétisast is fényképezett, ezt nem tartotta annyira izgalmasnak, mert könnyebb volt megközelíteni, mint a szirtit, azok nagyrészt sziklapárkányokon fészkelnek, néha fák tetején is. Az erdőben bukkant rá a sasfiókára, mobiltelefonján felhívta a Madártani Intézetet, ahol eligazították, mit kell tennie, hova vigye, ahol megmenthetik a kis fiókat. A közeli faluban tartózkodott ideiglenesen egy

állatorvos. Megvizsgálta a kis madarat és gondoskodott a fióka elszállításáról a Hortobágyi Madárkórházba. Az orvos elmondta, sérült ragadozó madarakkal eddig nem találkozott praxisában, ez egy nagy élmény számára, és sokáig beszélgettek Emíliával a madarakról. Megadta a budapesti rendelője címét, szívesen folytatná a beszélgetést. Emíliának nem volt ellenére a felvetés, amúgy is szeretett volna infót kapni a sasfióka állapotáról, mert hallotta, a Madárkórház az orvosnak fog jelezni.

Kicsit nyugtalan volt, ahogy közeledett a praxishoz, talán zavarja az orvost a munkájában. Indulás előtt telefonált és az orvos lelkesen biztatta, várja, szó sincs zavarásról, hiszen ő ajánlotta fel a találkozást. Miután megérkezett, az orvos szabadkozott, azt hitte, hamarabb befejezheti a rendelést, de jelentkezett néhány váratlan eset, el kell látnia azokat, ha Emília unja, hogy ott várakozzon, akkor halaszthatják a beszélgetést, de ő örülne, ha maradna. Szívesen maradt, amin csodálkozott. Most nézte meg úgy igazból, hogy néz ki az orvos, első találkozásukkor a kis fióka teljesen lekötötte a figyelmét. A látvány úgy összességében tetszett, de leginkább a férfi hangja, ahogy beszélt a kis, beteg házi kedvencekhez, úgy szólt, mintha azok értenék, amit mond. Emíliának mégis az jutott eszébe, hogy ez éppen fordítva van, az állatok értenek az orvos nyelvén, mert amint megszólalt, azonnal elmúlt a nyugtalanságuk. Most döbönt rá, neki nem voltak állatai gyerekkorában sem, hörcsög, kiskutya, macska, hal vagy bármi egyéb. Osztyáltársai mindig dicsekedtek, milyen kisállatot kaptak ajándékba, de ő egyáltalán nem volt irigy erre. Az állatkeretet se szerette. Csak a szabadon élő madarakat, a minél magasabbra repülőket.

A rendelés befejezése után beültek egy kávéházba, és ami meglepő volt, ezeket a gondolatokat, amik most fogalmazódtak meg benne, elmondta az orvosnak, akit most már Ákosnak szólított. A beszélgetés háziállatokról és madarakról annyira lekötötte mindkettejüket, hogy a kávézó tulajdonosának kétszer kellett szólania, hogy már rég záróra van, és kéri, hogy távozzanak. Az nem volt kétséges, hogy a beszélgetést folytatják. Ákos kíváncsi volt Emília fotóira, nem csak a díjnyertesre, és mindegyikhez volt hozzáfűznivalója. Magukról is sokat beszéltek, de valahogy mindig a madarak témán keresztül jutottak el ide.

Már nem kávéházakban ültek, hanem hol Ákosnál, hol Emíliánál kötöttek ki, és az éjszakát is együtt töltötték.

Az időjárás kezdett javulni, kitavaszkodott, így Emília fölvetette, örülne, ha Ákos elkísérné egy magashegyi fotózásra, az se zavarja, ha nem mer fölmászni a veszélyes sziklára, de megnyugtatóna, ha a közelben várakozna rá. Ákos bevallotta, nagyon várta ezt a kérést, de ő nem akart ezzel előhozakodni, mert ez valószínű egy magányos hobbi. Örül, hogy Emília mellett lehet. A magasságtól egyáltalán nem fél, sőt, nagyon kedveli, ezért is érti meg a lányt. Neki is van egy titka, amit eddig nem árult el, nem ez volt a fontos, hanem a madarak, az állatok. Amiről eddig hallgatott, azt csak jó időben lehet művelni, neki nagy szenvedélye és örül az új idénynek. Nagy vágya, hogy Emíliával is megossza ezt az élményt. Csak nem pilóta, vitorlázórepülő, fakadt ki Emília. Nem, jött a határozott válasz. Ákos magához ölelte a lányt és a fülébe súgta, mi együtt is fogunk repülni. Emília ellökte a férfit, és egy szót se szólt, csak a szemébe nézett, Ákos hátrált és percekig ő sem szólt. Aztán beszélni kezdett. Már gyerekkorában, ha felnézett az égre és látta a madarak vonulását, arra gondolt, jó lenne elszállni valahova. Akkor ő is szabad lehetne, mint a darvak. Tavasszal jönnek, ősszel mennek. Krúgatnak. Szerette a hangjukat. Kapott egy képet a barátjától. Siklórepülővel, vagy valami sárkánnyal, hegyről ugrik le, és fennmarad a levegőben. Vitorlázik, mint a vércse, ha lecsapni készül áldozatára. Barátja egyik hétvégén kivitte a Hármashatár-hegyre, hogy saját szemével lássa, semmi ördöngösség nincs a repülésben. Nem kell füvet szívnia, hogy lebegjen. Fúj a szél, a fiú arra várt, hogy megforduljon a szélirány, és ugorjon. Hogy ugorjanak. A fiú nem szólt, hogy együtt fognak repülni. Tandemben. Ákos ilyen magasán eddig még nem volt. Nézte a világot madárszemmel, a templomot parányinak látta, és érezte a szél erejét, amit a fiú a maga javára fordít. Szembeszállt a széllal. Azzal a paplanernyővel a feje felett. Csak később jutott eszébe, amikor már a földön voltak, hogy egyszer mutatta a tévé, hogy valaki lezuhant a sárkányával, nem tudta irányítani, megszűnt a szél. A szélcsend a halál, akárcsak a nagyon erős szél. Ez se tudta elrettenteni, mintha drogot szívott volna, azóta is repül, nagyon várja a szezon kezdetét. Emília sokáig nem tudott megszólalni. Ákos kivárta, míg Emília is mesélt a gyerekkoráról, az apja haláláról, a pilótaságról, amit korábban nem is tudott, és azt a kimondhatatlan érzést, hogy nagyon vágyódik a magasságok után, fel is megy oda, nem szédül, nem fél, de csak addig nem, míg érzi a talajt a lába alatt. Ilyenkor is repül,

ahogy követi a madarak vonulását, ő is madárszemmel néz. De azt nem bírná nézni, a földről se, ahogy Ákos siklik az ernyővel, ennek a gondolatától is szédül.

Ákos figyelmesen hallgatta, látszott, hogy nagyon megrendült, és abban maradtak, a témát egyelőre lezárják. Néhány nap múlva mégis felhozta, beszélt szakemberekkel, és jó eredmények vannak a hasonló fóbiák gyógyításában, bár ez inkább kényszerképzet, mivel Emília egyáltalán nem fél a magasságtól, nincs tériszonya, találhatóak egy jó terapeutát. A lány hallani se akart erről, mert ő nem hisz ebben. Ismer olyan esetet is, akit a kutyafóbiából se tudták kigyógyítani, több neves szakember se. És mióta megtudta Ákos hobbját, éjjel-nappal retteg, hiába próbálja elhessegetni a rossz gondolatokat, mindig azt látja, ahogy zuhan le Ákos a dombok mögött, de azt is tudja, olyan áldozatot, hogy a férfi lemondjon erről a szenvedélyéről, nem kérhet.

Teltek a hónapok, nem volt felhőtlen az együttlét, aztán beköszöntött a rossz idő, ekkor újból minden a régi lett. Ákos felvetette, szeretne családot, már nem annyira fiatal, tíz évvel idősebb Emiliánál, szeretné összekötni vele az életét. Még humora is volt, csak az a paplan ne lenne, mondta, vagy húzd te a fejedre, amikor én repülök. Nem tudom a fejemre húzni, ha tudnám, a gondolatok akkor is a fejemben zakatolnának. Én is szeretnék családot, gyereket, de ilyen körülmények között ez nem valószínű meg. Ákos nem szólt semmit, elkezdődött a szezon, és folytatta a hétvégi kiruccanást, de ezek kicsit ritkábbakká váltak, ilyenkor elkísérte Emiliát a felfedezőutakra, mint ismeretségük kezdetén. A fotózás siker volt, már nemzetközi elismerést is kapott a lány, rangos külföldi lapokban is feltűntek a képei.

Egyik nap Ákos azzal állított haza, eldöntötte, abba hagyja rövidesen a repülést, fontosabb neki a család. Azt még nem döntötte el, mikor lesz az utolsó repülése, de nagyon sokat erre nem kell várni. Emília úgy érezte, repül. Anélkül, hogy felemelkedne a földről. Ilyet korábban sose érzett, mert amikor konkrétan a repülésre gondolt és nem a madarakét figyelte, akkor máris elkezdett szédülni. Most az is megfordult a fejében, talán elmúlik ez a fóbia, és akkor Ákos is visszatérhet a repüléshez, akár ketten is repülhetnének, szép lenne. De ezt nem közölte a férfival, ne ébresszen benne hiú reményeket. Ennek ellenére repültek. Mindketten és együtt, mert kiderült, Emília terhes. Ákos nagyon boldognak tűnt, és megerősítette elhatározását, hogy nemso-

kára abbamarad a röpködés, Emília pedig örült annak, hogy nem a gyerekvárás kényszere okozta ezt az elhatározást. Nem is siettette Ákost, még a szezon javában tartott, a gyerek születése meg télre volt várható.

Azért neveken már gondolkoztak, Ákos tervezte, hogy lesznek otthon állatok, a gyerek szokja meg, barátkozzon velük, Emília meg úgy érezte, akkor ő anyasága ellenére is újból gyerek lehet. Ő is óvatosabb lett, már nem mászkált veszélyes helyekre, főleg egyedül nem. Egyik nap egy rangos természetvédelmi eseményre kapott meghívást Madeira szigetére, fizetik az utazást, ellátást két főre, Emíliának csak annyi a dolga, hogy tartson egy előadást, vigyen színes diákat a fotóiról. Az örömrivalgás nem tartott, csak perceket, akkor ugrott be a gond, Emília nem mer repülőre szállni, a szigetre csak repülőjártat van. Azzal próbálta vigasztalni magát, terhesen úgyse ülhetne repülőre, de a nőgyógyász azt mondta, nyugodtan mehet, még nem annyira előrehaladott az állapota, teljesen egészséges, ő is meg a kis jövevény is, még jót is tesz a levegőváltozás és szép környezet.

Ákos gyakran emlegette, közeledik az ígéretének a beváltása. Emília nem sürgette, inkább a gyerekvárással kapcsolatos dolgokkal foglalkozott, berendezték a kicsi szobáját. Emília születésnapja közeledett, Ákos meglepetéspartit szervezett. Emília a terhestornáról érkezett haza, elég fáradtan, megázott, mert esős, viharos délután volt, nem is bánta, hogy Ákos javasolta, ne aznap ünnepeljenek, inkább pihenjen a torna után. Amikor felgyújtotta a nappali szobában a villanyt, ott voltak a barátok, a szoba feldíszítve, egy hatalmas torta az asztalon. Énekelték a születésnapi dalt. Emília is, és elmúlt minden fáradtsága. Csak az tűnt fel, hogy Ákost sehol se látja. Ismerte a férfit, tudott kellemes meglepetéseket okozni. A tortán egy színes boríték, kinyitotta, benne egy kis levél és egyetlen mondat: Ma: utolsó repülés! És egy rajz, ahogy egy alak hajtogatja össze a siklóernyőt. Emília, mint egy kisgyerek, ugrándozott, senki se tudta, mi lehet a levélben, viccelődve találgatták. Már a torta is elfogyott, de Ákos nem került elő, ekkor Emília megpróbált telefonálni, de a mobil nem volt kapcsolható. Csengettek, de nem a telefon szólt, hanem az ajtónál állt valaki, Ákos repülőkollégája, kezében nem virágot hozott. Arcáról le lehetett olvasni, hogy nagy a baj. Bejött és elmondta, meg akarták Ákost akadályozni az asznap

repülésben, mert rossz időt jóstoltak, de ő csak hajtogatta, hogy muszáj, ma muszáj, ez úgyis az utolsó.

Emília nem tudott sírni. Eszébe jutott az anyja, akit csak egyszer látott sírni. Ő sem tudott, aznap este és másnap se. A fiókban megpillantotta a repülőjegyet. Biztos lejárt már. Érvényes volt. Két főre. Reggel felszállt a gépre. Az utaskísérő az ajtóban kérdezte, a kísérője jön? Emília a hasára mutatott.

Rothko, 2012 (olaj, vászon, 70 x 50 cm)

Buna Blanka-Boróka

KALENDÁRIUM

TAVASZOM

*Máma van, máma van
Piros pünkösöd napja.
Holnap lesz, holnap lesz
A második napja.
András, bokrétás, jól megfogd
Lovadnak a zabláját,
Hogy ne tapossa a pünkösdi rózsát.*

Májusba, mikor születtem, a fák a patakmarton mind ki vótak virágozva. Az udvarunkról éppen oda lehetett látni akkor es, most es. A gyermekségem jó vót, szép vót, pedig a sarló és a kalapács árnyékába telt. Valahol az az egész egy gyermek nagy játék vót, csak aki nem akart béállni, az kiesett – az életből. Szóval mán akkor értettem a politikához. A tesvéreim közül a kicsi öcsém az anyám kedvence vót, a nővérem az apámé, én egyiké se, me égedelem rossz kölyök vótam. Egyszer felföttem, s megmondtam:

- Úgy, úgy! Zsiga az édesanyáé, Kati az édesapáé, s Jánoska a Román Kommunista Párté!

Kikacagtak, lehet, ezé nem lett belőlem politikus. Pedig annál inkább pályázhattam vóna rea, hogy mán kicsikoromtól mennyit jártam a megbeszélésekre. Miután az elvtársak kiebrudalták a kastélyból a Bányai uréket (azok talántám a Thuryaktól nyerték kártyán még a nagyapám nagyapjának az idejibe), egy darabig ott tartották a falugyűléseket. Osztán minden utca külön kellett tartson ilyen esszerőffenést. Kati sokkal nagyobb vót nálunknál, mán vizita járt hezza (ügyes legény vót Zoli komám, csak egy cseppet tátott szájú, de nővéremnek se jött sohase az esső, úgyhogy találtak erőssen), ezé engem s Zsigát édesanyáék elvittek magikkal, hogy ne alkalmatlankodjunk nekik. A gyűlésen örökké olvasták fel az újságokat, hogy ebbe a kollektívbe milyen sokat termeltek, abba a gyárba hogy túlteljesítették a normákat, milyen igen jó ez a kommunizmus... Mi ecsémmel untuk rettenetesen, csak

azt élveztük, mikor a felolvasás után hezza kellett szólni, s a kommentárokat névvel együtt jegyzőkönyvbe vették. Azelőtt csavargatták az arrikot, ráncolták a szemöldöküket, de akkor csak a szépet s a jót kellett mondani. Egyszer olyan jót kacagtunk, me egy utcavégi vén-asszony, kuruc fehérnép vót világ életibe, unalmába el-eljött a megbeszélésekre, de egyszer a többi között úgy felmérgeződött, hogy odaszólt az írnoznak:

- Írd meg, fiam, hogy picsám a szájakra!

Ezt akár szegény nagyanyám es mondhatta vóna. Merthogy nagyapám elmaradt az orosz fogságba, s ő egyedül nevelt fel öt gyermeket. Hogy álljon bé a társasba, megígérték, fog kapni hadiözvegy nyugdíjat. Még a pártba es béállították, kellett nekik reklámnak, legkevesebb minden két hétbe megígérték, hogy mostmán elintézik a nyugdíjat. Mikor mán évek óta hiába várt, egyetlenegyszer fel mert szólalni, mire azonnal kitiltották, mondván, fejöstehénnek nézte a pártot.

Amiután békőztünk városra, elig vártam, mennyünk haza mamához, me örökké felpakolt a sok jó házi dologgal. Jószívű, csendes, rendes asszonyka vót, csak úgy tüzelt télen-nyáron, mint a pokol tornácán. Örökké szidott, hogy nem köszönök elég hangoson (me megszoktam – úgy mondta –, hogy városon nem es kell, mindenki csak mejen, mint a buliókör), s hogy evéskor annyit morzsálok, egy ügyes kotló egy fészekalja csükkét felnevelne alattam. Elég az hezza, hogy egyszer egy estefelé későbbben találtunk hezza menni, mint általában szoktunk, s há a sütőbe a heverón el vót szunyodva. Na, én, a számár legelőre kimejek a legelőre, nagy haddal bényitottam, ő a zajra felszökött, s hirtelen zavarába azt kérdezte:

- Há ti mé jöttetek, lellem?

Én még kölyök vótam, fogott a figura:

- Hogy a hús s a kolbász elfogyjon! – de megsajnáltam szegényt, ahogy ott ült nagy megképedve, ezé hezzatódttam: - S Róza mamát a bánat meg ne ölje!

Jól es tartott örökké, kivált nyaranta, mikor heteket vótunk nála. Mán ahogy kitellett az özvegyi házától. Emlékszem, mikor egyszer augusztus végén édesapa utánunk jött, aszondta neki:

- Na immán annyi zsirost ettek az úrfiak s a kisasszonyok, hogy ha cernát nyelnek, faggyúgyertyát szarnak.

Merthogy nyárára a rokonság összes kölykit odatoszantották nagyanyámhoz (addig se vót otthon baj velik). Hogy mérgeződött, mikor kitapodtuk a virágait! Hát ha Tibi odarúgta a labdát, csak utána kellett fussunk! Mi fiúcskák gilisztát szedtünk halászni, de sokszor a leánkákat kergettük meg vele. Mariska, a tatrangi Karcsi keresztapámék leánya olyan barnácska vót, mint valami ricskó, nyúzta az öregasszonyt, hogy rajzolja neki egy malacot. Addig s addig, hogy csak rajzolt, mán amilyent tudott. A leánka reanézett, s aszondta:

- Te mama, olyant írtál, mint féreg!

Sok ilyen bolondságra visszaemlékezek. S érdekes, ott a nagy felvilágosult szocializmus közepette, ahol minden napról napra fejlődött, tényleg ott motoszkáltak a padláson, a csípős füstszagú kolbászok között, lefolytak Róza mama arcának mély barázdáin, fetrengtek a csemmegős sárban a csimazok és giliszták között a babonák, a hagyományok, a hitek, a népiesen nyers és szép érzések. A tehénbógós, traktorburrogós, földtúró falusi élet egzotikumai. Mert akárki bírta is a Bányai-kastélyt, a református, katolikus templomokat, a földeket, az öregek elmondták a maguk meséit és elénekelték az énekeiket. Szokásokról suttoztak, amiket bétiltottak. Lenyűgözött ez a fülbe duruzsolt világ, ami el kellett rejtőzzön, met odakint a világ modern vót és internacionális. De kicsikoromba még nem tudtam egészen megérteni, nem es forcérozott olyan erőssen. Aztán később se tudtam eleget gondolkodni az ilyesmiken, lévén, hogy nagy hirtelen egy májusba, mikor a meleg tavasz kora nyárba fordul, elrúgtam a tizenhatot, s leginkább a pünkösdi rózsák kezdtek érdekelni. Kezdtém tanulni a művészetüket, nehogy letapodjam őket, mert finomkák vótak, bennem pedig vadlovak tomboltak.

NYARAM

*Gazd'uramnak tisztelettel jelencsük,
az aratást ma délbe befejeztük.
Adja Isten kövér legyen minden búzaszem,
fehér lisztből omlós kalács,
puha kenyér sülhessen.*

Senki se gondozta őket, mégis rengeteget termettek a patakparti fák azon a nyáron, mikor munkába álltam a motorgyárba. Akkor szereltem le a katonaságtól. Gondoltam, immán ha felnöttem így nagy hosszan s nagy rosszan, kezdjek valamihez. Engem otthon hezsa-szoktattak, hogy a munkától nem kell félni, de sok kollégám azt tartotta, hogy: Dolog-e? Ne dícsird! Korcsma-e? Ne ócsárolj! Vagy hogy: a dolog baj, s a bajt kerülni kell.

Na de mindenkinek van baja, s az az ő baja. Én a magamét megcsináltam, mással nem törődtem. Külön akartam kötözni, de semmiképpen nem kértem vóna pénzt édesapáméktól. A magam ura akartam lenni minden téren. Tudtam, hogy aki más szája után eszik, későre lakik jól.

Az egyik munkatársunk, Laci bácsi, mán nyugdíj előtt állott. Faluról navétázott, fáin ember vót. Sokszor hergették, mondja el, hogy ismerte meg a feleségit. Ő osztán olyan viccesen eléadta:

- Mi nem vótunk olyan dögök, mint ti mostonság! Kukutyinba es elmentünk vóna egy csepp muzsikaszóét. Egyszer a hatodik faluba vótunk arató bálon, ott láttam meg Annácskát. Odaültem mellé. Kezdtünk beszélgetni: há úgy talál a szó! Felkértem táncolni: há úgy talál a lábunk! Egy kicsit kimentünk: há úgy talál a kulcs a zárba! Azután mán együtt járogattunk bálba.

Én a magam résziről a fehérnépekkel örökké jó viszonyba állottam. Három évet udvaroltam feleségemnek, Irmának, ilyenformán vettem el huszonöt esztendő koromba. A leánykérésnél anyósom eppenhogy a nyakamba nem szökött (félreértés ne essék, nem a nyakamnak!), de apósom óva intett, mondván, hogy ő negyvenhét évesen nősült, de rea kellett jöjjön, hogy cefetül elsiette. A legérdekesebb útmutatást a házasesletre nézve Zoli komától kaptam. Aszondta: nincs olyan ház, amelyiknek ne lenne füstje. Csak van, ahol egy kicsi füstétt ajtót-ablakot

kinyitnak, s mind kimejen az útra. Máshol pedig mán olyan sűrű, látni se lehet, de megtartsák magiknak. Én es mán mióta nyelem, úgy-e, Katikám?

Telt az idő, először meglett Tamás, két évre rea Rebeka. Én mán úgy elémentem, csoportfelelős vótam a gyárba. Az asszony es a konfekcióba. Blokkba laktunk, de szép s elég tágas apartmanba. Annyira mentünk, kifizettük a tesvéreimet, így csak a ménké lett az édesapáék bennvalója, ahonnan annak idejin elkötöztünk vót városra. Zsiga s Kati megszerették ott, én sohase. Örvendtem, me a családom es jószívvel vót ott az össbe, én pedig úgy megnyugudtam, ha egy félóra-órát biciklizhettem a mező között, hogy hihetetlen. Egyet térünk a huszonöt árba – így mondják ott, ha határnézőbe vannak. De amúgy se vótam nyugtalan ember. Tudtam, hogy dolgos, becsületes vagyok, nincsenek haragosaim. Mint ahogy az arató ember nyugodt lehet, hogy fáradsága árán kenyeret ad az övéinek. Persze, a bésugók örökké lesték, kinek árthatnak. De én sohase hittem vóna, hogy végül a politika miatt fogok olyan nagy bajba jutni.

ŐSZÖM

*Menyecskék ferednek,
fickándoó menyhalak.
Az idő is csupasz-csigaképpen halad...
Csillag hull, homálylik,
elkullog a horgász.
Gomolygó fűzesben
csak szunyograj portyáz...*

Gyönyörűen peregtek a vörös levelek a patakmenti fákról. Igaz, ilyen feredező fehérnépeket egyáltalán nem láttam, de éppen nem es lett vóna kedvem hezzik. Csak néztem a fákat áldott napon keresztül, ahogy ott ültem a házunk tornácán – magatehetetlenül.

Gyermekkoromba hallottam, hogy régen lakott a Felszegbe valami István bácsi, aki örökké lovakot tartott. Egyszer a többi között szert tett egy olyan nagy, mocsolány, szürke lóra, olyan kemény vót, mint valami medve. Rengeteget dolgozott vele, járt erdőlni s mindenféle.

Ezé es keseredett úgy el az öreg, mikor egy reggel mejen hátra, s hát a szürke az estállóba meg van dögölve. Na, egy happra esszehívta a szomszédokat, hogy húzzák ki, tudják eltemetni. Há de erős nagy állat vót, négyen-ötön, ahányan odafértek, alig tudták kivoncolni. S ugye mán meg es vót meredve, elég az hezza, hogy az egyik lába megakadt az ajtófélfába, nem vették észre, mikor erősebben meg találták rántani, az onnan elszabadult, s pont szegény István bácsit úgy megtette homlokon, hogy elájult. Megijedtek vót erőssen, nehogy valami nagyobb baja legyen. Életibe sohase fortélyoskodott a szürke, erre fel holtába úgy megrúgta a gazdáját, fel kellett mossák. Azután örökké mondogatta: még a halott ló es meg tud rúgni.

Később akárhányszor megforgattam a dolgot magamba, csak arra juttam, hogy ami reám következett, azt István bácsi se tudta vóna kikerülni, akármilyen óvatos ember es lehetett az eset után.

Szóval csoportfelelős vótam a motorgyárba. Velem nem lehetett csak úgy meggyönösölni a dolgokat, mindent meg kellett csinálni a rendje s módja szerint. De egy nap nekem es olyant dirigáltak, hogy képtelen vótam rea. Az ebédszünetbe az a sunyi képű aligazgató odasündörgött hezzám, s elmondta, hogy leépítések lesznek. Akkoriba mán az egész országba szorult a kapca, minden a spórlásról szólt. Kellett törleszteni a Nyugatnak. Aszondta a muki, másnap reggelre vigyek neki egy listyát annak a húsz embernek a nevével, akikkel a továbbiakba dolgozni akarok. Hatvanan vótak a csoportomba...

Aznap éjjel agyvérzést kaptam.

Régóta járta a csúfalkodó mondás, miszerint az elvtársak azt tartásák, hogy ami a tédé, az az enyém es, de ami az enyém, ahhoz neked semmi közöd. Én akkor hatvan család megélhetésinek a gondját vettem magamra. Nem csuda, hogy belérogytam.

A gyermekek mán nagyok vótak, az asszony lekötözött velem falura. Ott tanultam meg újra enni, járni, beszélgetni. Ott kaptam vissza a nyugalमत, aminek az elvesztése majdnem megölt. De hosszú időbe telt, sokáig olyan Gagya Laji vótam, feszt kellett engem hoppantani, mint a kicsigyermeket.

Sokszor eszembe jutott – még Róza mamától hallottam –, hogy vót a faluba egy igen-igen rendes suszter, mint egy darab kenyér, olyan vót. De a felesége mocsok fehérnép vót, áldott nap csak bolygott a faluba, s pletykálgodott. Talántám hogy az urának se igen adott enni,

az magától kezdett főzni, mán ahogy sikerült. Elég a hezza, hogy Albert dédnagyapámmal jó barátságba vótak, az egy este hezza ment, a suszter éppen egyedül vót otthon, sütte a palacsintát, me megkívánta. Megkínálta dédapámat es, de ő megkommentálta, hogy jó vastag lett. Erre kicsit felindult a galambszívű ember, s reaszólt:

- Albert, ahogy kapod, úgy edd! Me jó haza Lujza, s ez se lesz!

Amióta visszaemlékszem, nálunk a családba szállóige vót ez az Albert, ahogy kapod. Sokszor elmondtam a feleségemnek, mikor ott putyukált, s örökké kérdezte, ez jól van-e így, tetszik-e úgy. Nagyon sokat fáradozott értem. Mondtam neki, ha szegény apósom élne, most megmondanám neki, hogy én nem siettem el. A lehető legjobban választottam. Megértettem, hogy bár lehet, többet nem fogok tudni dolgozni, de nem ment teljesen kárba az életem, me itt van nekem Irma, itt vannak a gyermekek.

Még az vidámított meg egy cseppet, hogy sok vót az úri vizitánk. Mikor a Bányai uréket elvitték, szegény Thuryakot, Hollakyakot nemkülönben, a szép fajkuttyájik (akkora vót, mint valami pónyi, úgy es vitte a hátán az úrfiakot) itt maradt. Osztán kóborolt mindenfelé a faluba, s ahová bément, ott általába enni adtak. Ilyenkor elemlegették, hogy az úr se hagyott éhen hőni senkit, aki a kapuját megnyitotta. Így élt még jó pár évet az úri vizita, háztól házig látogatva, s mindmáig az urak híre, rejtélye. Messze innen a delta, tán magába el se találna az ember. De az a sok kóbor eb, elhányt kutyakölyök mind megkapta a mi portánkot. S én úgy szerettem, mikor körülöttem csaholtak, a lábamhoz dörgölöztek. Azokat es az emberek gonoszsága tette tönkre, mint engem.

Mindenek mellett szomorú vót az az ősz. Essős idők jártak, a Nemere mind jobban felkelt, lefosztotta a fákat. Mind ritkábban mentek a mezőre a kollektivisták, mind ritkábban burrogtak a hatötvenesek. Megéreztem, hogy kezdek öregedni.

TELEM

*Óesztendő, likas kendő,
Kelj fel, Ferkó, ég az erdő.
Nem láttam én szebb gyümölcsfát,
Mint a Jézus keresztfáját...*

Fehér vót a mart a hótól, fehér vót a patak jege, fehérek vótak a hegyek a háttérbe, fehér vót az ég, csak a csupasz fa-csontvázak meredtek felfelé feketén, üresen. Ki gondolta vóna, hogy ilyen nagy csendbe, fehérségbe csináljanak revolúciót? De meglett. Vége lett. Mosmán csak lassacskán mi kell elmaradozzunk, mi, akik még emlékezünk az ezelőttire, osztán akkor kész lesz az új világ. A hó es el kell olvadjon, hogy ki tudjon csirázni a vetés. El kell harangozni az óesztendőt, hogy feláldhassuk az újat. Meg kell halni, hogy fel lehessen támadni.

Immán fehér lettem én es, hajam, bajuszom, szemöldököm, minde-nem. Megehült a franc, az a legnagyobb baj. Eszi a derekamot. Szépek vótunk, kivált én, s megvénültünk, kivált ti! Szegény komámnak vót ez a mondása, olyan lelkiből tudta kacagni... S erre fel mán hány esztendeje, hogy letettük a földbe, s Katit es melléje. Emlékszem, minden évbe mentünk egymáshoz névnapolni, biza meg-megrészedtünk, s olyankor mese nem vót, kellett énekelni. Minél többet ittunk, annál jobb lett a hangerő. Evvel egyéb baj nem lett vóna, csak hát blokkba laktak. Másnap szegény tesvérem szerre járta a szomszédokat, s mindenkitől kérte az elnézést. Az egyik, Mircea bácsi, román vót. Harapta, de beszélt magyarul. Aszondta Katinak:

- Lelkem! Ha meg enekeltek vona... De nem enekeltek... Bögtek!

Régen vót, eltöt. Mán nem *bögünk*, me nincs kivel, s nincs, amé. Andrásék, ezek a szomszédék, Kászomból kötöztek vót ide. Talántám a leánynak valami szégyene esett a katolikus pappal, s akkor restelltek hon maradni. Az apjik az erdön kivágta a fákat, megfaragta a gerendákat, s szekérrel idehordta, abból épített házat a két kezivel. Osztán idejöttek a kóboros szekérrel. Nagyon dolgos emberek vótak világ életikbe. András most es az eszitől disznyót s lovat tartana, de mán menni es elig tud, csak tappog. De nem panaszkodik. Örökké csak azt mondja: Ami jól van, azt ne kívánd jobban. Hát én es ezt tartom. Van, amibe csak belé kell nyugunni.

De amúgyes, kívánhat-e az ember többet, minthogy egész nap kertészkedjen, sétálgasson, játszodjon az unokákkal? Irma hogy mérgeződik, mikor kitapodják a virágait! De azt muszáj kacagni, hogy mikor elkiájtja magát, ki vót ez a betyár, mindegyik csak jó Kovászna felől a tehenyekkel, senki se tud semmiről, senki se tehet semmiről.

Az es mulatságos, mikor Alpárka nagy ügyel-bajjal felmászik az ölömbe – mint egy ütés topló, akkora az egész gyermek –, s elmagyarázza tatának, hogy ő vagy úrhajós lesz, vagy traktorista, vagy állatorvos, vagy vattacukros bácsi.

– Na te es úgy vagy, mint Sári nénem! – pisolyodok el, de persze ő nem tudhassa, kiről van szó. Még gyermekkoromba lakott a Réceusztatonál egy Sári néni, aki egyszer bément a bótba, s aszondta, hogy kér szépen egy lejre.

– Egy lejre mit? – kérdezte Bótos Icuka néni.

– Hmm... Hát... Ivószódát. Nem, marószódát! Nem, gombot a Lajcsi ujjosára!

Osztán egy más alkalommal Zsuzsi érdeklődik, mi az a sok tönk a hátsóudvaron.

– Mikor nagyanyáddal hazakötöttünk ide, vót itt hét szilvafa, s azokat kivágattuk.

– Nem kár értik, tata?

– Há... Lehet az. Me ha ki nem vágtuk vóna, most hétszilvafás nemések lennének.

Ha nem es vót titulusunk, de mezőnk igen annyi, mint akármelyik kékvérűnek. Me mikor visszakötöttünk városról, az egész bennvaló úgy el vót hanyagolva, csihány nyakig (nem könnyű hazatérni!), a kert kirothadt s esszedólt, ilyenformán közhatárosok vótunk a szántókkal egészen Kovásznaig. Osztán örökké avval hülyéskedtünk, Kovásznaig ménké az egész határ. Pedig ejsze nem vót egészen bolond beszéd ez a nemesség, csak félig. Róza mama es csak a nagyapjától hallotta, hogy egyszer valahogy kitudódott, hogy a családjik ilyen kutyabőrös nemes, s felhívták a tanácshoz, váltsák ki az oklevelet. Na de őméltóságiknak nem vót nyóc krajcárík, amit a jegyzőnek kellett vóna fizetni az íratétt, így osztán elmaradt. Ennyi. Mi mán azt se tudjuk, vajon igaz vót-e? Ami jól van, azt ne kívánd jobban.

És így visszanézve jó vót minden. S ha vót es közbe egy-egy kicsi keserű benne, a fák ugyanolyan szépek vótak minden évszakba. Én

nem vagyok különösebben művelt ember, nem tüntettem ki magam soha semmibe. De éltem az életem, ahogy kellett, s ahogy tudtam, emberként. Annyit azé örökké éreztem, hogy *valaki jár a fák hegyén*. Te vagy az, Uram. Te tudod, milyen lelkemből énekeltem szilveszterkor a templomba. Te láttad, mikor másnap Balázska elém lépett, s nagy lelkesen szavalta:

*Bort, búzát, barackot,
Kurta farkú malacot,
Szekezembe kereket,
Köcsögömbe feneket,
Poharamba vörösbort,
Hadd ihassak bőven,
Az új esztendőben!*

Ügyes emberpalánta ez a Balázska, csak égedelem rossz kölyök. Pont, mint én vótam. Új jön a régire. Csak a patakparti fák susognak ugyanúgy vagy kétszáz éven keresztül. Csak a hegyükön járó marad örökkön örökké.

Négy évszak - Ősz, 2018 (olaj, vászon, 70 x 50 cm)

Bajna György
KÉT EMLÉK
A MŰVÉSZETEK VÖLGYÉBŐL

1. *POMOGÁTS BÉLÁVAL*

Feledhető beszélgetőtárs voltam
a *tündérvölgyi* fesztivál színpadán.
Beugróként, mert költő szobatársam
ebéd utáni szunyókálásból ébredve
beverte fejét az időközben szobánkba
berakott szárhegyi képanyag sarkába.
Felhasadt szemöldökkel, agyrázkódás-gyanús állapotban
várta a mentőt, s mire megjött,
már én is mehettem vele Tapolcára...
De ez egy másik történet.
Most még ott vagyunk a kapolcsi színpadon,
tisztelem nem tud eléggé magasra nőni,
hogy éreztesse a hallgatósággal is a
szerencse nagyságát – na, nem miattam! –,
hogy Pomogáts Bélát hallgathatjuk, amint
soványka faggatásaimat Mont Blanc nagyságúra
duzzasztva az erdélyi irodalomról beszél.
Egy mások által feledhető beszélgetőtárs nem feledheti soha
a kedves, szinte alázathoz hasonló
biztató viszonyulást, amivel a jóságos óriás
a törpével társalgott.
Soha nem voltam olyan okos és olyan tájékozott
– nyugtázom sok-sok év múltán is –, mint akkor.
Hogy mi szállott meg, nem tudom.
Csak éreztem, hogy emelnek fennebb, egyre fennebb,
és már látom a köd fölött fényben úszó
Parnasszus ormait ostromló erdélyiek hadát is.

Feledhetőként sokszor voltam egy társaságban vele
Kapolcs előtt és Kapolcs után is, de
mintha őt soha nem érte volna utol ez a mások esetében
annyiszor tapasztalt betegség...

2. BOGDÁN LÁSZLÓVAL

Ebéd utáni szunyókálása előtt
még nem volt ott a szárhegyi képanyag
amibe ébredése után beverte fejét
a mentőben elkísértem
csúnya volt a sebe
féltünk hogy befertőződik
a tapolcai sürgősségen
igazolásokot kért egy szanitéc
aztán hallottuk hogy valami románt
hoztak fejsérüléssel
Laci azonnal távozni akart
de nem hagyták
csak írásos beleegyezésével...
Nem értettem hogy engem
miért hív be az orvos
aki sajnálkozott hogy megsértettek
de ő igazán szereti a székelyeket
mondta évek óta Csíkrákoson nyaral
a családjával restelli ami történt
ám mivel a barátom nem hajlandó
még fertőtlenítést se engedni
ráadásul analfabéta is
nekem kell aláírnom a kibocsátó papírt
azzal elem tette az
ujjlenyomattal *aláírt* ívet
érdekes nagyon érdekes írástudatlan mondtam
eddig több mint harminc kötete jelent meg...

HA NEM LÁTHATTOK

1.

Minden oly távol, messze van,
akár az erdő, a csillag.
A fény szűrőn át érkezik,
és szárnyatlan minden angyal.

2.

Lehetnék vidám? Az vagyok.
Csak ti nem láthattok annak.
Nekem kinyílt, néktek zárult
az ég felé egy-egy ablak.

3.

Minden oly távol, messze van,
bár kezemmel fogom, mégis.
Ágon egy madár dalt tanul,
tavaszért kékül az ég is.

4.

A város puhán elpihen,
dunyhája nem lesz ma éjjel,
reggelre vacogva ébred,
és megfürdik majd a fényben.

BALLADA

Voltál, mintha lettél volna,
fényben úszó, gyönyörű.
Lángot láttam, föléd szálltam,
Porrá váltunk: kész a mű.

Önarckép II., 2010 (olaj, vászon, 100 x 80 cm)

Lőrincz György

A BALESET

I.

Nem tudta, hol van. A fény s az emlékezet szilánkjai töredezetten villantak fel benne. Mintha fényrobbanások törnék meg a sötét éjszakát. Mozdítani próbálta a kezét, hatalmas súly nehezedett rá. Mintha oda lenne láncolva valami láthatatlan tárgyhoz.

Hol vagyok? Hol lehetek?

Eszter! Eszter! – próbálta szólítani a feleségét, de nem hallotta a saját hangját sem.

Hol vagytok?

Mi van, mi történhetett? Vajon Eszter miért nem válaszol? És hol vannak a gyerekek?

Bár számára most már folyamatosnak tűnt az ébrenléte, a kérdések, amelyek foglalkoztatták, valójában nagy időközökkel, megszakításokkal követték egymást.

Mert a kérdésére nem válaszolt senki, tanácstalanságot, végtelen ürességet érzett magában. Hiány kélt benne, mintha elvesztett volna valamit. Valami pótolhatatlant. És a hiány, amely betöltötte a testét, egyre nőtt. Megpróbált választ keresni a hiány okára, de a semmi partján újra és újra elveszítette az emlékezetét. Pár percre rá, egy újabb eszmélése után újrakezdett mindent. Hol a fel-felvillanó emlékfoszlányok törtek rá, hol a valóság. És most már néha, ha egy pillanat ezredrészéig magánál volt, rádöbrent arra is, nemcsak a kezét nem bírja mozdítani, betonba van öntve a teste is. Nem bír mozdulni.

Megpróbált mégis megmozdulni, de elveszítette újra az eszméletét.

A szívit súrolják, a szívit! – hallotta az anyja sikolyát a teste fölött. – Jaj, édes istenem, meghal! Meghal!

De hát nem halok meg, Édesanyám – akarta mondani, miközben az anyja hangjára hatalmas fényrobbanás öntötte el az agyát!

Élek!

Az anyja hangja – bár nem emlékezett pontosan rá –, valahonnan messziről, az emlékezet kútjából, a gyermekkorra láthatatlan mélységé-

ből tört elő, és nemsokára hallotta a többi hangot is. A nagyapját, aki fölé hajolva súrolta a mellét, a nagyanyját, aki vizet csepegtetett a szájába.

Sanyika! Sanyika! Ne halj meg, kicsi fiam, ne hagyj itt engem!

De sejtette azt is, hogy az anyja valamiért nem hallja a hangját! – Élek! – Élek! – kiáltotta újra.

Megmozdult a szája! – hallotta ekkor a nagyapja hangját, nem halt meg, él!

Jaj, édes istenem! – mondta az anyja, majd hozzáfűzte.

Le kell üljek egy kicsit, nem bírok állani!

Most már leülhetsz nyugodtan, hisz él – mondta a nagyapja.

Aznap hullt le az első hó. Egész nap havazott, estefelére már fehér irkalap volt a táj, fehér csend fogta keretbe a vidéket. Az ablaknál térdelt szinte egész nap. Nézte a hópelyhek hullását, ahogy rárakódnak a szomszéd kertjében a gyümölcsfák ágaira – először ott is állt meg a hó –, és mintha csak fázna a lábuk, cinkék, szarkák ugrándoztak rajta.

Néha-néha letörülte az ablakra a leheletétől rárakódó párát, ahogy bámult ki rajta.

Engedjen ki, Édesanyám, egy kicsit az udvarra – ismételte meg talán már századszor is.

Az anyja nem engedett a már korábban meghozott döntéséből.

Megfázol – mondta –, megfázol, és meggyűjtöd nekem a bajt.

Csak ide az ajtó elé, hogy gyúrjak egy hógolyót.

Vacsora után, ha jó lesz, elmegyünk a belső nagyapadékhöz – mondta elutasító, már-már könyörtelen szigorral az anyja.

A belső nagyapja, vagyis az anyjának az apja nem messze lakott tőlük egy, a főútról letérő kis, belső utcában. Szeretett oda menni, mert egy nagy zsírcsomó volt a nagyapja kézfejen, s ha a nagyapja hagyta, hogy oldalról megnyomja, végigfutott a kézhátán a bőr alatt. Cikázott ide-oda.

Szürkült. Bár ekkor már ritkult a havazás, kezdett foszlányaira szakadozni az ég, de csak még néhány csillag könyökölt ki a felhők közül. És a hold se látszott, feketéllő vattaként ömlött a sötét. Harang kondult, a hang elringott, ellibegett a falu fölött, nekiütődött a környező dombhátaknak, s ő az örömtől, vagy a rátörő boldogságtól kikapta a kezét az anyja kezéből, s előreszaladt. Egy apró pallón lehetett megközelíteni a hátsó kertkapun át a házat, a palló mellett egy fenyőfa

karfával, hogy télen az öregek meg tudjanak kapaszkodni, ha netán elcsúsznának a hótól vagy a jégtől síkossá váló deszkán, de futás közben nekiszaladt a karfának.

Aztán már csak az anyja hangját hallotta: A szívit súrolják, a szívit!
Erre magához tért újra. Hol van?

Megpróbálta kinyitni a szemét.

Eszter!

De Eszter, a felesége nem válaszolt.

Mozdítani próbálta a kezét – súlyosan és mozdulatlanul feküdt a teste mellett.

Aha!

És ekkor fölillant újra az emlékezet egy másik szikrája: az iskolaudvaron fekszik a hó alatt. Abban az évben hatalmas havazás volt, szünetben alagutat ástak a hóban – nem mert bemászni senki –, ő volt az első, aki négykézlábra állt, s bemászott jó mélyen a hatalmassá nőtt hókupac alá. Hanyatt feküdt, tenyerével eltakarta az arcát, aztán lassan kinyitotta a szemét. Azt akarták tudni, megtapasztalni, milyen lehet a halottaknak a föld alatt.

Szűz hó, tejfehér szemfedél borult rá. És melegebbnek tűnt, mint kint. Csak néhány másodpercig maradt, már mászott is ki, lerázta magáról a havat.

Nincs semmi más, csak fehér csönd a hó alatt.

Újabb kép villant!

No! – hallotta a saját hangját.

Még alig indult el a kocsival, két gyermekhang válaszolt a szavaira.

„A csitári hegyek alatt régen leesett a hó!

Azt hallottam, kisangyalom...”

A fiai énekeltek a kocsi hátsó ülésén, halkán dúdolt a felesége is, majd bekapcsolódott ő maga is!

Ha utaztak valahová, ahogy kiértek a településekről, mindig énekeltek. És most hosszú útra indultak – látni a tengert –, s örömben már a garázsnál elkezdték.

„Körösfői ri-ízseg alatt,
Három kislány za-abot arat,
Sej, haj zabot arat a lovának,
Szeretőt keres magának!”

Karácsony óta tervezték ezt az utat. Pontosabban amióta megvették az autót, csak ezt az utat álmodták. Ha csak összeült a család, és fel akartak oldódni egy álomban, már csak erről az útról beszéltek!

- Apuka, Te láttad a tengert? - kérdezte mindegyre, mintha a választ nem is hallaná, a kisebbik fia!

- Igen!

- És olyan, amilyennek a tévében látszik?

- Pontosan.

- Mikor jön már az a szabadság, mikor indulhatunk?

- Gyűjts pénzt, mert mindenki maga fizeti az utat, s a fagyaltot is!

- De miért fekete a víz, s miért nem kék? - kérdezte a nagyobbik fia is.

Ő ekkor már tízéves volt, megmozgatta a fantáziáját a tenger. Majd hozzátette azt is.

- Ez ugye nem az Óperenciás-tenger?

- Nem, nem.

- Mi az az Óperencia? - avatkozott be a beszélgetésbe a kisebbik fia is.

Majd:

- Miért Óperenciás a tenger?

- Mert végtelen...

- Ha a tenger végtelen, miért mondják azt, hogy a világ végén? - kérdezte a nagy fia.

- Annyit ne kérdezősködjetek - intette le őket -, elhull a hajam is a sok beszédől.

De a kisebbik nem hagyta lebeszélni magát:

- Akarom tudni, mi az Óperencia - mondta. - Most!

Már az összes szomszéd tudta, hogy a szabadság alatt készülnek a tengerre.

A gyermekek már a tömbházak közti játszótéren is erről beszéltek. A kisebbik fia néha fel is kiáltott: - Apu! Pisti nem hiszi, hogy megyünk a tengerre! Jóska se! - Mit csináljak?

És most újra hallotta a fiai hangját.

„Tavaszi szél vizet áraszt”

Majd hallotta a csattanást is.

II.

Amikor két héttel a baleset után először tért teljesen magához, és visszanyerte az öntudatát is, a kötés még a fején volt, nem látott semmit a környező világból. Nem tudta, éjszaka van-e vagy nappal, így hát, csak az eszmélése utáni hangokból próbált következtetést levonni. Viszont közvetlen körülötte még neszezést se hallott, csend volt. Csak távoli hangok értek el hozzá, mintha minden hang nagyon messziről jönne, vagy mintha autó húzna el valahol messze az ablak alatt, de a szobában, akár a tudatában, továbbra is fekete, átláthatatlan homály borított mindent. Arra viszont emlékezett, hogy már korábban is voltak néha józan percei, amikor mint fényzilánkok, emléktöredékek villantak fel benne. De arra is emlékezett, hogy ezek el is röppentek, elszálltak rögtön, anélkül, hogy választ kapott vagy talált volna az őt foglalkoztató kérdésekre. A kérdés pedig újra és újra az volt. Hol lehet? Hogy került oda, ahol van? És hol vannak a többiek? Viszont most is, mint korábban, legtöbbször csak a kérdés feltevéséig jutott el, akkor már – talán izgalmában – el is veszítette újra az eszméletét. Akár egy sötétkamrában, váratlanul sötétség borult rá. Aztán egyszer, amikor feleszmélt újra, most már nem csak gondolattöredékek sziporkáztak benne, tartósabbá váltak a józan percei is. És azzal együtt rögtön fájdalmas űr, hiány kélt benne. Először nem tudta, hogy mi hiányzik, mi gyötri megmagyarázhatatlanul, csak azt érezte, hogy valaminek, valakinek a hiánya lekövesedett benne. És ez nem hagyja nyugodni. Aztán egy idő után felszikkasztott az első tiszta, értelmes gondolata is: Hol van Eszter? Miért nincs mellettem? Ez már nem fel- és kialvó gondolatszilánk volt, hanem egyértelmű, letisztult gondolat. Majd átvillant benne az is: Eszter miért nem törődik velem? Hisz máskor, ha csak lustálkodott is, vagy az ébresztőóra csengésére elfelejtett felkelni, csak úgy, váratlanul lerántotta a paplant is róla: most miért feledkezett el? És nem hallja a gyermekei hangját sem.

Megpróbálta kinyitni a szemét, hó borított be mindent, fehér lepel feszült a szempillái rései fölé. Mozdítani próbálta a kezét, hogy letörülje a fehérséget, nem bírta felemelni.

Talán felsóhajtott, vagy fájdalmában feljajdult, mert ekkor meghalotta az első emberi hangot.

Nyugodjon meg – mondta egy ismeretlen hang. Nyugodjon meg, jó helyen van.

Ismeretlen női hang volt.

Mi az, hogy jó helyen van?! – villant át rögtön benne: – A feleségem hol van? – kérdezte.

De úgy tűnt, nem hallották a hangját, nem válaszoltak rá.

Hát a gyermekek?

Ez az ember süket talán – nyugtázta magában –, miért nem válaszol?

Majd:

Mi ez a fehérség a szememen? – kérdezte újra és újra.

Majd fölillant rögtön az is, de hisz nyár van, nem lehet hó.

Már-már beugrott az agyába az is, ami történt, de ekkor a neszek felerősödtek, kinyílt és csukódott a közelben egy ajtó, majd egy férfihang azt kérdezte: Magához tért?

Azt hiszem, válaszolta az előbbi női hang. A tudatánál van, úgy tűnt, sírt is... Vagy legalábbis nyöszörgött.

Le kell cserélni a kötést a fejről – mondta az előbbi férfihang –, kisebb kötést kell tenni rá.

Megértettem.

Aztán hallotta, hogy nyílik, csukódik az ajtó, majd csend lett újra. Nemsokára most már női hangokat hallott, valaki megemelte a fejét, s ettől először csillagszórók gyúltak az agyában, majd elveszítette újra az emlékezetét.

Amikor magához tért újra, ekkor már lecserélték a fején a kötést, s a szempillái résein át látta, hogy az előbbi kötéssel együtt eltűnt a hó is. Bár mozdulni továbbra sem tudott, még mielőtt kinyitotta volna teljesen a szemét, váratlanul meghallotta azt is: Nemsokára magához tér, s majd kérdéseket tesz fel, mit válaszoljunk?

Nem szeretnék itt lenni, mondta egy másik női hang. Egyáltalán nem szeretnék én lenni, akinek majd válaszolnia kell!

Az egyszer biztos, hogy én sem, de előbb-utóbb sor kerül erre is!

Valakinek el kell mondania, hogy mi történt, folytatta az előbbi hang.

Valakinek igen, de az biztos, hogy nem én leszek...

De az is lehet, hogy már tudja ő is, hogy mi történhetett, valójában már rég ébren virraszt a kötés alatt...

Ez teljesen elképzelhető...

Tény az, nem szeretnék a helyében lenni!

Édes Istenem, mondta az első hang, nem szeretném tudni az emlékeit sem!

Azt én sem, mondta a második: cipelheti a sorsát egy életen át...

Nem lesz könnyű ezzel a tudattal élni...

Az egyszer biztos... Ennél még az is jobb lenne, ha...

De mielőtt az első hang befejezte volna a mondatot, a második a szavába vágott: Ha nemsokára jönne valaki rokona, s az mondaná el, mi történt...

Hát igen, ez lenne a legjobb...

Ma már kapott nyugtatót?

Igen.

Én most átmegyek az ötösbe, ha valami baj van, ott megtalálász...

Elkísérlek, mondta az első hang, a vécére kell mennem.

A hangok s az érzések még ott hullámozgottak a fülében s a szívében, már csak a bizonyosság hiányzott, hogy valaki kimondja a kimondhatatlant. Megpróbálta felidézni a két nő beszélgetésének a részleteit, a hangsúlyozást, a szavak árnyalatát, színét, fonákját, főleg azt a befejezetlen mondatot: „ennél már az is jobb lenne, ha”... Mit jelent ez? Mit? Csaknem?

Idáig ért a gondolataiban, és arra gondolt, hogy talán jó is, hogy még valamilyen kötés a fején van. Végig tudja gondolni az eseményeket, mert sejtette, hogy nagy a baj! Nagyobb annál is, mint ahogy gondolta.

A valóság, az álom és rettenet összekavarodott benne, nem akart legrosszabbra gondolni. Mert most már emlékezett ő is. Hallotta a csattanás hangját. Csak éppen az ütközés utáni történésekről nem tudott. Arról, hogy mekkora a baj? Mi lett a feleségével? A gyermekeivel? Hol vannak? Egy másik kórteremben talán? Mit jelent, a ha...

Nem tudta, mennyi idő telt el, kinyitotta a szemét, majd lassan körbepillantott. A kórterem fehér mennyezetét látta, az ablakokat és az ajtót, ágymagasságig. A kórteremben egyedül volt. Mozdulni próbált, de nem bírt megmozdulni.

Behunyta a szemét, s arra gondolt, hogy ma még nem árulja el senkinek, hogy magánál van. Kihallgatja majd a beszélőket, megtudja pontosan, mi történt. De rögtön átvillant benne az is: Csak nehogy

anyám jöjjön elsőnek látogatóba! Még be sem csukta a szemét, valaki kopogott az ajtón.

A döbbenettől, hogy az anyja érkezhetsz, elfelejtette becsukni a szemét is, így nyitott szemmel feküdt akkor is, amikor a bátyja halkán benyitott.

Furcsa találkozás volt.

Úgy tűnt, a bátyja nem volt felkészülve arra, hogy Ő ébren lesz. Ő viszont nem volt felkészülve a testvére váratlan érkezésére.

Csordás Károly szemmel láthatólag zavarba jött, nem tudott mit kezdeni magával. Az első pillanatban nem is lépett előrébb, akárha odacövekelt volna a földhöz, ledermedt az ajtóban. A bátyja nem tudhatta, hogy ő pár perccel korábban mivel szembesült, és nem tudhatta azt sem, hogy az öccse leginkább épp az ő érkezését várta. Nem az apja érkezését, sem az anyja jelenlétét, egyedül csak az ő látogatását. Akivel értelmesen szót tud váltani!

Sokáig nézték egymást, nem tudtak megszólalni.

Talán percek teltek el így, amíg a sokatmondó s beszélő csendben először meghallotta a bátyja hangját.

Mire emlékszel? – kérdezte az.

A hangja letört volt, együttérző, szomorú.

Egyáltalán emlékszel valamire?

Intett a szemével. De ekkor rájött, hogy talán beszélni is tud már:

Eszterrel mi lett? – kérdezte suttogva.

A csend felerősödött a kórteremben. Hosszan nekiütődött a falaknak, ajtóknak, ablakoknak, nem tört meg, lüktetett.

Értem – mondta elhaló hangon.

És a fiúkkal? – kérdezte.

Majd hogy nem kapott választ újra, folytatta: mind a ketten?

Mert a bátyja ekkor sem szólalt meg, csak elesetten a padlót nézte, hosszú szünet után váltott.

Mennyi ideje fekszem itt?

Két hete...

Akkor nem tudtatok megvárni a temetéssel sem?

Nem.

Ez a beszélgetés közte és a testvére közt még a félig nyitott ajtóval történt, ekkor a bátyja valószínű rájött, hogy az öccse talán beszélni

tud, de mozdulni nem, előre lépett, zsebkendőt vett elő, majd fölé hajolt, fölilitatta a szemgödörben összegyűlt könnyecsképeket.

Köszönöm, hogy jöttél, mondta Csordás Sándor hosszú hallgatás után. Miután feleszméltem, csak Rád vártam. Mintha megéreztem volna, hogy mi van, mi történt, nem akartam, hogy Anyánk sikongjon mellettem.

Újabb szünet következett. A hallgatást a bátyja törte meg.

Mikor tudtad meg?

A bizonyosságot most... Tőled... De álomszerűen már sejtettem valamit... Fel-felvillant bennem egy-egy gondolatszilánk korábban is. Viszont, hogy Eszter nem volt soha mellettem, nem hallottam a hangját, tudtam, már tudtam, hogy nagy a baj... Csak éppen nem akartam elfogadni... Aztán az érkezésed előtt két nővér beszélgetni kezdett... Szerencsére, amikor lecserélték a kötést, úgy tettem, mintha nem lennék magamnál...

Értem, mondta Csordás Károly...

Majd hozzáfűzte azt is: megkerestek ők is?

Ők?

Igen!

Először egy közös ismerős, aztán a fiatalember anyja.

A Kolozsi gyermek volt?

Igen.

Szinte gondoltam... Nem voltam biztos benne, de úgy tűnt, felismerem a terepjárót...

Mit fogsz tenni?

Legszívesebben, vagy úgy általában?

Úgy általában...

Azon még nem gondolkoztam, mondta...

A bátyja, Csordás Károly váratlanul azt mondta:

Áron is eljött a temetésre...

A miniszter?

Az államtitkár!

Bár ne kellett volna!

Hát ne, de ott volt.

A városért jöttek...

A bátyja hallgatott.

Most nehogy azt mondd, hogy Nekik sem könnyű, folytatta Csordás Sándor.

Azt nem mondom.

Jól is teszed!

Ránézett:

Vajon mi került a jegyzőkönyvbe?

Csak az kerülhetett, ami történt. Sokan látták!

Sokan?

Igen.

Részeg volt?

Nem. Talán versenyeztek... Aznap kapta az új kocsit...

Aha...

Az is bánt – váltott Csordás Sándor –, hogy Eszter nem akart hajnalban indulni!

Mintha megérezett volna valamit: fényes nappal megyünk, mondta, látni akarom, hol járunk!

Látni fogod, válaszoltam, az itteni táj már ismerős neked, Brassó után már virradni fog!

Hétfőn hajnalban nem szerencsés utazni, folytatta. A bárókból akkor térnek haza az újgazdagok csemetéi...

Kétsávos az út – válaszoltam.

Majd kedélyesen, ahogy szoktam, ha valamin vitatkoztunk, hozzáfűztem azt is.

Az út azért kétsávos, hogy az egyikén lehessen menni, a másikon meg jönni!

De Eszter nem vett tudomást a válaszomról.

Félek!, mondta. És ha félek, nem változtat semmi rajta.

S mert nem válaszoltam semmit rá, folytatta: kell hogy tudd, én nem akarok éjszaka utazni! Emlékezz rá!

Úgy hangzott, mint egy végrendelet vagy végítélet, s már épp azért sem akartam engedni a döntésemből.

A babonák napja csütörtök – mondtam –, s holnap csak hétfő lesz.

III.

Ekkorra már Csordás Sándor lassan egy hónapja volt odahaza. A kötés is lekerült a testéről teljesen, csak már a bordatöréstől voltak légzéskor fájdalmai. Valahányszor csak lélegzett, szúrtak és fájtak a

bordái. Ráadásul már ki sem járt a városba, mert legnagyobb bánatára nemcsak megismerte a saját balesetének minden mozzanatát, a szavak mögött arra is figyelmeztették, hogyha rossz döntést hoz, azzal milyen bünt követ el. És nem is a családjá, akikre még a lakás neszeinek hiánya is emlékeztette, hanem a város ellen. Igen, a város „közvéleménye” nemcsak hogy megosztott volt a baleset értelmezésében, hanem feltételeket szabott. A város józanabb fele azt várta: legyen emberséges, „ha már úgyis megtörtént a baj”, hisz nem szándékos, és nem gyűlöletből fakadó baleset volt, még csak nem is ismerték egymást, a másik fele pedig mindenképp büntetni akarta a gázolót. És nemcsak Kolozsi Árpádot, a családját is. Hogy miért? Talán – hisz nem fogalmazta meg senki nyíltan a gondolatait és érzelmeit –, mert Kolozsi Áron nemcsak gazdag, de sikeres ember is volt. Pedig Kolozsi Áron nem a hagyományos politikusi pályát futotta be, ahogy általában történni szokott. Vagyis hogy valaki először táskahordozó lesz egy politikus mellett, s aztán már az ő táskáját kezdik cipelni. Nem. Ő először, ahogy illik egy magára valamit is adó emberhez, meggazdagodott, s csak azután váltott politikusi pályára. A kisvárosban, ahol élt, egyszer csak híre kelt, hogy amikor egy fontos politikussal telekvitába keveredett, s az azzal fenyegette meg, hogyha nem enged, megveszi a telek körül a fél várost, kijárást se biztosít, körbe zárja, Kolozsi kivárt, majd rezignált arccal azt mondta: csak én azt nem adom el...

Ezzel a mondattal kezdődött a politikai pályafutása... És ezzel a mondattal lépett a város közvéleménye elé is. A másik meglepődve ránézett, felröhögött, hátba veregette, majd azt mondta: – Neked nem itt lenne a helyed...

Hogy azután mi történt, arról már nem tudott a közbeszéd. Kolozsi viszont nemsokára Bukarestben volt. Persze arról se feledkezzünk meg, a telek a politikusé lett...

Azt azonban a történetek ellenére is el kell ismerni, hogy kilencvenben, mint sokan mások, valóban nulláról kezdte ő is ezt az új világot. Sőt, azt is lehetne állítani, hogy a gazdagodása, még a város közvéleménye szerint is: „részben” tisztességes volt. S hogy miért csak részben? Mert csak azt a törvénykezési úrt használta ki, amelyet felismertek az okosabbak, vagyis hogy a törvény csak messziről és megkésve követi az eseményeket. Csencselt, eladott, üzletelt. És amikor a kilencvenes években épp ugyanaz a későbbi politikus, akivel telekvi-

tája lett, kezdte fölvasároltatni „bagóért” az állam által kiosztott vagyonejgyeket: „ha neki az jó, talán nekem is jó lesz” alapon, rácsapott ő is! És megjelent a piaci placcon egy roma csoport is... Mert ott történt, a bejárati lépcsőknél a vagyonejgyek felvásárlása...

Reszketeg kezű öregek, alkoholisták, a változás után utcára tett munkanélküliek álltak sorba a saját és a családtagjaik mélyen alul értékelt vagyonejgyekkel, s szinte protekcióért könyörögtek a felvásárló, most már üzletember romáknak, hogy valahogy az ő vagyonejgyüket vegyék át. És láss csodát, ezekkel az addig értékvesztettnek tűnt vagyonejgyekkel pár hónappal később névértékükön kezdték fölvasárolni a meghirdetett, addig elfekvő állami tulajdont... Az már aztán csak évek múltán derült ki, hogy ezek után következtek privatizációs alkuk is. Ahol néhányan – mindig ugyanazok – a törvényességi úrt itt is kihasználva felvásárolták a fél várost... És bármit pletykált is a város, az igazság valóban az volt, hogy ők csak a megkésett törvények lehetőségeit használták ki. Más kérdés persze, hogy ezekről, vagyis, hogy mi fog történni, milyen törvényes szabályozás lesz, akkor még csak a politikusok, s azok barátai, rokonai vagy megbízottjai tudtak...

Igen, azt is mondhatnám, minden jól alakult a Kolozsi Áron életében, egyedül csak a fia kezdett gondot okozni. A fia ekkor még középiskolás volt, utolsó éves, a nagy hajtásban nem volt ideje vele foglalkozni, az pedig az anyja hátszelében kezdett éjszakákra is kimaradozni. Így ment ez hosszú időn át, amíg egy vasárnap reggel – a szóbeszéd szerint – meg nem jelent a ház kapujában egy ismeretlen férfi s egy lány. Hogy miért? A lány, ahogy illik, azt állította a szüleinek, hogy megerőszakolták. Kolozsi Áron felköltötte a legszebb álmát álmodó fiát, s rákérdezett...

A mese egyik részéről sem volt tökéletes. A kardra és a tokjára emlékeztetett. Viszont Kolozsi Áron ekkor már megengedhette magának a nagyvonalúságot. És a rossznyelvek szerint egy lakrészébe került ez az ismeretség...

Kolozsi Áron ekkor nem szólt, csak bölcsen tudomásul vette, ami történt, csak azt jegyezte meg a fiának – azt is csak másnap –, hogy próbáljon meg most már szerelemből is szeretkezni. Az is megteszi – mondta. Az ő fiatalkorában még az volt divatban, s az sem volt rossz... Büntetésből viszont, az is igaz, elmaradt az érettségire beígért terep-járó. Egy időre.

Viszont Kolozsi Áron továbbra se tudott ügyelni a fia csínytevéseire. Az továbbra is az anyja feladata lett volna... És Kolozsiné Bencze Annának lett is volna ideje rá, mert Kolozsi Áron kivette a feleségét a munkából azon a címen, hogy azt a pénzt, amit az asszony keresett, ő másodpercek alatt megkeresi...

A baj csak az volt, hogy a felesége büszke volt a fiára. Nagyon! Hát, íme, férfi lett az én drága kicsi fiam, párásodott be a szeme, valahányszor csak ránézett. És sokszor ránézett. És ilyenkor, még mielőtt az esti kiruccanásokra elbocsájtotta volna, szeretettel mindig meglapogatta a hátát...

Viszont az is igaz, és ne tagadjuk azt se, hogy így gondolt a fiára Kolozsi Áron is... Lakrészt ide vagy oda – gondolta –, alighogy kiegyezett a lány apjával, nem kell valakivel egy kupiba küldenem... Mert figyelemmel követte a fia nemi érését, s gondolatban már többször segíteni akarta ő is. Így most megnyugodhatott. És meg is nyugodott. Mert Kolozsi Árpád egy született, kedves, jókedvű, vidám fiú volt odahaza is, és a baráti körben is. Egy kicsit csintalan, de közkedvelt. Nem akart különbséget lenni senki másnál. Ahogy a város többi tanulója is ezekben a válságos években: a délelőttöket az Emirates cukrászdában, az estéket pedig a városi parkban lévő Roosvelten töltötte.

Kolozsi Áron gazdagodása azonban sokaknak fájt. A legjobban persze azoknak, akik pár évvel korábban épp neki adták el az előbb alulértékelt, majd később saját értékükön beszámított vagyonyjegyeket. Ők voltak a leghangosabbak is. De voltak olyanok is, akik – miközben az utcán megállították, sőt fogták a Csordás Sándor felkarját, hogy ne mehessen el – azt mondták: csak. És úgy néztek rá, mintha nem értenék, miért nem érti, miről van szó? Ezek az utóbbiak Kolozsi Árpád sorsát, életének a hátralévő éveit láncra verve, az ország leghírhedtebb börtönében, Doftanán képzelték el. Ott is egy, a cellarácsok alatti folyóvízes cellában. Bűnbocsánat nélkül, élete végéig. „Hogy tanuljon abból, amit tett”. Hogy mit ér majd ez a tanulás, s miért kell egyáltalán tanulnia, ha már úgymint a börtönben tölti az életét, arról nem beszéltek. Tény viszont, hogy a város egy része úgy érezte: itt az alkalom, hogy a sors megregulázza a fia sorsán át Kolozsi Áront. Ezt még a Csordás Sándor dadogó tömbházszomszédja is így látta, aki egy este szintén bekopogott hozzá, s nagy nehézségek közt azt

mondta. – Már meg-bo-csás-son, szom-széd Úr, de ha i-ga-ga-zán bé-kül-ni-ni akar-ta-tak vol-na, már rég itt kel-lene áll-jon az er-kély alatt egy BMW... Hisz tud-ják, hogy össz-össze-törték az Ö-ö-nét... És min-den-den-nap jár-nia kell...

A szomszéd nehezen mondta ki az Úr szót. Az elvtárshoz volt szokva, amelyet évtizedeken át csiszolt, fényezett, de kimondta. Ahogy az Önét is. Ekkor még az egész város tanulta az új szavakat. A sokoldalúan fejlett szocializmus, vagy az aranykorba hajló kommunizmus helyett például a kapitalizmust. A jó napot helyett a szép napot. Elvtársnő helyett a hölgyemet. Persze nagy H-val... Stb... stb.

Csordás Sándor ekkor már éjszaka nem is aludt, virrasztott. A napalok még eltelték valahogy, valaki ismerős rányitott napközben, mások telefonáltak, bekapcsolta vagy kikapcsolta a tévét, éjszakánként viszont a saját fájdalmas gondolatcellájába volt bezárva. Minden a feleségére, fiaira emlékeztette. Ahogy behunyta a szemét, rögtön megjelentek, éltek. Mintha a szempillái egyfajta kapcsolóként működtek volna az agyában. És egy ilyen virrasztásos éjszakán gondolkozott el alaposabban, azt is mondhatnók, mélyebben Csordás Sándor. A saját fájdalmas sorsáról, kezdve a felesége tiltakozó gondolataitól, hogy nem akar hétfőn hajnalban indulni, de a gázoló sorsáról is. És Csordásnak úgy tűnt, már nem is az ő sorsa, fájdalma, az általa megélt tragédia, a szánalom és részvét határozza meg az emberek magatartását, hanem a rajta kívül tomboló gyűlölet. Valami érthetetlen, burjánzó, vad, rákos sejtként, daganatként terjeszkedő megmagyarázhatatlan gyűlölet. És ahogy ráeszmélt erre, abban már – bár még nem tudta, hogyan –, de nem akart részt venni.

A tragikus eseményeknek, a bátyja szerint is, megvolt a sajátos sorrendje. A várost az első pillanatban meglepte a hétfő hajnali szörnyű tragédia. Meglepte, felkavarta, együtt is érzett az áldozatok rokonságával, aztán az első nap jogos fájdalma helyét már másnap átvette először a düh, majd a gyűlölet. – Ez még engem is meglepett – mondta Csordás Károly –, pedig a testvéred vagyok. Elgondolkoztam rajta, de nem találtam rá magyarázatot. Aztán egy adott pillanatban átvillant rajtam, vajon akkor is ilyen nagy lenne a felháborodás, hogyha egy rozsdás Dacia és egy részeg sofőr okozta volna a balesetet?

Majd.

No, nézz oda – gondoltam, a gyűlölettel akarnak kedveskedni! Bennünk, akikkel történt a baj, több az együttérzés a baleset okozója iránt, mint a kívülállókban.

Csordás Sándor, aki sohase tudott gyűlölni, és ezt sokszor már-már érzelmi fogyatékoságnak érezte, elgondolkozott a bátyja szavain. Elment, többször is elment ahhoz a tömbháznegyedhez, ahol történt a baleset, s miközben fölmérte a távolságokat, arra gondolt: ő valószínű túl lassú volt a kihajtáskor, hiszen nem a közvetlen sávra kellett rátérnie, Kolozsi Árpád pedig felülről, egy kanyar mögül nagy sebességgel érkezett. A belátható útrész, a főúton, nem volt több ötven méternél. A főút viszont, amelyen át ő elfoglalhatta a helyét, tizenkét méter széles volt. Amíg ő egyesből fölkapcsolt kettősbe, a száguldó kocsik már el is sodorhatta.

Vívódott, emlékezett. Hol a felesége arca, tekintete, hol a gyermekei hangja, kacagása villant fel, hol ezzel párhuzamosan a gázoló újságban látott arca. Nem aludt éjszakákon át. Először csak az istennel vitázott, aki rázúdította ezt a töméntelen szerencsétlenséget, s nem elég, hogy majdnem összeroppant a csapás súlya alatt: itt lebeg a kérdés is felette, amelyre majd választ kell adnia, hogy az előtte álló lehetséges két döntésből melyiket válassza? Miként döntsön, hogy utána majd ne fájjon egy életen át a választás felelőssége. Súlya! Ne lássa majd vagy a felesége, vagy a gázoló vádoló tekintetét?

Mint mindig, az élet maga adott rá választ.

Bekövetkezett az, hogy egy éjszaka, gondolatban már nem is az Istennel, hanem a gázoló fiatalemberrel kezdett vitázni. Attól a pillanattól, ahogy lefeküdt, lehunyta a szemét, éjszakákon át csak vitázott, vitatkozott vele. Először csak a mérhetetlen fájdalomát próbálta elmagyarázni, amit okozott a meggondolatlan felelőtlenségével. – Azt várod el tőlem, hogy legyek tekintettel a Te fiatalodra... De hisz fiatal vagyok én is, alig múltam harminc, s rám raktad a nyomorúság palástját! A saját felelőtlenséged súlyát! Miért tetted velem? Azt hitted, a Tied a világ, szárnyaid nőttek, átgázolhatsz mindenkin! A világból csak annyit láttál, hogy te vagy a Szupersztár? Az Überkirály? S az egész város neked hódol! Na, jó, mondtak jót is rólad, nyilatkoztak arról is, hogy nagylelkű vagy.

Nézz a szemembe, ha Veled beszélek! Ne nézz félre, ne sunyíts! Lásd azt, akit tönkretettél!

A börtönben a helyed, s valószínű, oda is küldelek, tanuld, s tapasztald meg az élet fénytelen, sötét oldalát is...

Mit motyogsz, hogy az én felelősségem, ha majd ott valami történik veled?!

Hogy jól tudom, hogy miként bánnak odabent a fiatalokkal.

No jó! De csak azért gondolkozom el ezen, mert a fajtám vagy, s nem akarom, hogy a börtönben megkínózzanak. De megérdemelnéd!

Reggel ilyenkor hullafáradtan ébredt. Felült az ágyban, fájt, szorított, lüktetett a halántéka. Meg fogok bolondulni – fogta a tenyerébe a fejét –, előbb-utóbb meg fogok bolondulni. Már kell történjen valami, bármi, hanem széthull a világ is bennem.

Viszont ekkor már a nappalok sem voltak sokkal különbek. Újra és újra átolvasta a kórházból hazahozott és felhalmozott újságokat, nézte a fiatalember fényképét, arcát, nem volt gög, csak vidám öröm rajta.

IV.

Az elegáns, legújabb divat szerint öltözött, magas, csokornyakkendős ügyvéd, aki most ott ült Csordás Sándorral szemközt, először telefonon kereste meg. Bemutatkozott, részvétet kívánt, elmondta, kinek a megbízásából keresi, s egyben időpontot kért, persze, hogyha Csordás hajlandó fogadni. Egyébként, mintha valaki megbízottjuk lett volna már a kórházban is, jólétesültek voltak, tudtak a kibocsátásának időpontjáról, úgy tűnt, nincs semmi titok az életében előttük. Szemben vele, aki csak az újsághírek és a tévécsatornák híreiből értesült arról, hogy éppen hol s mi történik a gázolóval. Mert a kettejük története már a baleset pillanatában rögtön két irányt vett. Az egyik, vagyis ő, csak csendes áldozata lett az eseményeknek, a másik, vagyis a politikus fia az események sodrásába került, a tévék és újságok politikai meggyőződésük alapján ítélték, vagy próbálták menteni a menthetlent. Akik az államtitkár holdudvarához tartoztak, azok a körülmények áldozatának próbálták beállítani a politikus fiát, mások kábítószeres, részeges huligánnak, mintha az orvosi eredmények – amiben persze senki nem hitt – nem is léteztek volna. A legnagyobb vihart azonban a későbbi események okozták. Alig két nappal a baleset után, a „kórházban elrendelt hírzárlat ellenére” olyan hírek keltek szárnyra, hogy a miniszter fiának leszakadt a lépe. Külföldi gyógykezelésre

szorul. Aztán már csak azt olvasta, hogy külön repülőgéppel a „súlyos” beteget Ausztriába, Bécsbe szállították.

Csordás hallgatta a mellette ülő magas, széles homlokú ügyvédnek a fülébe simuló, duruzsoló, nyugalmat árasztó szavait, s közben párhuzamosan sorjáztak a saját ügyvédjének a „felkészítő” gondolatai is.

Mindez ne izgasson Téged – hallotta a barátja, egykori líceumi padtársa hangját, aki rögtön az események után önként és ingyen elvállalta ügyének a jogi képviselését – itt és most, a közvélemény megdolgozásáról van szó... Az emberek részvételéről az elnyeréséről... Megváltoztatásáról... Hisz ha súlyos beteg, akit ráadásul külföldi kórházban kell ápolni, te is tudod, rögtön más megítélés alá esik a történet. Időt akarnak nyerni. Látom és tudom, mire megy ki a játék... Már a legújabb újsághírekben szó sincs a korábbi szexuális erőszakról és a kisebb, koccanásos baleseteiről. De mi nem feledkezhetünk meg semmiről. Majd a tárgyaláson minden a helyére kerül...

A barátja magas, sovány, cingár férfi volt, ráadásul extrovertált, aki nemcsak lázas dühvel érvelt, a kezeivel is gesztikulált, hol csak figyelmeztetőn, egy ujjal diktálta önmagának a ritmust, hol már-már ökölbe szorított kézzel hadonászott. Valószínű nemcsak bizonyítani akart, hanem hírnevet is szerezni a város előtt (a gázoló mégiscsak egy államtitkár fia volt), s még azt az ellenvetését sem fogadta el, hogy tekintetbe kell venni azokat a tényeket is, amelyek a másik fél jóhiszeműségét bizonyítják. Például – mondta csendesesen Csordás Sándor –, hogy a szülők ott voltak a temetésen.

Azt is figyelembe vesszük, persze! A megfelelő időben. Mindent a megfelelő időben! De úgy kell készülnünk és beszélnünk, mintha megbocsátás soha nem is jöhetne szóba. Mintha mindig a legrosszabbra számítanánk. Hisz ha engedékenyeknek tűnünk, valószínű, nem a mi jóhiszeműségünkre, hanem a gyengeségünkre gondolnak. – Meglátod – tüzelt tovább –, még a végén Te leszel a hibás. Azt akarod? Ez az ország gyártja a Daciát, papírvékony lemezből, amely az ütközéskor úgy gyűrődik, mint a paplanhuzat, s ha nem vigyázunk, az áldozatok haláláért még Téged vesznek majd elő! Hogy miért nem vigyáztál?! Épp csak azzal nem fognak érvelni, hogy miért jársz vele...

Csordás néha már-már azt kezdte hinni, hogy Karsai más alternatívát nem is akar, csak a pert. Nagy védő, nagy vádbeszédekkel... Miközben

a vele szemben ülő férfi, az államtitkár ügyvédje előzékeny volt, és mindig megnyugtató, törődő figyelmességgel beszélt. Duruzsolt, duruzsolt, még csak a tekintetét sem hordozta kíváncsian a szobán végig. Nem kérdezett rá a tévé tetején álló, s a szoba falát díszítő fényképekre sem... Talán hogy ne okozzon fájdalmat? Ne szakítson fel fájó emlékeket? Mert az is igaz, nem szívesen jött el a lakására. A megbeszélést először egy közeli szálloda kisebb tárgyalótermében képzelte el... Ezt viszont ő nem akarta. Tudta, helyzeti előnybe kerül az ügyvéd rögtön, hisz ő, nőszülése óta, szinte nem is járt vendéglőben. És éppen most fogadja el egy olyan ügyvédnek a meghívását, aki szinte mindennapos vendég bárokbán, vendéglőkben?

Viszont az igazsághoz tartozott az is, bár nem voltak egyenlők a pénzügyi lehetőségeik, az ország közvéleménye, ahogy lenni szokott, főleg hogyha politikusok vagy úrgazdagok tetteiről, cselekedeteiről volt szó, rögtön az áldozatok mögé sorakozott fel. Nemcsak együttérző részvétellel figyelték az áldozatok iránti törvényesség betartását, de legtöbbször, főleg az új világ vesztesei, az összesüket minden kivizsgálás nélkül a börtönbe vetették volna. Családostól. Nem számított számukra talán az igazság sem. És ez már rögtön, a kórházban megnyilvánult. Az összes fellelhető hír, amely foglalkozott az ő ügyével, újságban vagy nyomtatott cikkek formájában valamilyen titkos csatornán, még mielőtt magához tért volna, a baleset napjától el egészen a kibocsátása pillanatáig a kórházi szekrényén landolt.

De persze nemcsak a kórházban halmozódtak az események, ahol lépten-nyomon tanácsokkal látták el, már odahaza az egykori szülőfalujában is. A szülei, ahogy a kórházban magához tért, rögtön a keresztényi megbocsátásról kezdtek beszélni... A krisztusi szeretetről... Épp csak rokoni szálak nem fedeztek fel a két családtörténetben... Majd megtoldották mindezt azzal a régi mondással, amely meghatározta az ő életüket: széllal szemben úgy sem lehet tenni semmit...

Még a nagybátyád is azt üzenté – gyűrögette a fejkendője csücskét sírás közben az anyja –, hogy a fájdalmad ellenére az lesz a legjobb, hogyha kiegyeznél... Nem, nem a pénzért, fiam, bár azért is, persze, a nyugalmad érdekében. Ne tedd ki magad a marcangoló öngyötrésnek. Hisz évekig elhúzhatják az ügyet. S miközben Te tönkre mész, drága fiam, ő valamelyik szigeten nyaral!

És még mit mondd a falu, Édes?

Értem én, édes fiam, értem, de mindenki ezen a véleményen van, még a szomszédok is. Igaz, apjuk?

Az apja, aki úgy tűnt, az anyjára bízta ezeknek a bekerítő hadmozdulatoknak az elvégzését, csak hallgatagon bólintott, mint aki mindenben igazat ad az előtte szólónak, vagyis a feleségének.

Az nem jut már senkinek eszébe, hogy a feleségem meghalt? És a fiaim is?

A hatalom ellen nem lehet tenni – mondta most már az apja is –, nézd, fiam, az élet minket arra tanított...

Ne folytassa, tudom.

És majd a keserűségbe s a bánatba zülljek el, hogy nem tettem semmit... Mert tenni is csak akkor lehet, vagy akkor kell, amikor annak az ideje... És egyedül csak az enyém már a döntés felelőssége... Nem elég, hogy megtörtént a baj, minden későbbi következményével rám hárul a szorongó fájdalom mellett a vívódás is!

Mi nem akarunk befolyásolni, édes fiam, csak az életünk tapasztalát s a közvélemény vélekedését osztjuk meg veled.

Vagyis a meghunyászkodást – mondta igaztalanul Csordás Sándor. Mert tudta azt is, hogy nincs igaza...

Lehet nevezni bárminek – mondta az apja –, a szíved mélyén Te is tudod, hogy nincs semmi esélyed. És nemcsak itt, a világon sehol. Viszont itt, ebben az országban biztos, hogy nincs.

Ezt már a kérlelhetetlen igazságosztó hangján mondta az apja, kissé talán megbántottan is, hogy a jó tanács, s az ő, egy élet küszködése által szerzett tapasztalata a fia szemében már nem ér semmit.

Na jó – mondta. Majd meglátjuk.

Majd.

Erről beszéltek az Eszter szüleivel?

A két öreg ekkor döbbent le először.

De hisz az nem a mi dolgunk, fiam!

Valóban. Az már csak az én dolgom, igaz! Egyedül csak az enyém!

És akik a közvélemény hallgató többségét jelentik, azok a hallgatóikkal mit mondanak? Akik nem állítják meg az utcán, nem suttognak a fülükbe?

Viszont tény volt az is, hogy nemcsak az öregek tapasztalata, a mindennapok valósága, de az idő is ellene volt! Ahogy teltek a napok, úgy hűlt ki az események izgalma is. Bár a hazatérése utáni első

napokban több helyi és központi újság is megkereste, később már nem volt esemény az ő története. Újabbak jöttek, másak, fontosabbak. Amelyek felülírták a régieket. Azt persze ő is tapasztalta, hogy óriási volt az érdeklődés az első napokban, valóban egy ország figyelt az ő sorsára, több újságcikk is tanúskodott erről, fényképek sora mutatta be a gyógyulás fokozatait is, el addig a pillanatig, amíg egy újabb fényképen már nem látszott a fején kötés, mert az első fényképeken teljesen be volt bugyolálva a feje, csak sejteni lehetett, hogy alatta emberfej lehet.

Aztán az eszmélése után, már a kórházban, jöttek azok a kérdések is, amelyeknek a rejtett szándékát nem lehetett félreérteni: – Mi a szándéka, mit fog tenni, Csordás úr? – állított be egy-egy ismerős, de ismeretlen is a kórterembe.

Vagy:

Vigyázni kell, mert nem lehet mindennap újrakezdeni a pert.

Még nem tudom, mit teszek – hářította el a kérdést.

Ez a beszélgetés a szüleivel rögtön az eszmélése utáni első napokban, a kórházban történt. Még tulajdonképpen ideje sem volt, hogy a maga mélységében átgondolja a felesége és gyermekei halálából adódó gondokat. Azt, hogy mi várhat rá. És most, íme, itt van az ügyvéd is, aki halkán, szelíden arról gyözködi, hogy miért, ha nem is megtisztelő, de mindenképp tiszteletreméltó az, ahogy a gázoló családja próbál viszonyulni hozzá.

Mert dönthettek volna úgy is, hogy nem mennek el a temetésre. Nem teszik ki magukat a csodálkozó vagy vádoló, összevillanó tekinteteknek. A suttogó szavaknak. Csak a háttérben intézkednek...

És gondolja meg azt is, ha így jártak volna el, mindaz, ami történt, számukra egy távoli, rossz emlék maradna, de minden személyes emlék nélkül. Nem kellene ilyen esetben még a szemébe nézniük sem! És szerintem a személyes emlékek teszik elviselhetetlenné az ilyen eseményeket.

Az ügyvéd elhallgatott. Ő pedig arra gondolt, hogy bármit gondol is, az ügyvédnek igaza van. A különböző tévéadások híreiben látott több korábbi esetet is, látta, hogy addig húzzák, halasztják az ilyen pereket, amíg mindenki megfélekedzik róluk. És csak akkor hoznak ítéletet! Viszont az is igaz, hogy az áldozatok részéről már-már megszokott

dologgá vált az is, hogy egyesek üzletet csinálnak a hozzátartozóik halálából. Épp a hazaérkezése utáni első napokban látta, hogy az ország fővárosában félmillió eurót kértek egy fiatal haláláért. Bár van igazság persze abban is, hogy számolni kell a pénzzel. Főleg hogyha kiskorúak vagy nyomorékok maradnak egy-egy baleset után. Anyagilag kell valakinek gondoskodniuk róluk. Ebben a kérdésben megszólalt a bátyja is, aki ezekben a napokban szintén az élet anyagi oldalát tartotta számon, hogy: a fájdalom ellenére – ha akarod, ha nem – nemsokára döntened kell majd egy sor kényes, de valós dologról is. Először is, hogy pert akarsz-e, vagy viszonylagos nyugalmat? Ha a per mellett döntesz, ami szerintem a legrosszabb döntés, előfordulhat, hogy nemcsak elveszíted azt, de egy örökös ellenséget meg egy fájó, vérző emléket szerzel a fiatalember személyében magadnak. Mert emlékezni fogsz, amíg csak élsz arra, hogy miként döntöttél az ő sorsáról is. Akiről senki nem tagadja, hogy bűnös, de mégiscsak egy nagy gyermek. Ha viszont megbékülsz, kell számolni a pénzzel is. Elsőre megvetendő, szégyenletes dolognak tűnik, de vannak tények is. A temetés költségeit az apósod fizette ki. Az autód használhatatlan. Sírkövet kell állítanod, ami nem kis pénz! Közben persze az ügyvédnek is fizetni kell, mert annak is költségei vannak. És nem feledkezhetünk meg arról sem: Eszter, a volt feleséged egyedüli lány volt... Az öregek is támasz nélkül maradtak... Még akkor is, hogyha Ti később is csak jó szót tudatok volna adni... De az első és legfontosabb, bárhogyan döntesz is: a várostól ne várj józanságot. Már olyant is hallottam: zsebből kifizetnek Téged. Ha megbékültök, akkor is megszólhatnak, ha nem, akkor is. Ha megbékültök, azt fogják mondani: megvettek. Ha nem, akkor azzal vádolnak majd meg, nem tudtál túllépni a saját sorsodon, kegyetlen voltál, tönkretetted az önzéseddel egy másik család sorsát is! Rajtad állt, hogy az életed egy kivételes esetében nagyvonalú légy, de Te nem tudtál túllépni a gyűlöleten. Pedig végül is *véletlenül* s nem gyűlölködésből történt a baj. Ez nem szomszéd- vagy szerelemgyilkosság volt, ahol hónapról hónapra halmozódik a baj. A gyűlölet.

Viszont egy jó döntéssel visszanyered az önbecsülésed s az örökös fájdalom ellenére a nyugalmat is, zárta a tanácsadást a bátyja.

Idáig jutott a töprengésben, s fölillant az a pillanat, amikor a kórházban töltött napok után először lépett be a tömbházlakásba. Ahogy belépett, ahogy meglátta a csomagokat az előszobában, amelyet

a testvére, rögtön a baleset után, hazahozott, s jobb híján lepakolt az ajtó mellé, úgy érezte, összeroppan. Nincs értelme az életének, nem érdemes tovább élni se! Bár meghaltam volna én is! Meg kellett kapaszkodnia a fali fogasban, hogy el ne essen. A bátyja széket húzott, leültette, majd vizet hozott egy pohárban, átnyújtotta. – Mostantól azt keresd, ami éltet – mondta. Amikor mentem a rendőrségi lerakathoz a csomagokért, találkoztam Dakó Istvánval. Az ő egyetlen fia halt meg a templom előtti balesetben. – Adhatok egy tanácsot, Csordás úr? – kérdezte. Majd. – Kérem, mondja meg a testvérének – folytatta –, ha élni akar, ne a fájó emlékekre gondoljon. Soha. Hanem arra, ami vigasztal. Én a fiam halála után, s azóta is, egy mondatba kapaszkodom. Arra gondolok, hogy amikor felhajtott a járdára, s nekihajtott a villanyoszlopnak, lehetett volna a templom előtti járdán, az oszlop helyén akár öt-tíz személy is. És ilyenkor hálás vagyok a sorsnak, hogy a fiam csak egyedül halt meg...

Csordás Sándor nem válaszolt. A táskán apró üvegszilánkok, üveg-morzsa csillantak a délelőtti napfényben. Ekkor nézett először körül, majd meglátta a nagyszoba nyitott ajtaján át a tévé tetején álló fényképeket. Elöl a két fia fényképe állt. A szorongás s reménytelenség ekkor újra belehasított: nem fogom hallani többé a hangjukat, a kacagásukat se, soha. A gyermekei fényképe mögött ott állt a felesége fiatalkori fényképe is. Azt a fényképet még ő fényképezte az esküvő előtt. Egyedül maradtam – gondolta. Csak az emlékek maradtak... Bárhonnan érkezik is majd, csak örökös csend fogadja. Arctalan világ és fekete bánat.

No, menjünk – mondta a bátyja.

Hová?

Hozzánk. Most nem maradhatsz magadra. És ha gondolod, útközben kimehetünk a temetőbe is.

Oda majd egyedül szeretnék menni...

Jó! Az a Te döntésed. Nem erőltetek...

Mindig nem lehetek nálatok se!

Mindig nem, de most igen...

Sorjáltak, szinte szárnyaltak a gondolatai. De már tudta azt is, hogy valamit mondania kell az asztal túloldalán ülő ügyvédnek, aki öntudatlanul, vagy önfeledten lóbálta a keresztbe tett lábát, nincs értelme a

hallgatásnak. És tudta azt is, hogy a történet rég túllépett önmagán. A szeretetről vagy a gyűlöletről szól...

Na jó – mondta és ránézett a magas, jóvágású ügyvédre, aki nemcsak a megjelenésével árasztott maga körül kellemes nyugalmat, szimpátiát, hanem a hangjával is. – Hát akkor tessék elmondani, amivel megbízták. Vagyis a jövedele célját...

Az ügyfeleim szeretnék tudni, melyek az Ön feltételei, ha egyáltalán elfogadja a megkeresésünket! – kapott a szón rögtön az ügyvéd.

És akkor Csordás kimondta azt, amit a hosszú, átvirrasztott éjszakák elhatározott.

Az első feltétel, hogy a fiatalember, ahogy hazakerül a kórházból, keressen meg.

Önt?

Igen. Azzal a feltétellel, hogyha nem kábítószerezett. Ha igen, akkor ne is jöjjön.

Hol és mikor legyen a találkozás?

Itt a lakásban. Mondja meg, hogy szeretném, ha megismerné a családomat.

A maga családját?

Igen.

De hisz – már megbocsásson –, hogy-hogy megismerni a családját? Hisz meghaltak mind...

Van elég fényképem, s filmem is róluk!

Úgy érti, hogy fényképeket, s filmeket nézzenek?

Igen.

Én itt lehetek?

Minek? Úgy szeretném, hogy minél meghittebb legyen kettőnk között az a beszélgetés... Közben megismerném én is őt... S majd könnyebben tudok dönteni is...

Már most mondom, nem fog eljönni – mondta az ügyvéd.

Ha nem, akkor nincs egyezés sem. Akkor mindez nagyon nagy könnyebbség lesz számomra. Mert nem az én döntésem lesz a per. De azzal együtt viszont azt üzenem, az esetleges tisztességtelen eljárásuk viszont az ő életük, lelkiismeretük része lesz...

Majd ránézett az ügyvédre, s határozottan folytatta:

Nézze, én tudom, miért van itt. És szeretnék megbocsátani is. Csak szeretném tudni, kinek bocsátok meg. Az illető személy megérdemli-e a bocsánatomat!

Egyébként, ha a fiatalember felnőttnek hitte magát az esemény megtörténtekor, akkor vállalja a szembenézés súlyát és esélyét is. S ne várja el azt, hogy én leéljem az életemet egy esetleges rossz döntés felelősségével... Nem csak a haláluk tudatával, de azzal is, hogy megtettem-e mindent, hogy mindaz, ami velük történt, valaki mással újból ne következhesen be... Arról nem is beszélve, hogy feledhetetlenek maradjanak a gázoló számára is az ő arcaik. Emlékeik... Ne szabadítsam fel a gyűlölet lehetőségével...

Egy pillanatig elhallgattak, egyikük sem szólt.

Na jó – komorodott el az ügyvéd –, s kisimított egy tincset a homlokából. Megpróbálom – mondta –, de nem hiszem, hogy sikerülni fog. Az ügyfelem azt szeretne volna, hogy anyagilag rendezzük ezt a kérdést.

Vagyis, hogy ne is találkozzunk. Ne kelljen a szemembe nézzen, csak adjak meg egy bankszámlát, ahová átutalhatja a pénzt, igaz?

Hát...

Ebben az esetben szó sem lehet a kiegyezésről... Mellesleg... Ön tudja, hogy hivatalosan mennyit ér egy élet?

Nézze, elnézést kérek, de én csak azt tudom, hogy...

Mindennek ára van! – vette át a megkezdett mondatot Csordás Sándor. Majd kiegészítette azzal is...

És minden megvehető!

Ezt Ön mondta. Viszont, bocsásson meg, de valóban így van. Tiltakozhatunk ellene, de mindennek ára van! Az életnek, a halálnak, a csonttörésnek, mindennek.

Csakhogytudjam, Ön hogy számolna, vagy mivel bízták meg az ügyfelei?

Ebbe még nem szeretnék belemenni, mondta az ügyvéd.

A feleségem tanárnő volt, folytatta. És a fiam? Hátha épp olyan sikeres emberek lettek volna, mint Ön, vagy az Ön ügyfelének a szülei? Hogy számolnak ilyen esetben?

Az ügyfeleim teljes mértékben megértik az Ön fájdalmát, mondta az ügyvéd. Gondoljon rájuk is.

Én mostantól, amíg csak élek, rájuk gondolok. Számomra nem maradt más, csak a rájuk gondolás.

Ne feledkezzen meg arról sem, hogy emberségből vagyok itt. Mert lehetne ezer más megoldás is.

Értem és tudom. Folytathatom?

...

Először is, nekem megfizethetetlen a haláluk.

És jelzem, hogyha a szülei az első balesete esetén hagyták volna, hogy a törvény működjön, akkor lehet, nem következett volna be ez az esemény. Éppen ezért, emberségből én is azt ajánlom, hogy lemondok a pereskedésről, hisz való igaz, hogy anyagilag se győzném, viszont a fiatalembertől csak annyit várok el, hogy megismerje a családomat. *Meggyszódom, hogyha nem ismeri az áldozatai életét, soha nem élheti át a tettének a súlyát.* Még a felelősségét sem. Ismerje meg Ő is annyira az én családomat, ahogy én őt. Mert amióta kijöttem a kórházból, mást se tettem, csak ismerkedtem az életével. Már a kórházban valakik félretették az újságokat... Sőt, az apja politikai ellenfelei rögzítették és tájékoztattak arról is, hogy amikor megtörtént a baleset, miután kiszállt az autóból, rögtön telefonálni kezdett.

Az ügyvéd hallgatott.

Mint kiderült, nem a rendőrséget értesítette, nem a 112-est hívta, ahogy kötelező vagy elvárható lett volna egy ilyen esetben: a szüleit, s a barátait, hogy „intézkedjenek”. Miközben én, s talán az enyéim haldokoltak! És miután ott és akkor sétálva telefonált, másnap súlyos betegnek kiáltják ki! Harmadnap pedig kilopják az országból... S ma már egyes újságok nem is írnak a kábítószeres száguldásról, amiért egyesek szerint bekövetkezett a baleset, hanem szerelmi csalódásról... Mert az, még a gyorsajtás esetében is, ugye elfogadhatóbb magyarázat? Emberibb! Egy szerelmi csalódás részvétet kelt mindenkiben. Mindenki volt szerelmes...

Na jó, mondta az ügyvéd, mást nem tehetek, átadom az üzenetét. De tudnia kell, vannak ügyvédek még rajtam kívül is...

Tudom. Már hallottam róla... Egy egész ügyvédi iroda dolgozik az ügyön... Viszont csak megemlítem, hogy a korábbi három baleset előtt volt egy nemi erőszak is a védencének a tarsolyában... Amelyről már nem beszélnek...

Én erről nem tudok. Amit kérek, hogy csak annyit mondhassak a megbízóimnak, hogy Ön találkozni akar... Beszélni velem... Itt, a saját lakásán. Bár azt is tudom, hogy ezzel hátrányba hozom őt...

S még valami – mondta Csordás Sándor – persze, nemcsak egyedül döntök. Ott vannak a feleségem szülei is... Velük is egyeztetnem kell. Róluk se feledkezhetek meg...

Az ügyvéd felállt, indulni készült, majd szembenézett vele.

És az is kérdés persze, és bocsásson meg, amit most kérdezek: mi a jótállás arra, hogyha az ügyfelem eljön, nem történik vele itt semmi baj?

Csordás Sándor megdöbbsent. Ilyen gondolata soha nem volt.

Én, magam.

Ön?

Igen. Ha arra gondol, amire a szavai után én, az ügyis, bárhol, bármikor megtörténhet...

Egy nap véletlenül megvette a helyi újságot, abban arról írtak, hogy a gázoló hazaérkezett. Aha, villant fel a lehetséges találkozás öröme! Mert most már várta a találkozást. Dönteni azután is tud. Gyere csak, gyere, ismerd meg a családomat. Ez a szép, nyílt arcú nő itt, a tévé tetején álló fényképkeretben – a legszebb a világ asszonyai között – a feleségem volt. Föl tudod fogni a szó értelmét: volt? Miattad halt meg.

Középiskolás korunkban ismertük meg egymást... Még most is látom, ahogy az ablakkeretben áll, szőke haján csillog a besütő nap fénye, finom, szép arca elmerül abban, amit lát, miközben én négyszer-ötször is elmegyek mellette. HOGY FELHÍVJAM A FIGYELMET MAGAMRA! HOGY ÉSZREVEGYEN! Mert minket akkor még arra neveltek, hogy tiszteljük a nőt, érted? TISZTELJÜK! Nem mertük még leszólítani sem őket. Az meg a nagy fiam! Szőke volt, mint az anyja, láthatod, ebben teljesen az anyjára, vagy az anyja családjára hasonlított. Mert az én családomban barna bőrűek vagyunk mind! Bársonyos göndör hajú volt, a nap is lesiklott az aranyló fényben pompázó hullámokon. Őt gyilkoltad meg! Mert gyilkos vagy, ugye tudod? A legkegyetlenebb fajta, csak éppen nem késsel, fegyverrel gyilkolsz, hanem kivagyiság hóbotjával, felelőtlenül, autóval!

Az is igaz persze, hogy késsel, lehet, csak egyetlenegy áldozatod lett volna! Egy! Így viszont három lett! Mert a kisebbik fiamról eddig nem is beszéltem!

Elhallgatott. Megdörzsölte a fájó térdét, fölállt.

Csordás élete legnagyobb „megvalósításának” nem a mérnöki diplomáját – a fiai létét tartotta. Odahaza a családjában azt hallotta mindig, arra tanították, hogy az élet legnagyobb csodája, értéke, megvalósítása maga az élet továbbadása! Nemzedékek követik ezáltal majd az ő halálát. És néha-néha, egynek-egynek a testében felvillan majd egy gén, amely az ő arcát, tekintetét őrzi! Mozdulatát! Már a csontjai is el lesznek porladva, és mégis!

Mit tegyek Veled? – hördült fel. Mit?

Az egyetlen megnyugtató dolog a testvére tanácsai mellett az apósa csendes, megfontolt ajánlása volt. Már a hazaérkezése után, amikor először meglátogatták, azt mondta: – Te ismered jobban a törvényeket, fiam. És a felmerült békülés lehetőségeit is. Vén vagyok. A belátásodra bízom.

V.

Csordás Sándor nem volt felkészülve a Kolozsiné Bencze Anna váratlan látogatására. A saját anyja siránkozását már megszokta, az apja bólogató hallgatását is, még a szomszédok „törődő” érdeklődését is, de azt, hogy egyszer csak megjelenik magának a gázolónak az anyja, ezt még elképzelni sem tudta. Túlhaladta a saját képzeletének a határát is! És ráadásul be sem jelentkezett. Persze, ennek megfelelően nagy volt a meglepetés is, amikor később megtudta, ki érkezett. Viszont, amikor kinyitotta az ajtót, még nem tudta, ki áll vele szemben... Egy kissé molett, középmagas, középkorú, szomorkás, megtört arcú nő állt előtte. Inkább szolid, visszafogott, mint hivalkodó volt az öltözete. Csordás várakozón állt a félig kinyitott ajtóban, fogta a kilincset.

Én lennék...

Az idegen, ismeretlen, visszafogottan elegáns középkorú nő elakadt, nem fejezte be a mondatot.

Így hát Csordás Sándor elutasítón azt mondta.

Nem veszek semmit, nem politizálok, nem adok interjút...

S már csukta is volna be az ajtót, amikor a hölgy befejezte a mondatot...

Én lennék a Kolozsi Árpád édesanyja...

Csordás Sándor ott állt a második emeleti tömbházlakás nyitott ajtajában, s az igazság az volt, hogy nem tudta mit kezdjen magával. És nem tudta, mit kezdjen a nővel sem. Megdöbbenve, ledermedve hallgatott. Bal kezével fogta a kilincset, a jobb kezével az ajtókeretet, és nemhogy nem kapott szavakat, az agya leblokkolt teljesen. Úgy érezte, rászakadt a plafonnal együtt az ég is, s maga alá temette. Nézte a nőt, s nem volt egy ép, használható gondolata sem... Az asszony, aki egyébként is helyzeti előnyben volt, hisz ő mégiscsak tudta, hová jön, kivel akar találkozni, szemmel láthatóan zavartan bár, de mégis folytatta.

Azért jöttem, hogy ismerjük meg egymást, a történetek ellenére is...

...

Nem mertem telefonálni, mert nem voltam biztos magamban, hogy el merek jönni...

...

A férjem nem tud a látogatásomról, de úgy hiszem, jobb, ha személyesen is megismerjük egymást... Ne mások közvetítsenek...

...

A bátorság próbája volt számomra ez, nagyon sajnálom, hogy ilyen szörnyű alkalomból kell találkozoznunk, de mégis...

...

És azt hiszem, hogy így tisztességes, hogyha szembenézünk a tényekkel, s bocsánatot kérünk.

A felsorolt érvek átvillantak a Csordás Sándor agyán is. Az is, hogy mi a tisztességes, s az is, hogy bármi történt is, mégiscsak egy anya áll előtte. De még mindig nem tudott megszólalni...

Ekkor, mert kaparászást hallott a szemközti ajtó mögött, tudatosult, hogy hol állnak: Tessék bejönni – szólt rá.

Köszönöm.

Megkínálhatom valamivel?

Nem, nem. Csak azért jöttem, hogy tudassam, az ügyvéd úr elmondta, mi az Ön feltétele, és megköszönjem. Azért is mertem eljönni, mert ez egy olyan ajánlat volt, szemben azzal, ami a városban kering, ami tisztességes... Nem tudom, miért, de gyűlölnék minket...

Azt mondtam magamban, ami történt, az már sajnos az életünk része lesz, amíg csak élünk, de próbáljuk úgy megoldani, hogy...

Raadásul az anyák mindig jobban látják a dolgokat, mint az ügyvédek...

Csordás Sándor a mondat felének ismeretében már le is akart csapni az asszony szavaira, de visszanyelte a szavakat... Ezer és ezer érv szólt a megtört s egyáltalán nem fennhéjázó asszony mellett is, és a saját életéből tudta azt is, hogy az anyák valóban a szívükkel látnak... És amit hallott, azokhoz a szavakhoz végül is nem volt, amit szóljon. Hallgatott.

Az asszony nem is várt sokáig.

Arra gondoltam, hogy ismerjen meg minket is úgy, amilyenek vagyunk, s ne abból a százalmas gyűlölködésből, amit másoktól hall...

Végül is, csak Ön és mi fogunk szenvedni...

Ez az érv egyben az ő korábbi gondolata volt. Fölvillant mindaz, amit az ügyvédnek mondott: ha nem ismernek engem, a családomat, nagyon könnyű lesz a peresedés...

Igen. Számára egy idő óta már csak egyetlen kérdés maradt. Részben, hogy hol van az együttérző megértés határa? Ahol elmondhatja azt is, hogy megtettem mindent a szeretteim haláláért, de önáltatás nélkül a tisztesség s az erkölcs határain belül jártam el. Mert úgy szeretett volna dönteni, ahogy a felesége, Eszter is döntene, ha élne, és az övé lenne a döntés felelőssége. Mert tudta azt is, elmúlik majd a tárgyalás napja is, s már csak a döntések erkölcsi felelőssége marad.

Mert igaztalanul vádolnak minket mindennel... Engemet is, a családomat is.

Nem vagyunk mi olyan rosszak...

Persze van igazság abban is, amit a város beszél... – szólalt meg váratlanul...

Ön valószínű minden baleset után megsimogatta a gyermeke az arcát, pénzt és egy újabb autót adott, hogy szórakozhasson. A barátai meg megdicsőülve ünnepelték a Nagy Ember fiát...

Ez nem így volt, kérem.

Nem? Azt beszélik, három kisebb balesete is volt... Nem kellett volna elgondolkozni ezen?

A férjem is ezt hangoztatja, sajnós. És azt, hogy a gyermek vállalja a felelősséget. De én tudom, hogy nem bírná ki. Ott! Én ismerem!

És alkalmat adott, hogy mások is megismerjék!

Hallgasson meg, kérem...

...

Nekem nem volt gyermekkorom...

...

Mi, vagyis az én családom, nagyon szegények voltunk...

...

Azt akartam, hogy ne fájjon majd az élet... Ne azt az életet élje...

VI.

Az anya és fia, a megbeszélés ellenére, együtt érkeztek.

Elnézést, tudom, miben egyeztünk meg, s én megyek is, csak felkísértem – mondta Kolozsiné Bencze Anna.

Majd biztatóan, bátorítón ránézett a fiára, és megfordult, elköszönt.

Kolozsi Árpád szemmel láthatóan zavarban volt. Nem tudott mit kezdeni magával. Magas, jóképű, szőke fiú volt, de a mosolygós arca mögött már ott bujkált az utolsó hetek szomorúsága, fájdalma is. Ráadásul fáradtnak, kialvatlannak tűnt, s most, valószínű, nem a kimaradt éjszaka okán.

Csak egy pillanatra találkozott a tekintetük, aztán már többé nem is keresték egymás tekintetét. Nem fogtak kezét sem. Úgy tettek, mintha régről ismerték volna egymást, be sem mutatkoztak, a fiatal férfi, ahogy belépett, megállt az ajtóban. Zavartan körülnézett. Szemmel láthatóan félt attól, amit látni fog. De az „előszobában” mindössze egy fogas volt, alatta meg egy cipőtartó. Nem volt semmi egyéb látnivaló.

Ide megyünk be, mondta Csordás komoran.

Az arca merev volt, szigorú. Előreengedte, nem is akarta, de nem is könnyebbítette meg a fiú dolgát.

A találkozásra mindent előkészített. A fotelt úgy állította be, hogy csak a tévére lehessen látni, a tévé tetejét telerakta fényképekkel. Most nem az a két-három fénykép volt rajta, hanem több is, főleg a fiúkról, s egyetlen nagy fénykép a feleségéről.

Ő csak egyetlen képen, a falra akasztott esküvői képen volt látható.

A kávézóasztalon ott állt a felnyitott laptop is.

Kolozsi Árpád már rögtön az ajtóban lemerevedett. Csordás Sándor nem tudhatta, hogy mit lát, rászólt.

Foglalj helyet! Ott, a fotelben...

Köszönöm – mondta, a hangja fojtott volt, érződött az izgalom.

Majd le is ült rögtön. Kinyújtotta a lábát, majd visszahúzta, hol a földet nézte, hol az ablakkeretet.

Köszönöm, hogy eljöttél, mondta Csordás. Bár nem voltam biztos benne, hogy el fogsz jönni, mégis reménykedtem. Úgy gondoltam, hogy mi ketten kell találkozzunk. Hogy ne felejts el, soha.

A fiatal férfi hallgatott.

Valószínű már megbánta, hogy eljött, a halántékán kidagadtak az erek, a kezével sem tudott mit kezdeni, hol összekulcsolta, hol szétnyitotta, hangosan lélegzett.

Csordás Sándor oldalt ült, hogy miközben ő látja, a fiú ne láthassa az ő arcát...

Már az első perctől, ahogy feleszméltem, szerettelek volna megismerni. Az igazság az, nem mindenkinek sikerül egyetlen egy alkalommal három ember halálát okozni...

...

Valószínű Te is így voltál. Gondolom, attól a pillanattól, ahogy megtörtént a baj, megpróbáltad elképzelni, kik lehettek, kik voltak az áldozataid? Hogy néztek ki? Vagy nem?

Kolozsi Áron megköszöri a torkát, fenebb húzta a térdén a nadrágját, de nem válaszolt. A lélegzete is erősebb lett, mintha válaszolni akarna, aztán mégse történt semmi.

Ő volt a feleségem – mondta szelíd csendesen Csordás Sándor –, s felmutatott a tévé mögötti falra, szinte kényszerítve a másikat, hogy felnézzen rá.

Kolozsi fel is nézett, de rögtön lesütötte újra a tekintetét, majd öntudatlanul összedörzsölte a tenyerét.

Nagyon szeretjük egymást...

A barátság köztünk még a líceumban kezdődött, bár az is lehet, egyből szerelem volt, ő egy évvel alattam járt, aztán Kolozsváron is folytatódott...

...

Harmadéven házasodtunk össze, akkor még az volt a divat, s egy évre rá megszületett a nagyobbik fiam is! Az, ott... Az a székeség...

A kiteljesedő értelmes élet szépségével éltünk...

Rosszul vagyok – mondta a fiatal férfi sápadtan, visszafojtott hangon –, kérhetek egy pohár vizet?

Hogyne, persze, elnézést, meg is feledkeztem róla.

A keze reszketett, amikor a pohár után nyúlt.

Csordás Sándor úgy tett, mintha nem vett volna észre semmit, átnyújtotta a poharat, s miközben az átvette – vigyázva, hogy ne csöppenjen ki –, az alatt az idő alatt jobban megnézte a fiatal férfit. A szeme beesett volt, karikás, az arcára rászáradt a bőr. Már-már szinte meg is sajnálta. Valószínű, hogy napok óta nem alszik, nyugtázta.

Kolozsi Árpád valóban napok óta nem aludt. Miután az anyjától megtudta, hogy el kell mennie az ismeretlen férfi lakására, többé nem bírt aludni. Az anyja babusgatta, vigasztalta, az apja, akiről bár tudta, ugyanúgy szereti, óvja és védi, a történetek ellenére is, nem szólt semmit. Hagyta, hogy szenvedjen. Egyáltalán, már a baleset óta, hagyta, hogy szenvedjen. Ha szólt is hozzá, szűkszavú volt, azt is mondhatná, csak utasításokat adott, egyáltalán csak egyszer beszélt arról is, ami történt: – Te tudod, mit jelent három ember halála? – kérdezte egy nap váratlanul. – El tudod képzelni? Tudod, ugye, mi is hárman vagyunk... Többet nem beszélt arról, ami történt. Miután az orvosok közölték, hogy külföldi kezelésre szorul, azóta nem volt szinte egyetlen saját döntése sem. Csak báb volt, akinek mások mondták meg, mit tegyen.

Csordás időközben bekapcsolta a számítógépet.

Bekészítek egy kávé, addig esetleg megnézhetsz egy rövidke filmet is.

Csak egy születésnap kisfilm, pár perc az egész...

Sokat töprengett, hogy milyen kisfilmet mutasson be. Először az esküvőjükéről készült hajdani filmet akarta lejátszani, ahol a leendő apósa orgonaszó kíséretében, kart karba öltve végigvezeti a hosszú barokk templom arannyal cizellált oltára felé a lányát. Aztán meggondolta magát. Fennhéjázó, öntelt és hivalkodó lett volna fenségességében és szépségében is a film, s talán épp az ellenkező hatást, ha nem is közönyt váltott volna ki. Ezért a kisebbik fia utolsó születésnap ünnepségéről készült pár perces kisfilmet készítette elő, amely egyszerű örömnapp volt, amelyet beragyogott a szeretet. És ahogy az első kép megjelent, már ment is ki a konyhába. Bentről kihallatszott a gyermekek hajdani hancúrozása, hallotta a felesége felfénylő nevetését is, aztán váratlanul csörömpölést hallott, majd csend lett.

Nem tudta elképzelni, mi történt. Berohant. Kolozsi Árpád ott feküdt a földön, estében, ahogy lecsúszott, felborította a kis asztalt is, a pohár és a számítógép is a padlón hevert. A számítógépből még hallatszott a gyermekei hangja, de nem tudott rájuk figyelni, csak állt.

És ekkor váratlanul meghallotta az anyja egykori sikolyát.

A szívit súrolják, a szívit!

Szinte öntudatlanul letérdelt, fölé hajolt, és elkezdte kigombolni a földön fekvő férfi ingén a gombokat.

Kiűzetés a Paradicsomból, 2017 (olaj, vászon, 70 x 100 cm)

Szentgyörgyi László
GÖRBE TÜKÖR

Olykor

a tükör
értékesebb,

mint maga

a tükrözött.

SZERÉNYSÉG

Olvasóira
való
tekintettel

csak
válogatott
műveit

írta meg.

POSZTULÁTUM

Ha

mindenki
igazat
mond,

akkor

senki

sem

hazudik –

vagy mindenki.

KARRIER

Önmagát

építi,

de

bontott

anyagból...

A HALLGATÁS OKA

Nem a tinta fogyott el,
a mondanivaló.

SZOKÁSOK

Olvasni?

Verset

csak fekvve,

prózát

akár más
testhelyzetben is.

Írni
viszont

csak lelki
keresztre feszítés
árán.

VILÁGUNK

Mindennek

legalább
két arca van –

vagy nincs.

PÉTER

Író ír.
Péter nem ír.
Péter nem
író.

Író olvas.
Péter nem olvas.
Péter nem
olvasó.

KÖNYÖRGÉS

Uram,
könyörülj rajtam,
s ha lehet,
ne szeress annyira.

VANITATUM VANITAS

Hiú ábránd,
hogy megőriz majd
az emlékezet.

Kétszeresen is
halott, ki meg sem
született.

MŰHELYTITOK

Bajusznak, versnek
egyaránt jót tesz... Hogy mi?
A merész pödrés.

Tófalvi Zoltán

ÉLETE, MINT LOBOGÓ FÁKLYA

– *Moses Mártonról és más határon túli '56-os áldozatokról* –

A magyar kollektív emlékezet a hősök felsorolásakor – akaratlanul – megfeledezik azokról a szászokról, svábokról, akik nemcsak teljes mértékben azonosultak a magyar nemzet, nép, a kisebbségi sorsban élő magyarság nagy sorsfordulóival, hanem sok esetben példát mutattak hősies helyállásból, magyar hazaszeretetből. Ilyen pillanat volt az 1956-os magyar forradalom, amikor a legyőzhetetlennek hitt szovjet birodalom maradandó sebet kapott.

*„Nem érti ezt az a sok ember,
Mi áradt itt meg, mint a tenger?
Miért remegtek világrendek?
Egy nép kiáltott. Aztán csend lett.”*

(Márai Sándor: *Mennyből az angyal*)

Az erdélyi szászok, bánsági, partiumi svábok – feledtetve az 1919. január 8-i szászmedgyesi nyilatkozatot, amikor az erdélyi szászok 138 küldötte, csatlakozva az 1918. december 1-i román nagygyűlés határozatához, a Román Királysághoz való csatlakozás mellett döntöttek¹ –

¹ „...az erdélyi szászok a népek önrendelkezési jogára hivatkozva, kimondja csatlakozását a Román Királysághoz, és testvérként üdvözli a román népet, nemzeti eszméinek megvalósításához pedig tiszta szívből kíván szerencsét” – olvasható az elfogadott nyilatkozatban. A gyűlést a szászmedgyesi szász evangélikus gimnázium – ma Stefan Ludwig Roth Elméleti Líceum – aulájában tartották, zárt ajtók mögött! A nyolc órás megbeszélésen a Rudolf Bransch, Rudolf Schuller, Adolf Schullerus, Arthur Polonyi, Hans Otto Roth alkotta csoport terjesztette elő a Romániához való csatlakozás határozattervezetét. Friedrich Ipsen medgyesi ügyvéd egy másik tervezetben az egyesülés feltételül szabta a szász követelések elfogadását, ennek hiányában Erdély függetlenségét, vagy a status quo fenntartását irányozta elő. A gyűlés a Rudolf Bransch-féle tervezetet fogadta el. Egyes források szerint kis szavazattöbbséggel. Egon Franz von Fürstenberg, budapesti német konzul szerint: az ellenvéleményen lévőköt felszólították, hagyják el az ülést a szavazás előtt. Friedrich Teutsch püspök nem vett részt a szavazáson. A nyilatkozat záró mondata: „Istenhez fohászkodunk, hogy fordítsa jóra, és kísérvje áldásával a felelősségteljes lépést, amelyet kötelességtudatból hoztunk.” ([hu.wikipedia.org/wiki/Medgyesi_gyűlés_\(1919\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Medgyesi_gyűlés_(1919))). Utolsó letöltés: 2020. augusztus 8. Erdély története. III. kötet. Főszerkesztő: Köpeczi Béla, Budapest, 1986, Akadémiai Könyvkiadó. Cziráki Zsuzsanna: *Az erdélyi szászok*

a magyar forradalom 1956. október 23-i kitörése után már néhány órával aktívan részt vettek a különböző szervezkedésekben. A magyar forradalom és nemzeti szabadságharc leverése ürügyén – a legfelsőbb párt- és államvezetés „szintjén született a döntés! – a romániai retorzió egyik első áldozata is egy szász származású, sepsiszentgyörgyi textilgyári könyvelő, Hubbes Márton volt. E sorok írója megtalálta a teljes periratot, amelyből kiderül: Hubbes Márton 1956. november 8-án – a Sepsiszentgyörgy főterén tartott hetivásár idején – „a lakásából előszedte még a horthysta rendszer idejéből (román nyelven: regimul hortist – sic!) gondosan és féltve megőrzött magyar zászlót, és azzal a céllal ment ki az utcára, hogy a lakosságot a Magyarországon történetekhez hasonlókra uszítsa.”² Hubbes Márton a vásári sokadalomban részt vevő nagyszámú árus és vásárló bátorításától kísérve, a piros-fehér-zöld lobogóval megpróbálta körbejárni Sepsiszentgyörgy főterét. A sógora és egy másik sepsiszentgyörgyi lakos megállította, majd hazavitték a lakására. 1956. november 10-én letartóztatták. Az a szadista verőlegény vallatta és állította össze a bűnügyi dossziéját, aki Csiha Kálmánt, az Erdélyi Református Egyházkerület 1990 és 2000 közötti püspökét 1958-ban kínoztatta. Csiha Kálmánt a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1958. február 27-én tíz év börtönbüntetésre ítélte. A Fodor Pál mérnök nevével fémjelzett perben hozott rendkívül szigorú ítéletek azért különlegesek, mert a Kádár János vezette párt- és állami küldöttség romániai látogatása során Nagyenyed és Kolozsvár között tapsoltatta magát, s már a Marosvásárhelyen elhangzott beszédében – miközben azt az égbekiáltó csúsztatást fogalmazta meg Kállai Gyula, hogy a magyar „ellenforradalom” leginkább Románia területi épségét veszélyeztette! – a romániai magyar „ellenforradalmárok” példát statuáló megbüntetésére biztatta a nacionalizmus útjára lépett román kommunistákat!

---

története. Erdélyi szász irodalomtörténet. Kozármisleny, 2006, Imedias. A „felelőségteljes lépésről” a fájdalommal korán elhunyt kiváló erdélyi szász régész, történész, Thomas Nagler (Szelindek, Nagyszeben, 1939. január 30. – Neuhauser auf den Filden, Németország, 2011. november 4.), írásban és e sorok írójának annyit fűzött hozzá: „a magyarok tőlünk 800 év során sem egy talpalatnyi földet, sem egy garast nem vettek el!” Ezzel is utalt arra, hogy Nagy-Románia hamarosan kisajátította a Szász Universitas vagyionát!

2 Tófalvi Zoltán: Hubbes Márton magányos forradalma. In *Háromszék*, 2006. március 8.

Hubbes Mártont a Kolozsvári Katonai Törvényszék 1956. december 28-án két év börtönbüntetésre ítélte. A szamosújvári börtönben eltöltött két esztendő után a Călărași megyei Olaru faluban kényszerlakhelyen újabb négy esztendő rabság következett. A kényszerlakhelyen letöltött büntetést két évvel meghosszabbították: 1966. november 30-án térhetett haza Sepsiszentgyörgyre. Élete teljesen derékba tört, 1976. február 7-én hunyt el.

Lay Günther, feketehalmi öntőmunkás, erdélyi szászként csatlakozott a legnagyobb létszámú, 77 tagot számláló erdélyi magyar '56-os szervezkedéshez, az Erdélyi Magyar Ifjak Szervezetéhez, az EMISZ-hez. A legvadabb román megtorlások idején, 1957. március 15-én Fehéregyházán részt vett az Orbán László vezette Petőfi-megemlékezésen. Szekus pribékektől körülvéve páratlan tettet hajtottak végre: másfél órás ünnepi műsort tartottak az 1848-as magyar forradalom és Petőfi Sándor tiszteletére! A nevüket beírták a fehéregyházi Petőfi Múzeum látogatási naplójába! Az EMISZ tagjait a Kolozsvári Katonai Törvényszék marosvásárhelyi kiszállásán négy csoportban ítélték el. Lay Günther 15 év börtönbüntetést kapott. 1984-től a Német Szövetségi Köztársaságban élt.

Az 1906. február 24-én Ószentannán született Reibnagl (Reibnagel) István ipari technikus bánági sváb származású volt, és a Szoboszlai Aladár plébános vezette Keresztény Dolgozók Pártja nevű szervezetben aktív szerepet vállalt. Az 1948. június 11-i államosításkor a fa- és fűrészáruraktára az állam tulajdonába került. „Osztályellenségként” még 1951-ben megismerkedett báró Huszár Józseffel – a Szoboszlai-per másodrendű vádlottjával –, aki gyakran felkereste szentannai otthonában, és ilyenkor „a népi demokratikus rendszerről ellenségesen beszélgettek”. Az ítélet szerint Reibnagl azokat a német anyanyelvű szentannaiakat említette, akik tagjai voltak a Német Nemzeti Szocialista Pártnak, a második világháborúban Hitler oldalán harcoltak: őket javasolta a beszerzésre. Név szerint is megemlítette Anton Oster nevét, aki 1941 és 1944 között a „hitlerista párt” vezetője volt. Feljelentés elmulasztásának vádjával nyolc év szigorított fegyházbüntetésre ítélték. Temesváron, Aradon, Jilaván, Galacon és a Duna-delta megsemmisítő munkatáborokban raboskodott. A Szoboszlai-per a második világháborút követő legnagyobb romániai politikai per! Miközben a Ion Antonescu marsall háborús bűnös fémjelezte Nagy Nemzetárulási

Perben ugyancsak tíz halálos ítélet született, közülük csak négyet végeztek ki, addig a Szoboszlai-per tíz halálos ítéletét könyörtelenül végrehajtották. A Szekuritáté temesvári börtönében 1958. szeptember 1-jén 23 és 24 óra között golyó által kivégezték. Szoboszlaiék egyetlen bűne: az erdélyi kérdés megoldására, a román–magyar konföderációra és a többpártrendszerre terveket dolgoztak ki!³

Bánsági sváb volt a temesvári műegyetemi hallgató, Drobný Heinrich, akit 1956. október 27–31-e közötti szervezkedésért hat év börtönbüntetésre ítélték, és a valamivel kevesebb börtönbüntetést elszenvedő Barth Friedrich is. Bár a román rádió, a központi és megyei pártlapok azt sulykolták: Magyarországon fasiszta huligánok, a társadalom peremére szorult emberek rabolnak, fosztogatnak, a kommunistákat a lábuknál fogva felakasztják, meglincselik, a műegyetemi diákság mindezt nem hitte el – a magyar és sváb hallgatóknak, elsősorban az egy év börtönbüntetéssel sújtott Nagy Lászlónak köszönhetően! –, és követelték: mondjanak igazat a Magyarországon történekről! A magyar forradalom eszméivel való teljes azonosulás bizonyítékaként követeléseik első változata tizenkét pontból állt! Ez bővítették ki 16 pontra, ezt mutatták be 1956. október 30-án 14 órakor a Temesvárra látogató Coriolan Drăgulescu tanügyminiszter-helyettesnek, Petre Lupu KV-titkárnak és a Temes tartományba küldött teljhatalmú megbízottnak és küldöttségének. A kétezerre duzzadt diákság nem fogadta el a magyarországi forradalmi harcokról terjesztett félretájékoztatást, a fasiszta huligánokról terjesztett hazugságokat. Forradalmi hangulat alakult ki, a küldöttség valósággal elmenekült a híres Temesvári Műegyetem 115-ös amfiteátrumából. Coriolan Drăgulescu tanügyminiszter-helyettest menesztették tisztségéből. Aznap éjjel az állig felfegyverzett, tankokat, páncélozott járműveket felvonultató belügyi egységek mintegy 2500 diákot tartóztattak le, szállítottak a magyar forradalom leverésére küldött szovjet katonai alakulatok kisbecskereki laktanyájába. Másnap, 1956. október 31-én, Temesvár főterén, az ortodox katedrális és az Operaház előtt nyílt utcai összecsapásra került sor a szekus karhatalmi csapatok és diákság között! Romániában a magyar forradalommal való teljes azonosulás bizonyítékaként az volt

3 Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai. A Szoboszlai-csoport*. Marosvásárhely, 2007, Mentor Kiadó, 17., 456., 458., 582–599., 712. o.

az egyetlen fegyveres összecsapás a karhatalom és a civil lakosság között! Huszonnégy egyetemi hallgatót és egy egyetemi tanárt nyolc év és egy év közötti börtönbüntetésre ítélték!

Mindezek ismeretében kap történelmi hátszelet Moyses Márton egyedülálló tette: a kolozsvári börtönben azért, hogy társára, Szokoly Elekre és önmagára ne tudjanak terhelő vallomást kiverni, kicsikarni, a rabruhájából kitépett szálakkal levágta a saját nyelvét! A romániai börtönviszonyokról mindent elárul: a börtön orvosnője kamillateát írt fel „gyógykezelésre”. Amikor a fertőzés tünetei jelentkeztek, csak akkor utalta be a kolozsvári sürgősségi sebészetre! Moyses Márton a börtönből való szabadulása után a saját szülőfalujában, a szülői házban tapasztalta meg a kényszerlakhely megalázó gyötrelmeit. 1970. február 13-án Brassó főterén benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta önmagát. 1970. május 15-én – idén tavasszal volt ötven éve! – iszonyatos szenvedések közepette visszaadta lelkét Teremtőjének.

A LOKÁLIS TÖRTÉNÉSEK DETERMINÁLÓ HATÁSA MOYSES MÁRTON TŰZHALÁLÁBAN

„Az 1956-os forradalom Magyarországot a XX. században páratlan világpolitikai szerephez juttatta. Ugyanakkor soha olyan nyilvánvaló nem volt, mint azokban a drámai hetekben, hogy sorsa, jövője döntő mértékben a világpolitikától, elsősorban az erőviszonyoktól, a nagyhatalmak között zajló küzdelmektől és egyezkedésektől függ. (...) A kelet–nyugati viszony ötvenes évekbeli alakulásának vizsgálata azt mutatja, hogy minden amerikai propagandával, illetve kelet-európai várakozással szemben 1953–56 között a Szovjetunióban nem merült fel a csatlós országok »elengedésének« gondolata, amerikai, illetve nyugati részről pedig nem léteztek a térség felszabeditását célzó törekvések. (...) A magyarországi felkelés kirobbantása ezért nemcsak hogy nem állt az Egyesült Államok érdekében, hanem kifejezetten kellemetlenül érintette az amerikai vezetést, hiszen a budapesti események megzavarták és rövid időre visszavetették az addig oly ígéretes eredményeket hozó enyhülési folyamatot. Az amerikai kormányzat (...) politikájának kettős célkitűzését ebben az előre nem látott, válságos helyzetben sem volt hajlandó feladni: egyrészt arra törekedett, hogy a szovjet beavatkozás miatti kényszerű retorika minél kevésbé terhelje meg Moszkva és Washington viszonyát, másfelől viszont igyekezett a világ közvéle-

ményét meggyőzni, miszerint Amerika nem nézi ölbe tett kézzel egy kelet-közép-európai nemzet szabadságküzdelmét. E két ellentétes érdek egyidejű érvényesítése érdekében az amerikai vezetők improvizatív lépésekre kényszerültek, közülük a leglátványosabb az volt, hogy a magyar kérdést október 28-án az ENSZ Biztonsági Tanácsa elé utalták. Ott azonban valódi döntések nem a tanács üléseinek a nemzetközi közvélemény számára hangszerelt vitáiban születtek, hanem az amerikai, angol és francia képviselők színpalak mögötti titkos egyeztető tárgyalásain. (...) A második szovjet intervenciót követő nyugati passzivitás legfontosabb üzenete azok számára, akiknek sohasem voltak illúzióik, vagy akik most hajlandók voltak lemondani róluk, az volt, hogy minden ellenkező értelmű propaganda ellenére az 1945-ben létrejött európai status quo kölcsönös elismerésén alapuló kelet-nyugati érdekszféra-rendszer létezik, működik, és speciális automatizmusként határozza meg a kelet-közép-európai régió sorsát. (...) 1956-ban tehát nem volt esély a győzelemre, a magyar forradalom azonban ennek ellenére – vagy éppen ezért – a XX. századi magyar és egyetemes történelem egyik legkiemelkedőbb eseményének tekinthető.⁴

Baróton a Petőfi Sándor utcai 1956-os emlékműnél felállított kopjafán ötvennyolc név hirdeti az erdővidékiek példamutató szabadságszeretét. Az ötvennyolc politikai elítéltet a Kolozsvári és a Nagyváradi Katonai Törvényszék összesen 383 év börtönbüntetéssel sújtotta. Az ötvennyolc név között olvasható Bíró Benjámín, Moyses Márton és Kovács János egykori baróti gimnazista neve – a csoportban részt vevő negyedik diák, Bíró Benjámín, csíkszentdomokosi származású, az ő nevét a Hargita megyei ötvenhatos elítéltek névsorában tartják számon –, jelzésként annak: a négy tizenöt-tizenhat éves diák az 1956-os magyar forradalomhoz és nemzeti szabadságharchoz kapcsolódó együttérzés jeleként az egyik legnagyobb hőstettet hajtották végre: 1956. november 12-ről 13-ra virradó éjszaka a Bihar megyei Érkörtvélyesnél megpróbálták átszökni a román-magyar határon, hogy segítsenek a forradalmároknak az iszonyatos szovjet túlerővel szemben vívott harcban! Bíró Benjámín és Józsa Csaba sikeresen átszökött a határon, míg Moyses Márton – a csoport szellemi vezetője,

---

4 Békés Csaba: *Az 1956-os magyar forradalom a világpolitikában*. Budapest, 2006, 1956-os Intézet, fűlszöveg, 19–21. o.

az ötlet megfogalmazója – és Kovács János eltévedt, és amikor látták, hogy időközben megerősítették a román határ őrzését, visszafordultak, majd megszenvedték a baróti középiskolából való kirúgás drámai következményeit. A négy gyerek – a spártai Leonidász király örök érvényű kijelentésének 20. századi értelmezését adva – „megtette, amit megkövetelt a haza”! Erdélyben, Kárpátalján, a Felvidéken, Délvidéken – a budapesti Szabad Kossuth Rádió, a Szabad Európa Rádió, a BBC, az Amerika Hangja rádióadásain csüngve – arról tanácskoztak a világháború és a szovjet hadifogság poklait megjárt férfiak: hogyan szökhetnének át a zöld határon, hogy akár fegyverrel a kezükben segítsék a forradalmár nemzettársaikat? A tanácskozáson latolgatáson túl azonban nem jutottak. Az utódállamokban csak ennek a négy baróti kisdíáknak volt bátorsága megkísérelni az átszökést a zöld határon!

Hóstittek ismételtelen megerősíti azt az általam többször hangoztatott véleményt: csak egyetemes magyar ötvenhatról beszélhetünk! Az életfogytiglani kényszermunkára ítélt dr. Dobai István kolozsvári nemzetközi jogász vallomása szerint: minden magyar, bárhová is sodorta a Gondviselés, egyformán érzett és tett! Ez volt a világtörténelmi nóvum. Hogy csak rövid ideig tartott? Az nem a magyar népen, nemzetén múltott, hanem a szovjet túlerő barbárságán, és azon, hogy a „pragmatikus” Nyugat, és elsősorban az Amerikai Egyesült Államok – az alaptalan hitegetést leszámítva – teljesen magára hagyta Magyarországot, szabad kezet biztosított a szovjet birodalomnak a forradalom vérbefojtására.

Varga László abrudbányai református lelkész – a dr. Dobai István nevével fémjelzett „ENSZ-memorandum-perben” életfogytiglani kényszermunkára ítélték – a teológiai doktori dolgozatához gyűjtött anyagokat Budapesten és a Ráday Kollégiumban. Szem- és fültanúja volt az október 23-i tüntetésnek, a későbbi forradalmi harcoknak. 1956. november 3-án – amikor mindenki Nyugatra menekült – a Romániába induló utolsó autóbuszok egyikével visszatért Erdélybe. Magával hozott egy bőröndnyi forradalmi újságot, kiáltványt. Az ártándi–borsi határátkelőnél egy óvatlan pillanatban sikerült átdobnia az ellenőrzött csomagokhoz a forradalmi újságokkal, kiáltványokkal teli bőröndöt. Ezért a „dobásáért” az életfogytiglani kényszermunka mellett még tíz év szigorított börtönbüntetésre ítélték. Nagyon pontos, minden apró részletre kiterjedő naplót vezetett. 1957. március 21-én letartóztatták.

Képzőművész felesége, Varga Anna (született Kovács), akit Uțiu Francisc, kolozsvári szekus hadnagy, bűnügyi vizsgálóbiztos 1957. április 8-án kétszer is kihallgatott⁵, attól való félelmében, hogy a férjéből kiverik a budapesti forradalmi napló őrzési helyét, az abrudbányai Vass Jánosnál rejtette el, majd néhány nap múlva visszakérte és elégette a corpus delictinek számító dokumentumot. (A Szekuritáté elkobozta és megsemmisítette a Varga Anna által készített, a tüntetéseket, forradalmi harcokat, a szovjet tankokkal vívott küzdelmet megörökítő tusrajzokat.) Uțiu Francisc hadnagy 1957. április 11-én a vizsgálati fogságban arra kötelezte Varga Lászlót, hogy teljes egészében rekonstruálja a budapesti naplót. Varga László kivételes memóriájával napokra, órákra lebontva rekonstruálta az egész naplót, egyedi dokumentummal gazdagítva a magyar forradalom és szabadságharc archívumát.⁶

A forradalom napjaiban a magyar fővárosban tartózkodott Lászlóffy Aladár, a későbbi Kossuth-díjas költő. Külön ciklust szentelt a forradalmi harcoknak. *Ébresztő a forradalom első reggelén* című verse egyetlen forradalmi antológiából sem hiányozhat:

*„Köd van és statárium. A kivégzőosztag
tán el se látna az elítéltig.
Egy nemzet tüdőgyulladás a ködben.”*

Azért idéztem a verset, mert Moyses Mártonnak a Szekuritáté által elkobzott – ezáltal megmaradt – verseit is hasonló forradalmi hangütés jellemzi. Az sem véletlen, hogy a forradalmi harcokban hősi halált halt Gérecz Attilára emlékeztet nemcsak villanásnyi élete, hanem egész élete, költészete. Ő Erdély Gérecz Attilája. Ha a forradalom napjaiban Budapesten, vagy bármelyik magyarországi településen tartózkodott volna, ugyanazt teszi, mint a forradalom napjaiban a különböző magyarországi településeken tartózkodó erdélyi sorstársai.

5 A Szekuritáté Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács Levéltára (a továbbiakban: ACNSAS), Fond penal, nr. 104., 2. kötet, 254–256., 260–261. lap.

6 ACNSAS, Fond penal, nr. 104. I. kötet, 242–245. lap (rektó/verző). Lásd még: Tófalvi Zoltán: *1956 erdélyi mártírjai*. III. kötet. A Dobai-csoport, Marosvásárhely, 2009, Mentor Könyvkiadó, 80–85. o.

A gyimesbükki származású Nagy Lakatos János (1921–2006) marosvásárhelyi autószerelő, aki hivatalos útlevéllal 1956. október közepétől december végéig Magyarországon, Salgótarjánban töltötte a pihenőszabadságát, azt tervezte, Magyarországon marad. Ezt bizonyítja a perirata harmadik kötetében lévő munkahelyi igazolás, amely szerint 1956. október 10-e és 1957. január 30-a között a sátoraljaújhelyi 36. számú Autóbuszvállalatnál dolgozott.⁷ Nagy Lakatos Jánost a Szekuritáté 1958. február 13-án tartóztatta le Marosvásárhelyen. A Kolozsvári Katonai Törvényszék 1958. június 5-én, a 728/1958-as számú ítéletével, „a népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló megmozdulásban való aktív részvétel” vádjával tíz év szigorított fegyházbüntetésre ítélte.⁸ A katonai ügyész súlyosbításért fellebbezett. A másodfokon eljáró katonai bíróság az ítéletet életfogytiglani börtönbüntetésre változtatta.⁹ Nagy Lakatos János az egyetlen olyan román állampolgárságú erdélyi magyar, aki közvetlenül részt vett a forradalmi harcokban. A forradalom idején Miskolcon volt. A városban hamar elterjedt a híre, hogy az ÁVH harminckét tanulót tartóztatott le, hogy megakadályozza abban az elhatározásukban, hogy Budapestre utazzanak, segíteni a forradalmároknak. 1956. október 26-án a tömeg követelte a letartóztatottak szabadon bocsátását. Amikor a tömeg megpróbált behatolni az ÁVH székházába, géppuska-, kézigránát-tűz és pisztolylövések fogadták őket. Többen meghaltak, többek között egy idős kapus, akinek a holttestét feltették egy teherautóra, aztán leeresztett oldalfalakkal – a testet magyar nemzeti színű zászlóval letakarva – végigvitték Miskolc utcáin és a környékbeli bányásztelepüléseken. A bányászok szobáról szobára, folyosóról folyosóra vívták a közelharcot a magyar állambiztonsági szervek felfegyverzett tisztjeivel. Nagy Lakatos János szem- és fültanúja volt az ÁVH-parancsnok elfogásának és meglinceselésének: amikor a forradalmárok elfogták, a nyakára drótkábel kötések, a drót másik végét egy teherautóhoz kötötték, amelyik

7 ACNSAS, Fond penal, nr. 1132, III. kötet, f. 47–48. Nagy Lakatos János golgotajárásáról a hét év börtönbüntetésre ítélte, és mind a hét évet az utolsó napig letöltő Dávid Gyula irodalomtörténész írt kitűnő tanulmányt *Egy erdélyi szemtanú a miskolci ÁVH-ház 1956. október 26-i ostromáról*. In Dávid Gyula: *1956 Erdélyben és ami utána következett*. Budapest, 2016, Nap Kiadó, 100–105. o.

8 ACNSAS, Fond penal, nr. 1132, f. 141r(ekto)-145r(ekto).

9 Ugyanott, Fond penal, nr. 1132, f. 168r-169v(ektro). Dávid Gyula: *i. m.*, 100. o.

elindult vele, így húzták végig Miskolc utcáin, amíg élet volt benne. Nagy Lakatos János maga is részt vett a tüntetésen!

Szakolczai Attila *Tömegmegmozdulások Miskolcon, 1956. október 25–26.* című tanulmányában írt az iparvárosban lezajlott forradalmi harcokról.¹⁰ Nagy Lakatos János pere azért különleges, mert az első romániai perek egyike, amelyben magyar állampolgárok – a vádlott sógora, Gombos Ernő, valamint Szabka Béla, Orehovszky Mihály sátorlajaujhelyi, Dali Ferencné Tóth Irén sárospataki lakosok – a Magyar Államvédelmi Hatóságnál a román állampolgárságú erdélyi magyar ellen vallottak! Ezekből a vallomásokból kiderült: Nagy Lakatos János 1956. október 25-én jelentkezett az „ellenforradalmi parancsnokságon”, kijelentette: harcolni akar és adjanak neki fegyvert! A parancsnok, Szabka Béla utasítására kapott egy pisztolyt, de a továbbiakban semmiféle fegyveres akcióban nem vett részt, hanem a rendőrség épületéhez tartozó garázsban dolgozott. A forradalom leverése után kérték, hogy csatlakozzék ahhoz az egységhez, amely a környékbeli erdőkbe készült visszahúzódní, folytatni a harcokat. Nagy Lakatos János azonban nem vállalta a harc folytatását, az 1956. decemberi 8-i sortűz és az azt követő letartóztatások után úgy érezte, jobb, ha visszatér Erdélybe.¹¹ Meg sem fordult a fejében: Romániában sokkal szigorúbb megtorlás, retorzió vár rá, mint Magyarországon. 1964. augusztus 4-én szabadult.

Salamon László (Gyergyószentmiklós, 1930. január 19.) tervező-technikus aktívan részt vett a forradalomban, az október 23-i diáktüntetésen, felvonuláson, sőt az egyik ÁVH-s tiszt lincselésénél véletlenül jelen is volt. Mint szemlélőt, bámészkodót lefényképezték. Mindkét fényképe megjelent a kádári hatóságok által kiadott hírheft, a forradalmárok által elkövetett lincseléseket feltupírozó „fehér könyvek”-ben. „A népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való aktív részvétel” vádjával tíz év szigorított fegyházbüntetésre ítélték. 1963. február 10-én szabadult.

E sorok írója publikálta először, hogy a magyarországi forradalmi harcokban, fegyveres ellenállásban való aktív részvétel miatt nyolc

---

10 Szakolczai Attila: *Tömegmegmozdulások Miskolcon, 1956. október 25–26. Évkönyv.* Szerkesztette: Kőrösi Zsuzsanna és mások. (VIII.) *Magyarország a jelenkorban.* Budapest, 2000, 1956-os Intézet.

11 Dávid Gyula: *i. m.*, 104–105. o.

erdélyi származását ítéltek halálra és végezték ki Budapesten. A 229 hivatalosan számontartott kivégzett közel négy százaléka erdélyi származású magyar! Az első kivégzettek között két erdélyi nevet olvashatjuk: a marosvásárhelyi Dudás Józsefet és a zaguzsényi (Krassó-Szörény vármegye) születésű Szabó János gépkocsivezetőt, a Széna téri szabadságharcosok legendás parancsnokát 1959. január 19-én (a fellebbezési jog megtagadása mellett!) végezték ki. Az aradi születésű Balla Pált és Balogh Lászlót 1957. október 25-én, illetve 1958. április 22-én végezték ki, a kolozsvári Berecz Györgyöt 1958. január 28-án, a gyergyóújfalusi születésű Bokor Jánost 1958. november 6-án, akárcsak a marosvásárhelyi Preisz Zoltánt. A szamosardói Szabó Jánoson 1960. március 2-án hajtották végre az ítéletet. Az erdélyi magyar települések közül Marosvásárhely hozta a legnagyobb véráldozatot: Budapesten két, Romániában három polgárát végezték ki a kommunista hatóságok: 1958. szeptember 1-jén a Szekuritáté temesvári börtönében kilenc halálraítélt társával együtt agyonlőtték a nyolc nyelven beszélő oxfordi gazdasági akadémiát végzett Orbán Károly mezőmadarasi földbirtokost, dr. Kónya István-Béla ügyvédet és báró Huszár József abafáji földbirtokost. Az utóbbi kettőt 1949. március 2-ról 3-ra virradó éjszaka deportálták Marosvásárhelyre. A Corvin-közi fegyveres harcok parancsnoka, a magyarörmény Pongrácz Gergely és fivérei szintén erdélyi származásúak: Szamosújvárról telepedtek át Magyarországra.

Az egyetemes magyar ötvenhat annak ismeretében válik egyértelművé, ha arról sem feledkezünk meg: a délvidéki Szabolcski Bence megjárta az ÁVH Andrássy úti központját, a recski és kistarcsai haláltábor, a forradalom napjaiban Komlón harcolt, majd annak leverése után több golyóval a testében hazamenekült Délvidékre. A temerini születésű Sörös Imre (Temerin, 1932. október 21. – Budapest, 1958. február 5.) a Corvin-köz harcosaival, a Pongrácz testvérekkel állt szoros kapcsolatban. Matuska Márton délvidéki publicista tárta fel különös életútját: 1956. november 7-ről 8-ra virradó éjszaka átszökött Ausztriába, bekapcsolódott a Márciusban Újra Kezdjük (MUK-) mozgalom szervezésébe. Rádió adó-vevő készüléket csempészett be Magyarországra, hogy a forradalmárok tartani tudják a kapcsolatot a nyugati magyar emigrációval. Mintegy hatvan, a hatóságok által körözött forradalmárt szöktetett át sikeresen a magyar–oszták határon. A negyedik útján már várta a magyar határőrség. 1958.

február 5-én végezték ki Budapesten. A Corvin-közben emléktábla, a mártírok temetőjében kopjafa őrzi a temerini Sörös Imre 1956-os vértanú emlékét.¹²

Ekrem Kemál 1924. október 30-án Szkopjében született, az apja török főúri családból származott, az édesanyja, Ecker Erzsébet, csongrádi kisbirtokos felmenőktől. A teljesen magyar érzelmű, magyarrá vált Ekrem Kemál már az 1950-es években szabotázs akciókat hajtott végre. A Széna téri szabadságharcosokhoz csatlakozott. 1956. október 27-én Szabó Jánost választották meg a Széna téri szabadságharcosok parancsnokának, Ekrem Kemált pedig a helyettesének, alparancsnoknak. A forradalom leverése után a szovjet csapatok elleni harcokban súlyos sérüléseket szenvedett: agyrázkódást, comb- és sípcsonttörést. Hiába kérték a bajtársai, hogy szökjön velük Nyugatra: „A sebzett szárnyú sólyom nem tud repülni” – írta a Máltán lakó édesanyjának. A kommunista pribékek, amikor letartóztatták, a mankóját elveszítette, úgy rángatták le a második emeletről. A fia, Ekrem Kemál György, a későbbi hungarista, szemtanúja volt a letartóztatásának. Budapesten 1957. november 29-én végezték ki.¹³

Kárpátalján a gálócsi csoport vezetőjeként tartóztatták le a gálócsi születésű, de Husztra helyezett Gecse Endre református lelkészt. Ez volt a legnagyobb kárpátaljai, az 1956-os forradalomhoz kapcsolódó koncepciós per. Rá akarták bizonyítani, hogy kapcsolatban állt a magyarországi felkelőkkel, Kárpátalján a szülőfalujában amerikai ügynöki tevékenységet fejtett ki. (A „vád” kínosan megisméltődött az erdélyi szervezkedések, kísérletek elleni kirakatperekben is – T. Z.) Az „amerikai kémkedés” „úgy jött létre”, hogy Gecse Endre a huszti gyülekezettől kapott egy palástot, amelyet Amerikából küldött anyagból készítettek. 1958. december 2-án tartóztatták le, a börtönben a smaszerek agyonverték. A húgát, Gecse Annát behívták a börtönbe, 1957. január 7-én már csak igazolni tudta: a halott az ő bátyja, Gecse Endre lelkész. Földi maradványait 1992. október 24-én temették újra a gálócsi református temetőben.¹⁴

12 Matuska Márton: *Enyhítő körülmény nincs*. Lásd: http://adattar.vmmiorg/fejze-tek/1468/03/_enyhito_korulmeny_nincs.pdf; Lásd még: http://adattar.vmmiorg/cikkek/4928/letunk_2007.3_03_papp-richard.pdf

13 <http://multszazad.hu/?iras=4>

14 Dupka György, Horváth Sándor: A magyar forradalom és szabadságharc hatása Kárpátalján (Ukrajnában). In *Forradalom és szabadságharc Magyarországon. Ha-*

A MAGYAR FORRADALOM HATÁSA HÁROMSZÉKEN

Az 1956. október 23-i műegyetemi hallgatók budapesti Bem téri tüntetése, a Rádió épületénél lezajlott tűzharc után Erdély magyarok által, vagy csak részben magyarok által lakott településein, így Háromszéken is néhány óra leforgása után a Szabad Európa Rádió, az Amerika Hangja, a BBC hírózönéből próbálták a magyarok összerakni az országos méretűvé terebélyesedett magyar forradalom mozaik-kockáit. Sor került az első, a román kommunista diktatúra által azonnal „ellenforradalminak” minősített reakciókra. A Szekuritáté Magyar Autonóm Tartományi Igazgatóságához a magyar forradalom másnapjától kezdve érkeztek az első helyzetjelentések a lakosság „hangulatáról”; Tóth Ödön kulák a Sepsiszentgyörgy rajoni Zoltán nevű községben azt kiabálta az utcán: „eljött a mi időnk”; az uzoni körorvos pedig azt mondta: Vasile Lucát is rehabilitálni kellene, mint ahogy Nagy Imrét is rehabilitálták Magyarországon.¹⁵ Ebben a forradalmi hangulatban indult a „kézdialbisi csoport” néven ismert szervezkedési kísérlet. Egy 1946-os „terrorcselekményben” való részvétel, valamint a kollektivizálás elleni tiltakozások vádjával került a hadbíróság elé a csernátóni Bajkó Ferenc, a kézdialbisi Vén Zoltán és Vizsuly György. A „csoport” megnevezés onnan eredeztethető, hogy a magyar forradalom eseményeinek, harcainak „ellenséges tendenciájú kommentálása” a Szekuritáté számára kiváló ürügyet jelentett, hogy a letartóztatottakat valamilyen „ellenforradalmi szervezet” tagjaiként ítélik el. Amit három ember elkövetett, azt már „ellenforradalmi szervezet” tette, a büntető törvénykönyvi besorolásuk is teljesen megváltozott, már nem vétségért, hanem „büntettért” (crimă) ítélték el, a kiszabható büntetés nem maximum tíz év, hanem tiztől huszonöt évig terjedt.¹⁶ A kézdialbisi csoport tagjait 1956. november 17-én – a Bolyai Tudományegyetem első csoportjának tagjaival azonos időben – tartóztatták le. Bajkó Ferenc felsőcsernátóni gazdálkodó 1897. november 23-án, Vén Zoltán kézdialbisi gazdaember 1920. október 23-án, Vizsuly György pedig

tások a Kárpát-medencében. (Az erdélyi, romániai szervezkedésekről Gagyi Balla István és Tófalvi Zoltán közölt tanulmányokat.) Budapest, 1996. Magyarok Világszövetsége 1956-os Bizottság kiadása, 253–264. o.

15 Lungu, Cornel Mihai – Retegan, Mihai: *1956 – explozie. Documente*. București, 1996, Editura Univers Enciclopedic.

16 *1956 Erdélyben. Politikai elítéltek életrajzi adattára 1956–1965*. Kolozsvár, 2006, Polis Könyvkiadó – Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 25. o.

szintén Kézdialbison született 1923. december 3-án. A vád az volt ellenük, hogy már 1946-ban Sáska Lajos földosztó bizottsági elnök ellen merényletet követtek el. A Marosvásárhelyi Katonai Ügyészség a jogtörténetben szinte egyedülálló 199/1950-es számú törvényerejű rendelet 1. szakasza d. pontja előírásai alapján (a gondolat éppen úgy halállal büntethető, mint az elkövetett bűntett!?) – „egyéni vagy csoportosan, bármilyen eszközzel elkövetett terrorakció, valamint halált vagy súlyos testi sértést okozó mikroorganizmusok és/vagy mérgező anyagok terjesztése, valamint bandák létrehozása terrorista céllal vagy szabotázs érdekében.”¹⁷ – állította a Kolozsvári Katonai Törvényszék ítélő tanácsa elé.¹⁸ A per teljes történetének kutatása, publikálása a következő időszak feladata. Annál is inkább, mert ugyancsak kézdialbisi a gyulakúti Veress Sándor nevével fémjelzett perben hat év börtönbüntetésre ítélt Elekes Balázs (Kézdialbis, 1897. november 15. – Kézdivásárhely, 1964. szeptember 22.)

Háromszék forradalmi hagyományainak ismeretében Szoboszlai Aladár 1956. október 26-a és november 2-a között a szervezkedés főhadiszállását a háromszéki Torján, Ábrahám Árpád római katolikus lelkész plébániáján rendezte be. Innen próbálta mozgósítani a székelyföldi titkos sejteket. A szóbeszéd szintű „terv” szerint: 1956. október 28-án a caracali tankezred parancsnoka, Drăgăniță Constantin a harckocsijaival ekkor vonult volna Bukarestbe, hogy elfoglalja a stratégiai székhelyeket, a székelyföldiek pedig velük döntenek meg a regnáló kommunista kormányt. Mindezt tudatták volna a nyugati államok nagykövetségeivel, majd a rádióban beolvassák a sikeres államcsínyről szóló nyilatkozatot. Szoboszlai Aladár az Ozsdola környéki hegyekben bujkáló, 1951 és 1955 között tevékenykedő, Pusztai Ferenc által vezetett csoport, illetve követőinek támogatására is gondolt. Pusztai Ferenc, Dézsi Dénes és Máthé György, azaz Jeges katonaszökevények, a proletárdiktatúra és a Szekuritáté esküdt ellenségei voltak. Agyonlőtték Okos Dezsőt, a kászonalitízi néptanács elnökét, Ion Piteșteanu milicistát, Gheorghe Pascut és Fogarasi Lászlót, a Szekuritáté tisztjét, Kalányos Béla kászonalitízi lakost, aki az állambiztonsági szervek egyik besúgója volt. Pusztaiék legádázabb ellensége és egyben végzete Boros

---

17 *Buletinul Oficial*, nr. 68/12 august 1950. (780. p.)

18 Uo, 79., 340., 345. o.

Lajos ozsdolai néptanácselnök, párttitkár volt. 1954. augusztus 22-én este Pusztai Ferenc és Dézsi Dénes fegyverrel támadt Boros Lajosra. A Szekuritáté valóságos hajtóvadászatot indított Pusztaiék ellen. Dézsi Dénest halálos lövés érte. Pusztai Ferencet 1955. augusztus 10-én lőtték agyon Almásréten. Dézsi Dénes és Pusztai Ferenc holttestét három napon át közszemlére tették Ozsdola központjában. Máthé Györgyöt, azaz Jegest, Kászónújfaluban 1953. október 23-án egy tyúkketrecben valósággal szitává lőtték.¹⁹ Pusztai, Jeges, Dézsi küzdelmét az ozsdolai molnár, Szígyártó Domokos (1933–1959) folytatta. Kétszer belőtt Boros Lajos ablakán, de a golyók célt tévesztettek. A Szekuritáté a tettét terrorcselekménynek minősítette. Szígyártó Domokost halálra ítélték, 1959. április 20-án délben a szamosújvári börtönben kivégezték. Finna Dávidot életfogytiglanra, László Annát tizenöt évre, Tibesz Ágostont tíz év kényszermunkára ítélték.²⁰

A Szoboszlai-csoport pere háromszéki történetjének különleges fejezete: Szoboszlai Aladár 1956. november 2-án úgy látta, nincs remény a titkos sejtek mozgósítására, ezért Torjáról Sepsiszentgyörgyre utazott. Az állomás környékén a belügyi alakulatok éppen razziáztak, mindenkit megmotoztak. Szoboszlai Aladár egy óvatlan pillanatban az állomás melletti nagyhídról az Olt vizébe dobta a Pataki Zoltántól kapott riasztópisztolyt. 1957. szeptember 10-i letartóztatása után egy egész belügyi alakulat napokon át kotorászott az Olt vizében, végül megtalálták az ominózus fegyvert. Ez lett a „fegyveres összeesküvés”, „hazaárulás” egyik bizonyítéka, a Tamás Dezső kertjében kiasott 1848–1849-es rozsdás fegyver és a báró Huszár József abafáji kastélya padlásán talált finta mellett! Szoboszlai Aladár és társai csupán elméleti szinten vetették fel az „erdélyi kérdés” megoldásának egyik alternatíváját, a román–magyar laza államszövetség gondolatát. Ehhez csatlakozhatott volna később Ausztria. Az ötvenhét elítélt semmilyen erőszakos cselekményt, lázadási kísérletet nem követett el, mégis a 199/1950-es törvényerejű rendelet előírásai alapján úgy ítélték el, mintha elkövették volna a „bűntettet”.

19 Iochom István: *Pusztai, Jeges, Dézsi*. Kézdivásárhely, 2006, Székely Hírmondó kiadása. F. Banu – Silviu Moldovan: *Bandă, bandiți și eroi. (Grupurile de rezistență și Securitatea.)* București, 2003, Editura Enciclopedică, 375–376. o. *Az 1956-os forradalom és a romániai magyarság (1956–1959)*. Főszerkesztő: Stefano Bottoni. Csikszereda, 2006, Pro-Print Könyvkiadó, 92–99. o.

20 Tófalvi Zoltán: Szígyártó Domokos forradalma. In *Háromszék*. 2007. január 9–13.

Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc eszméinek, programjainak hatására az egyik legerősebb diákszervezetet a Székely Mikó Kollégiumban hozták létre Székely Ifjak Társasága – SZIT – néven, amelynek tagjai 1957. és 1958. március 15-én megkoszorúzták Sepsiszentgyörgy központjában az Erzsébet parkban álló, az 1848–1849-es hősök tiszteletére emelt emlékművet. A második koszorúzás után letartóztatták őket. A szervezkedést az elsőrendű vádlott, Szalai Attila nevéhez kötötték. A csoport tagjait 1958. március 18-a és 30-a között tartóztatták le. A kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke 1958. június 3-án ítélte el a szervezet tagjait. A diákok közül Bordás Attilát tizenkét, Gyertyánosi Csabát és Jancsó Csabát tíz, Jancsó Sándort nyolc, Sándor Csabát hét év, Molnár Bélát hat év börtönbüntetésre, a három munkásifjú közül Szalai Attilát tizennyolc, Szabó Lajost tizenöt, Gyertyánosi Gábort tizenkét év börtönbüntetésre ítélték. Vizsgálati fogságban tartották Berszán Mihályt, Demeter Szabolcsot és Szász Farkast. A diák elítéltek a 18-dik életévük betöltéséig a fiatakorúak Ocele Mari-i börtönében raboskodtak. Onnan kerültek át a „felnőttek” politikai börtöneibe.²¹A teljes periratot, a megfigyelési és követési dossziék, a hálózati dossziék teljes anyagát külön kötetben publikálom.

Ebbe a háromszéki forradalmi hangulatba robbant bele a négy baróti 15-16 éves diák – Moyses Márton, Bíró Benjámín, Józsa Csaba és Kovács János – 1956. november 11-i szökése a baróti középiskola bentlakásából. Kisgyörgy Lászlót barátai az ágyhoz kötötték, hogy ne tudjon megszökni. Mire a hír futótűzként elterjedt az egész Magyar Autonóm Tartományban, Bíró Benjámín és Józsa Csaba november 12-ről 13-ra virradó éjszaka már sikeresen átszökött a román–magyar határon, Moyses Márton és Kovács János – mivel a pénzüik már elfogyott – vonatok tetején utazva, éhségtől gyötörve érkezett meg az ágostonfalvi vasútállomásra. Moyses Márton 1960-ban, tizenkilenc éves korában Kolozsváron írott öt versét, melyeket a Szekuritáté kobozott el a testi motozás során, valójában a titkosrendőrség operatív tisztjeinek lustasága őrizte meg az utókor számára. A törvény szerint meg kellett volna semmisíteniük. Szerencsére nem tették! Ez az öt vers Moyses Márton „életműve”! A versek, Moyses Márton életútja, a

---

21 Tófalvi Zoltán: Élő múlt. Kiegészítés a SZIT-perhez. In *Háromszék*, 2005. április 13.

háromszéki, erdővidéki elődök példája egyenesen predesztinálta a mártír, a vértanú szerepére.

HOLNAP FORRADALOM

*Le sem is töröljük, hogyha
szemközt köpnek,
meg sem is rándulunk, hogyha
arcul ütnek.
Ha rá nem döbbenünk, vérünk
nem is lázad:
emberségünkön tett legnagyobb gyalázat.*

*(Ezeket írom pedig
munkásgyerkőcöknek.)*

*Elleneink sokasodnak
bajaink sűrűsödnek!
S mint mesében János,
ha nekimegy a ködnek,
az ellenség ködnek,
vaktában vágja –
úgy nem tudjuk, kit
üssünk. Hova üssünk?*

*Nincs messze agyunk villámodása,
eltemető haragunk omlása.
S olyan lesz, hogy nem volt hasonmása.*

*Minden leírt szavam
élőfába eleven oltás.
Ma esztelen sikoltás,
holnap forradalom.*

K(olozs)v(ár), (1)960, Moyses Márton²²

22 ACNSAS, Fond penal, nr. 923. I. kötet, f. 87. Eredetileg a perirat dokumentuma-ira, a bűnjelekre, a kihallgatási jegyzőkönyvekre, az ítéletek szövegére írógéppel írták a lapszámokat. A dosszié összeállításakor a *Holnap forradalom* című vers

*SZOMORÚ BESZÉD MAGAMRÓL
(Barátomnak)*

*Akit szeretek, mint a szeretóm.
Kiben úgy hiszek, mint az Emberben,
Édes Barátom, sorsban sorsosom.
Hallaniuk kell, hogy panaszolom
az eljövendő szép embereknek.
A forradalmat hüen hordozom,
az emberséget bátran örözöm
s tartogatom másabb
időkre.
Most jó gyilkosok,
értő gyilkosok
Ölik szervezve
zilált erőnket,
Marnak, harapnak és züllesztenek.
Magam élete alvajáróként
két sor szurony közt megy
a halálhoz.
Az út, jaj! Hosszú
nagyon odáig,
Halált nem könnyen adnak
sohasem.
(Nekik kegyelem lesz majd egyszerre.)
Lássá, akarom ma is*

---

kézirata a perirat első kötetének 0074, azaz a 74. recto oldalán található. Később újrászámolták az egyes oldalakat. Ugyancsak írógéppel a 87-es oldalszámot írták rá. Ezt utólag áthúzták, majd tollal a 87-es oldalszámmal véglegesítették. A Szekuritáté Irattárát Vizsgáló Országos Tanács bukaresti levéltárának munkatársai nem zárják ki: utólagosan újabb dokumentumokat fűztek az eredeti dossziéba vagy éppen dokumentumokat semmisítettek meg. A jogerős és visszavonhatatlan ítélet szerint a bűnjeleket – a verseket, a *Vörös és fekete reakció* című tanulmányt – meg kellett volna semmisíteni. Szerencsére erre – a sajátos bürokratikus hanyagság miatt? – nem került sor, így Moyses Márton forradalmi versei közül öt megmenekült az enyészettől. Az életét, a költői, tudósi pályáját törték derékba. A megtörhetetlen Moyses Mártont valójában nemcsak fizikailag likvidálták, hanem a benne felsejlő alkotói képesség kibontakozását is ellehetetlenítették. Minden bűnjel végére odaírták: „Găsit la mine cu ocazia percheziției!” – „A motozás során nálam találták!” Ezt követően aláírták: Moyses Márton, sk.

valaki,
 Lássa, akarom, mai
 valaki
 Erőm, hogy legyen halált
 bevárni.
 S tudjon magam volt
 helyén megállni,
 hogyha kihullok,
 újra valaki.

K(olozsvár), (1)960, Moyses Márton

IGAZ EMBERSÉGGEL ÖLNI

Látjátok? egyedül vagyok.
 Nézzétek, értetek vagyok,
 közületek való vagyok.
 Csak egy szál ing takar.
 Ha látni akartok, letéphetem hamar.
 Csókolni vagy ölni akartok?
 letéphetem hamar,
 Hömpölygő vér, gomolygó tűz,
 dolog s nyomorok népe,
 mikor viharog haragotok?
 Gyalázat mikor hördül,
 jó vérünk mikor csordul,
 hát ne-továbbot kiáltotok?

Mikor jösztek igaz emberséggel ölni:
 Kínzott kínjainkat
 kegyelmező halállal bosszulni?

(Kolozsvár), (1)960, Moyses Márton²³

23 ACNSAS, Fond penal, nr. 923., I. kötet, f. 78. Az eredeti, ceruzával írt vers gépelt változata.

BESZÉD MEG-MEGGYILKOLTAKHOZ

*Emberfia, ember
Embereld meg már magad.
(Irtózom a gyilkot,
szánom a meg-meggyilkoltakat)
Embereld meg már magad,
ember!
(Irtózom vérem szopóit,
s azoknak szomjas kopóit.
Utálok a jajtalan halált.)*

(Kolozsvár?), (1)960, Moyses Márton²⁴

CÍM NÉLKÜLI VERS

*Hervadó asszonyka
szomorú kontya,
gyönyörű kontya.
A vágyam belefonta.
Előttem bontja,
énérettem bontja,
s a vágyamat kibontja.*

Nov(ember), (1)960, Moyses Márton²⁵

NOMEN EST OMEN

Harminc éve hadakozunk, hadakozom azért, hogy Moyses Márton nevét legalább a magyar nyelvterületen helyesen írják, ejtsék. A Szekuritáté csak a keresztnévét írta Martinként, a vezetéknevét mindig pontosan írta, ejtette: Moyses! Valóságos irodalma van a Moyses név ferdítéseinek, átírásainak.

Megdöbbenve hallgattam az MTVA 1-es és 2-es csatornáján a 2013. május 25-én, az Acél Anna műsorvezető tolmácsolásában elhangzott felvezető szöveget és az azt követő tudósítást: „Tökés László megáldotta

24 ACNSAS, Fond penal, nr. 923, I. kötet.

25 ACNSAS, Fond penal, nr. 923, I. kötet, f. 71.

az 1969. január 20-án a Nemzeti Múzeum kertjében önmagát felgyújtó Bauer Sándor bronz mellszobrát. Kövér László házelnök szerint »Bauer Sándor története rettenetes történet«, amely egyszerre magyar és közép-európai. Az ő és társai tettei nélkül nekünk nem lenne szabadságunk – írta levelében az Országgyűlés elnöke. (...) A református püspök arról is beszélt, hogy Bauer Sándor az »egészséges nemzetköziség jegyében« követte Jan Palach példáját a brassói Mózes Mártonnal együtt, akik szintén felgyújtották magukat Csehszlovákia szovjet megszállása elleni tiltakozásul.” (Kiemelés – T. Z.) A „hírt” szó szerint újraközölte a *Magyar Hírlap*, a *Magyar Nemzet*, és még ki tudja hány napilap, folyóirat online kiadása. Mi a döbbenetes az MHO/MTI által jegyzett tudósításban? „Nemes egyszerűséggel” és a tudósításokra oly gyakran jellemző slendriánsággal Moyses Mártont – így írta alá a kihallgatási jegyzőkönyveket, a verseit, a leveleit! – átkeresztelték Mózes Mártonra, ugyanakkor „brassóinak” kinevezve, mikor köztudott róla, hogy ugyan Sepsiszentgyörgyön született, de Nagyajta volt a szülőfaluja, a börtönbüntetésének letöltése után – a legszörnyűbb megalázásként! – a szülőfaluját, a szülői házat jelölték ki kényszerlakhelyként. 1970. február 13-án innen indult Brassóba munkát keresni, amikor rájött, hogy a személyzeti osztály főnöke, a hírhedt „káderes”, valójában egy letett szekus, volt politikai elítéltként munkát nem kap, vásárolt egy liter benzint, a Brassó megyei pártbizottság székháza előtt a sáljával a ma is látható fenyőfához odakötötte magát – hogy biztos legyen a halálában! –, leöntötte, majd felgyújtotta önmagát. A közhiedelemmel ellentétben az épületből (a mai megyeházából, az egykori Igazságügyi Palotából) kirohanó szekus ezredes nem azért takarta le a köpenyével a fáklyaként lobogó Moyses Mártont, hogy mentse az életét, hanem azért, hogy minél hamarabb eltakarítsák a minden jogfosztás, de elsősorban az erdélyi magyarság jogfosztása ellen önfelgyújtással tiltakozó Moyses Márton!!! Ezt bizonyítja a húga, Moyses Éva dokumentumfilmen is rögzített vallomása: „úgy bevágták a bátyámat a mentőkocsiba, mint egy liszteszsákot!”

Az immár 96 éve kisebbségi sorsban élő magyaroknak nemhogy nem tanították, hanem 45 éven át egyenesen tiltották a magyarországi történelemmel, a művelődés- és műemlékek történelmével kapcsolatos ismereteket, de a magára valamit is adó értelmiségi, tisztviselő, vagy kétkézi munkás, gazdálkodó, a család segítségével, könyvekből pótolta

a Magyarország történelmével kapcsolatos történelmi, irodalmi, művelődéstörténeti ismereteit.

Ma is csodálkozom: sem az *MTV Híradó* műsoránál, sem a *Magyar Hírlap*nál, sem a *Magyar Nemzet*nél nem volt olyan olvasószerkesztő, tisztafej, aki hallott valamit harangozni a nagyajtai Moyses Mártonról? 2005. május 15-én Moyses Márton nagyajtai szülőházának utcára néző falán az én kutatásaim alapján felavattuk – az „egykori pesti srácok nevében” – az Amerikai Egyesült Államokból hazatelepült Arany Tibor ajándékként Moyses Márton emlék- és domborművét. Számtalan tévétudósítást sugárzott a romániai magyar és a magyarországi elektronikus média. Ezt megelőzően 2002. november 4-én (két nappal korábban, november 2-án Brassóban) a Magyarok Világszövetsége a Honfoglalás 2000 Egyesülettel és az 56-os Magyarok Világszövetségével közösen – idézem a korabeli tudósításokat – „ünnepélyes megemlékezést tartott Moyses Mártonról Budapesten, a Batthyány-örökmécsesenél”. E sorok íróján kívül beszédet mondott Moyses Éva, a mártír húga, Patrubány Miklós, az MVSZ elnöke és dr. Kincses Előd ügyvéd, Moyses Márton osztálytársa a marosvásárhelyi Bolyai Farkas Gimnáziumban. Ott volt az akkori magyar média szinte minden képviselője. Katyi Antal marosvásárhelyi operatőrrel közösen 55 perces dokumentumfilmet készítettünk Moyses Mártonról, amely különdíjat nyert a lakiteleki filmfesztiválon. A *Duna Televízió* többször sugározta a világ minden tájára szétszóródott magyarok körében nagy nézettségnek örvendő dokumentumfilmet. Csak reménykedni merek: az általam publikálásra előkészített, hiteles levéltári dokumentumok alapján megírt 1000 oldalas kötet – *Moyses Márton tűzhalála. A magyar forradalom hatása Erdővidéken* – segít abban, hogy Moyses Márton nevét helyesen őrizze meg a kollektív emlékezet. Benkő Leventének a sepsiszentgyörgyi *Charta Kiadónál* 2002-ben *Bűn volt a szó* címmel publikált Moyses Márton-kötetében nem szerepelt sem a „bűntárs”, Szokoly Elek, sem a Magyarországra 1956. november 12-ről 13-ra virradóan átszökött Bíró Benjámín és Józsa Csaba pere. Ezeket a dokumentumokat nemrég találtam meg a Szekerutité Irattárát Tanulmányozó Országos Tanács bukaresti levéltárában. Ugyanakkor számos más, Moyses Mártonra és társaira vonatkozó, eddig teljesen ismeretlen dokumentumot is első ízben publikálok.

Ki volt Moyses Márton? Apja, Moyses Frigyes, brassói szász származású, magyarrá váló, mélyen magyar-székely érzelmű tisztviselő, édesanyja, Piroska, a híres-nevezetes Nagyajta szülötte. Marcit – mindenki így szólította – kiváló talentummal áldotta meg a Gondviselő. Egyformán kiváló volt a humán tárgyakból és a reáliákból. Második Bolyai Jánosként is emlegetik, hiszen a börtönből való szabadulása után a nagyajtai kényszerlakhelyén matematikai kutatásokkal foglalkozott (sajnos a letartóztatása után a matematikai jegyzetei nagy részét a Szekuritáté elkobozta, megsemmisítette), a legszigorúbb cenzúra közepette is levelezett a szovjetunióbeli dubnai atomkutató intézettel, áramfejlesztőt tervezett az Olt folyóra. A versekkel teli, száz oldalas füzetét odaadta barátjának, eszmetársának, Szokoly Eleknek. Moyses Márton letartóztatásának hírére elásta a Farcádon lévő szülői ház kertjében. Amikor Szokoly Eleket letartóztatták, a szülők tudták, hogy a fiukból ki fogják verni, hová rejtette el a füzetet, éjszakánként addig ásták a kertet, amíg rátaláltak a keresett „irkára”. Azonnal megsemmisítették.

Bíró Benjámín és Józsa Csaba 1956. november 13-ra virradó éjszaka sikeresen átszökött a román–magyar határon. Akkor még működött magyar együttérzés, szolidaritás: a két erdélyi gyereket a Tóth Árpád Szakközépiskolába írták, golyóscsapógyárban munkát, a munkásszálláson lakhelyet biztosítottak a számukra. A kádári hatóságok – a Szekuritátéval együttműködve – hamar kiderítették: Bíró Benjámín és Józsa Csaba erdélyiek. Hogy soha el ne felejtsek, Bíró Benjámint és Józsa Csabát 1957. március 15-én Ártándnál átadták a román hatóságoknak. Gyorsított eljárással Bíró Benjámint három és fél, Józsa Csabát három év börtönbüntetésre ítélték. A két gyerek Debrecenben és Nagyváradon is azt vallotta (valószínűleg kicsikarták belőlük), hogy a határon való átszökés „ötletgazdája”, vezetője, eszmei irányítója Moyses Márton volt.

Moyses Mártont és Kovács Jánost kizárták a baróti gimnáziumból. Akkor még az erdélyi magyar értelmiségi szolidaritás megmentette Moyses Mártont: Szilágyi Margit marosvásárhelyi tanfelügyelő és Kozma Béla, a Bolyai Farkas Gimnázium legendás igazgatója, valósággal átszöktették Marosvásárhelyre. A nagyhírű, 1557-ben alapított Református Kollégiumban Moyses Márton kiváló képességeivel, tudásával azonnal kitűnt társai közül. Osztályfőnöke, Kozma Béla felesége

– dr. Kincses Előd ügyvéd visszaemlékezése szerint – megjósolta: „Moyses, magának nem lesz jó vége!”

Moyses vihart kavart a Molter Károly író által vezetett irodalmi körben is. Szokoly Elekkel és Nyisztor Miklóssal volt közeli barátságban. 1959-ben érettségizett. Egy évet kimaradt, mert nem kapott néptanácsi ösztöndíjat. A sepsiszentgyörgyi textilgyárban alkalmi munkával pénzt keresett, hogy felvételizhessen az immár egyesített Babeş-Bolyai Tudományegyetem bölcsészkarára. 1960. november 22-én délben az egyetem egyik előadótermében, évfolyamtársai szeme láttára tartóztatták le. Az a marosvásárhelyi Feigl Vladimir százados vezényelte a letartóztatását, aki – egyes források szerint – a Bolyai Farkas Gimnázium diákja is volt, a legszadistább verőlegények egyike, akinek a felesége az elmúlt években úgy akarta a férje bűneit „letudni”, hogy nagy összegű egyházi adománnyal kápráztatta el a marosvásárhelyi unitárius egyházközösség híveit. A letartóztatásakor megtalálták azt az öt verset és egy tanulmányát – a jelképes című, tartalmú *Vörös és fekete reakció* –, amelyeket a Szekuritáté megőrzött, így legalább sejtelmünk lehet a költészetéről. A Kolozsvári Katonai Törvényszék – a Btk. 209. szakasza 2. pontja a) betűje előírásai alapján – az 1961. július 14-i tárgyaláson hét év börtönbüntetésre ítélte.

Sem a magyar politikai foglyok körében, sem a világtörténelemben nincs tudomásunk a Moyses Mártonéhoz hasonló hőstettéről: azért, hogy elsősorban Szokoly Elek barátjára ne tudjanak belőle terhelő vallomást kivenni, hogy visszavonhassa a korábban erőszakkal kicsikart vallomásokat, a börtönben a rabruhájából kiszedett erősebb szálakkal 1962. szeptember 28-án levágta a saját nyelvét! A Szekuritáté kolozsvári börtöne 10-es számú cellájának rabjai, Todoran Gheorghe, Jakab Pál és Popa Ioan aprólékosan beszámoltak arról, hogy Moyses Márton 1962. szeptember 28-án hogyan vágta le a nyelvét. Popa Ioan vallomása szerint 1962. szeptember 25-én Moyses Márton felmászott az ablak melletti ágyába, „a nyelvéhez kötött zsinórral megpróbálta megfojtani magát, nem tudta önmagát megfojtani, mert mi, a fogdabeliek ráugrottunk”. „Szeptember 28-án 12 óra 05 perckor ebédeltünk, ezután [Moyses] az ablak melletti ágyában foglalt helyet, mellette Todoran elítélt a zubbonyát mosta, Jakab (Pál) elítélt pedig a padon ült. Én felmásztam az ágyra, engedélyem volt erre, mert szívbeteg vagyok. Miután Todoran Gheorghe elítélt befejezte a zubbonymosást, leült az

ajtó melletti ágyra és enni kezdett. Ezalatt Mozes [sic! Innen vette az MTI-tudósító a Mózes keresztnévet?] M(árton) elítélt felmászott az ágy szélére, ezt látva Jakab és Todoran elítéltekre kiáltottam, hogy mit csinál ez a bolond [sic!] Mozes M. Ebben a pillanatban nevezett elítéltek nekiszöktek, de addigra ő (Moyses Márton – T. Z.) a zsinagóga nyelvéhez és az ágy széléhez kötötte.” Szabályosan levágta a nyelvének egy darabját. Dr. Ionescu Ileana börtönorvos minden érzéstelenítő nélkül visszavarrta a levágott nyelvdarabot! Még aznap, 1962. szeptember 28-án – a börtönparancsok jóváhagyásával – Moyses Mártont beutalta a kolozsvári 1-es számú sebészeti klinikára a következő szöveg kíséretében: „Moyses Márton 21 éves beteget cérnaszállal levágott nyelvvel Önökhöz küldjük. A cérnaszál még a sebben van. Kérjük, a sebből eltávolítani.” A történések abszurd és groteszk fintora: dr. Ionescu Ileana börtönorvos előbb kamillateát, majd nagy adag antibiotikumot írt fel a seb gyógyítására.

Moyses Márton tette elkövetésekor nem volt bolond – ahogyan cellatársai a foglárók megfélemlítésére nyilatkozták –, ugyanolyan tudatosan követte el tettét, mint amikor 1970. február 13-án Brassó főterén odakötözte magát a fenyőfához, benzinnel leöntötte, majd felgyújtotta önmagát! Ezt követően iszonyatos szenvedéseken ment át! A baróti kórházban a Szekuritáté szigorú felügyelete mellett hatvan egység vért adott neki, hogy vallatni tudják: kik állnak a „szervezkedés” mögött, kinek, kiknek a biztatására követte el a tettét? Három hónapig tartó embertelen kínok után, 1970. május 15-én hunyt el. Haláláig beszédhibás maradt, mert a levágott nyelvdarab rosszul forrt vissza. A korabeli cseausiszta hírzárlatra jellemző, hogy csupán a brassói román nyelvű napilap, a *Drumul Nou* közölt egy eldugott hírt: „Egy skizofrén öngyilkosságot kísérelt meg Brassó főterén, de már túl van minden életveszélyen.” Ma is rejtély: több százan látták, láthatták a fáklyaként lobogó Moyses Mártont Brassó főterén, de sem a *Szabad Európa Rádió*, sem a *BBC*, sem az *Amerika Hangja* semmilyen hírt nem közölt az önfelgyújtásról, a kétségbeesett tiltakozásról! Huszonhat éven át nem bukkantam olyan személyre, aki szemtanúként beszámolt volna a tragédiáról! A félelem egykori reflexei ma is működnek.

Marosvásárhelyen a Bolyai Farkas Gimnáziumban, amikor Katyi Antallal a dokumentumfilmet forgattuk, kiderült csak az a tabló hiányzik, amelyen Moyses Márton fényképe is látható. Az 1959-ben

készült fényképek alapján elkészítették a tabló hű másolatát és kihelyezték a Bolyai Farkas Gimnázium folyosójára. Brassó főterén a prefektúra belügyis óre el akart zavarni „Itt filmezni nem lehet!” felkiáltással. Természetesen – legalább ennyit változott a világ! –, a fenyegetését nem vettük figyelembe.

Moyses Márton pere, tűzhalála „utóregzése”: a perirat áttanulmányozásakor szembesültem azzal, hogy Beder Tibort, a nagyajtai iskola földrajz-geológia szakos tanárát – 1959. szeptember 1-jével nevezték ki tanárnak Kriza János szülőfalujába, ő volt az egyetlen egyetemet végzett pedagógus az iskolában –, a korondi gimnázium sikeres igazgatóját, 1990-től Hargita megye népszerű főtanfelügyelőjét, a törökországi Magyarfaluba, Rodostóba gyalog többször is elzarándokló íróembert a vád tanújaként hallgatták ki: először 1960. szeptember 9-én és 1961. február 21-én Sepsiszentgyörgyön, majd 1961. július 13-án a marosvásárhelyi törvényszéken, a Kolozsvári Katonai Törvényszék marosvásárhelyi kihelyezett tárgyalásán. 2013. október 5-én interneten elküldtem Beder Tibornak a magyar nyelvre fordított, jegyzetapparátussal ellátott teljes Moyses Márton-periratot. Néhány napon belül hosszú levélben válaszolt. 2016-ban a Csikszeredában megjelent *Ki vagyok én?* című kötetében külön fejezetben vallott életének eddig ismeretlen fejezetéről. A tanúvallomásából és a visszaemlékezéséből is kiderült: Moyses Márton nemcsak verseiben, írásaiban, hanem Nagyajta községközpontjában is nyíltan szidta a regnáló szocialista rendszert, annak előljáróit, az erőszakos kollektivizálást: „Nem mondhatom, hogy tetszést váltott ki a beszéde, pedig nagyjából igaz volt, amit mondott. Döbbenet hallgattam a kijelentéseit, amelyek 20-30 méteres körben is jól hallatszottak. Csodálkoztam a merészségén és a felelőtlenségén.” – írja Beder Tibor. Majd így folytatja:

„Sajnálom, hogy akaratlanul ellene tanúskodtam akkor. Most viszont valamilyen módon én is hozzájárulok, hogy ne felejtsek el és minél többen megismerjék. Amikor ellene kellett tanúskodjak, rám volt szüksége a hatalomnak, hogy hitelesítse magát. Most viszont én vagyok az a személy, aki idővel a senkiből valakivé vált a közéletben.

Különben Hargita Megye Tanácsa kérésére, melynek 12 évig voltam tanácsosa, a CNSAS (Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității) 3657/28. 09. 2010-es számú igazolványa alapján Beder Tibor »nu i se poate atribui calitatea de lucrător colaborator al

Securităţii», azaz nem tekinthető az állambiztonsággal együttműködő személynek.»²⁶

Huszonhat évi utánajárás, érdeklődés után sikerült rábukkannom Józsa Csaba halottnak hitt vádlott-társa, Bíró Benjámint rejtőzködési helyére: Orosházán él, senki nem tudja róla, mekkora hőstettet hajtott végre, amikor 1956. november 13-án virradóan Józsa Csabával átszöktek a román–magyar határon, hogy segítsék a magyar forradalmárokat.

A KÁDÁRI HATÓSÁGOK NEMZETÁRULÁSÁNAK DOKUMENTUMAI

Harminc éve kutatom az 1956-os magyar forradalom erdélyi, romániai hatását. A negyedszázados búvárkodás egyik nagy felfedezése: megtaláltam azt a magyar és román nyelvű levéltári dokumentumot, amellyel a kádári hatóságok 1957. március 15-én 18 órakor – hogy eszükbe vessék az 1848-as forradalom kitörésének napját! – Bíró Benjámint és Józsa Csabát, mint két tárgyat, fadarabot, átadták a román határőrségnek, valójában a Szekuritaténak. Egy típusnyomtatványról van szó, ahol a neveket, személyi adatokat tintával írták be. Szó szerint idézem:

A Magyar Népköztársaság Határőrsége ... sz. Határszakasz Határmegbízottja ... számú öre Republica Populară Română C(oman)d(amen)t(ul) Frontiere, Imputernicitul Frontiere, Sectorul ... Plutonul Nr ...

Átadási-átvételi jegyzőkönyv

Proces verbal de predare-primire

A Magyar Népköztársaság Határőrsége részéről Balázs Géza hadnagy. Din partea Organelor Grenicereşti al RPU: Balázs Géza.

/Név és rendfokozat/ átadja-átveszi sérelem és panasz nélkül az őrizetben lévő

/Numele și gradul/ dă în primire – ia în primire fără reclamațiuni și vătămări pe arestatul: Bíró Benjámint, sz. 1939. október 20. Csíkszentdomokoson. Anyja: Albert Teréz. Gimnáziumot végzett [valójában IX. osztályos gimnáziumi tanuló volt – T. Z.] román állampolgárt, aki 1956.

november 13-án illegális határátlépést követett el a Román NK-ból a Magyar NK-ba Nyírbétek határátkelőnél.

/Név, szül. év, anyja neve, állampolgársága és őrizetbe vételének oka/

/Numele și prenumele, anul nașterii, numele părinților, cetățenia și motivul arestării/:

Nevezettel együtt átadja-átveszi annak iratait és egyéb tárgyait, valamint a nála talált 0 forint, 0 fillér összeget. *Împreună cu numitul se predă – se preia acetale și obiectele găsite asupra sa, precum și suma de 0 forint, 0 fillér.*

Biharkeresztes – Borsi határátkelőnél 1957. március 15-én 18 h.

/Átadás-átvétel helye és ideje/

/Locul și data predării-primirii/

Átadtam: Balázs Géza hadnagy, határszakasz határmegbízottja /név, rendfokozat, beosztás // numele, gradul și funcția/

Átvettem: olvashatatlan aláírás / név, rendfokozat, beosztás/

Am primit: olvashatatlan aláírás / numele, gradul și funcția²⁷

Ugyanolyan átadási-átvételi jegyzőkönyv készült Józsa Csaba esetében is, csak a személyi adatok változtak: Józsa Csaba 1940. november 5-én született Bibarcfalván, anyja: Bardócz Júlia.²⁸ Józsa Csabát már másnap, 1957. március 16-án, 7 óra 30 perc és 14 óra 10 perc között kihallgatta a két gimnazista „kikészítését” kéjjel vállaló Rigman Vasile százados. A jogtörténet talán legrövidebb kihallgatásáról van szó, hiszen mindössze egyszeri vallatás után elkészült a vádindítvány, máris hadbíróóság elé állították a még gyerek illegális határátkelőket. Bíró Benjámin és Józsa Csaba mindent bevallott, így kerülték el a verést, ütlegetést. Beismerték: 1956. november 11-én este, amikor mindenki elaludt, megszöktek a baróti középiskola bentlakásából – előzetesen mind a négyen a szüleiktől, ismerőseiktől különböző ürügyekkel fejenként száz lejt kértek –, hogy segítsék a magyar forradalmárokat, esetleg részt vegyenek a harcokban is. Ágostonfalváig gyalogoltak, ott éjszaka két órakor felültek a személyvonatra, Alsórákoson átültek a Nagyváradra tartó gyorsvonatra. Nagyváradon átültek az Érkörtvélyesre induló személyvonatra. Azért választották Érkörtvélyest, mert Bíró

27 ACNSAS, Fond penal, nr. 15846, I. kötet, 3. o. A román határőrség, állambiztonsági szervek részéről az átadásnál-átvételnél semmilyen dokumentum nem készült.

28 Uo I. kötet, 4. o.

Benjámint az 1946–1947-es nagy szárazság és éhínség idején itt vészelt át néhány hónapot – Kovács Béla gazdálkodó biztosított élelmet számára –, nagyon jól ismerte a terepet. A történet többi része már ismert: két csoportra oszlottak, hogy ne tűnjenek fel az esetleg felbukkanó román határőröknek. Bíró Benjámint és Józsa Csaba 1956. november 12-ről 13-ra virradó éjszaka sikeresen átszöktek a román–magyar határon, míg Moyses Márton és Kovács János eltévedtek. A vizsgálóbiztos Rigman Vasile százados nem mulasztotta el, hogy odaszúrjon az „ötletgazda” Moyses Mártonnak: „túlságosan gyávák voltak és megfutamodtak.” Utólag nehéz rekonstruálni: ennek a megbélyegzésnek milyen szerepe volt Moyses Márton „csak azért is megmutatom” tetteiben, tűzhalálában.

Bíró Benjámint és Józsa Csabát az 1956. november 13-i hajnali derengés már Nyírbéltek határában érte. Onnan Nyírlugas, Nyírmihálydi, Szokoly, Bolkány, Téglás, Hajdúdorog érintésével érkeztek meg Debrecenbe. (2016. szeptember 13-án, Érmihályfalváról indulva, gépkocsival végigmentem a két baróti gimnazista „nagy útján”. A harmincöt kilométeres távot fél óra alatt be lehet járni.) Nyírbéltek határában egy akácfa tövében elásták a személyi igazolványaikat, dokumentumaikat. Szem- és fültanúi voltak a forradalom és szabadságharc utáni teljes apátiának, szovjet járőrökbe is botlottak, de szerencsésen megúszták a letartóztatást. Már nem volt kinek segíteni, ők szorultak segítségre. November 15-én Debrecenben jelentkeztek az egyik debreceni, immár a kádári irányítás alatt álló rendőrőrsön. Nem voltak kétségeik afelől: a szovjet tankokból éppen kiszállt, szovjet tankok segítségével hatalomra került Kádár János nemcsak a saját népén, hanem a két erdélyi gimnazistán is bosszút fog állni. Nyolc napon át vizsgálati fogságban tartották, majd a debreceni golyócsapágygyárnál kaptak munkát, szállást. 1956. december 18-án a Tóth Árpád Szakközépiskola kollégiumában biztosítottak nekik szállást, az iskolában tanulási lehetőséget. A debreceniek tudták, hogy a két erdélyi gyerek milyen nagy veszélyben van. Józsa Csaba visszaemlékezése szerint egy katonatiszt figyelmeztette: ha szovjet járőrbe botlanak, mondják azt, hogy Jugoszláviából szöktek át Magyarországra, akkor nem bántják őket. Az újjászervezett magyar állambiztonsági szervek kapcsolatba léptek a Szekuritátéval, hamar kiderítették: a két gimnazista erdélyi, a baróti középiskola kollégiumából szöktek meg. Szívszo-

rító Józsa Csaba édesapjának, Józsa Ferenc bibarcfalvi tanítónak a gyönyörű kalligrafikus betűkkel írt levelezése: még abba is beleegyezett, hogy a fiát Debrecenben örökbe fogadják, csak semmi bántódás ne érje. 1957. március 11-én a magyar állambiztonsági szervek a két diákot újra letartóztatták és 15-én átadási-átvételi jegyzőkönyv kíséretében átadták őket a román hatóságoknak. Az állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában folytatott kutatásaim során eddig még nem találtam Debrecenben készített kihallgatási jegyzőkönyvekre, Bíró Benjámint és Józsa Csaba kalandos négy hónapi magyarországi tartózkodásával kapcsolatos levéltári dokumentumokat. Az átadási-átvételi jegyzőkönyvben említett dokumentumokat sem adták át a román hatóságoknak, vagy egyszerűen megsemmisítették. Moszkva 1957-ben kezdeményezte szövetségeseinél a többoldalú állambiztonsági kapcsolatokért felelős struktúra létrehozását. Az első rádióösszeköttetés 1957 elején jött létre a magyar, a kelet-német, a csehszlovák és a román állambiztonsági szervek között.²⁹ További kutatást igényel: az 1957 eleji magyar-román állambiztonsági rádióösszeköttetés során milyen információcserére került sor – került-e sor egyáltalán? – Bíró Benjámint és Józsa Csaba ügyében. Stefano Bottoni idézett tanulmányában külön kihangsúlyozta: állambiztonsági területen nemcsak Magyarország, hanem a többi szocialista ország sem tudott tartós és hatékony együttműködést kialakítani Romániával. Rendszerint az 1945 utáni bevált „modell” érvényesült: a román állambiztonsági szervek kérték, a magyar állambiztonsági szervek pedig az 1960-as évek végéig kiadták – még akkor is, ha a kiadott személy életébe került! – a kért állampolgárokat. Elegendő utalnunk Demeter János kolozsvári jogászprofesszor politikus testvérének, Demeter Béla kolozsvári újságíró-politikus 1951. április 18-i kiadatására, aki 1952. december 24-én – karácsony este – úgy halt meg a Bukarest melletti vácărești-i rabkórházban, hogy összeszólalkozott a smasszerekkel, leesett, a foglárók pedig a szó valódi értelmében a két ajtó közé szorítva szétnyomták a fejét. Demeter Béla 1944. évi Magyarországra való áttelepedése után

---

29 Krahulcsán Zsolt: A magyar politikai rendőrség és a szocialista országok állambiztonsági szervei közötti kapcsolatok szabályozása (1956–1989). In *Levéltári Szemle*, 59. (2009) 3. szám, 3–19. o.; Stefano Bottoni: „Baráti együttműködés”: magyar-román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982); www.academia.edu/692841/Barati_egyuttmukodes_a_magyar_roman_allambiztonsagi_kapcsolatok_1945_1982. 236–237. old.

Tildy Zoltán magyar köztársasági elnök tanácsadójaként, majd a Külügyminisztérium Béke-előkészítő Osztálya Erdély-szakértőjeként tevékenykedett, 1944 és 1946 között a békeelőkészítés egyik fontos munkatársa, bizalmas információkat gyűjtött az ismét román fennhatóság alá került Észak-Erdély politikai, gazdasági, társadalmi és művelődési életéről, azokat továbbította a magyar Külügyminisztériumba. A magyar kormány képviselőjében 1946 nyarán a párizsi békekonferencián is részt vett. 1947-ben az Államvédelmi Hatóság letartóztatta. 1947. április 2-i kihallgatása során részletes vallomást tett, teljes összhangban a magyar kormány és a Magyar Kommunista Párt politikájával, támogatta a trianoni határmegállapodás „etnikai elvek” alapján történő kiigazítását.³⁰ Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában kutatható Demeter Bélára vonatkozó levéltári dokumentum román nyelvű fordítását megtaláltam a dr. Csögör Lajos, Balogh Edgár, Demeter János, Jordáky Lajos és Székely András egyetemi hallgató elleni koncepciók per iratai között. Azzal vádolták őket, hogy Észak-Erdélyre vonatkozó titkos információkat gyűjtöttek, azokat átadták Demeter Bélának.³¹ Teleki Bélával, Márton Áron római katolikus püspökkel, Venczel József egyetemi tanárral együtt azon „mesterkedtek”, hogy Erdélyt szakítsák el Romániától. A per egyik kulcsembere: Demeter Béla. Demeter Béla haláláért a magyar kommunista hatóságokat, állambiztonsági szerveket éppen olyan felelősség terheli, mint a román társszerveket. Mindezek ismeretében kutatom és publikálom Bíró Benjámint és Józsa Csaba periratát, szabadulásuk utáni megfigyelési, követési dossziéikat. A perben a Kolozsvári III. Hadtest Katonai Törvényszéke – Finichi Paul hadbíró alezredes vezette tanács – 1957. június 22-én hozott végleges ítéletet. A mindössze három oldalas ítélet szerint Bíró Benjámint három és fél, Józsa Csabát három év börtönbüntetésre ítélték.³²

Moyses Márton, Bíró Benjámint, Józsa Csaba periratához csapták a Szokoly Elek perét, hogy a szervezet meglétét bizonyítsák. Moyses Márton legjobb barátja Szokoly Elek volt, akivel Marosvásárhelyen, a Bolyai Farkas Gimnázium kollégiumában kötöttek barátságot, együtt

30 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁBTL), V-111763 29-30. o. Demeter Béla kihallgatási jegyzőkönyve, vallomása.

31 ACNSAS, Fond penal, nr. 217., I-10. kötet.

32 ACNSAS, Fond penal, nr. 15846., II. kötet, 33-35. o.

jártak a Molter Károly vezette irodalmi kör üléseire, írásaikat egymásnak felolvasták, megvitatták. Szokoly Elek 1958-ban sikeresen felvételizett a Bolyai Tudományegyetem magyar-román szakára. 1959 elejétől részt kellett vennie a Bolyai és Babeş Egyetem maratoni egyesítési gyűlésein. Minderről részletesen beszámolt a Moyses Mártonnak küldött levelekben. Ezek az első tudósítások az „egyesítési gyűlések” rendkívül feszült hangulatáról. Nicolae Ceauşescu személyét vitriolos gúnnyal minősítette:

„Részt vettem egy csomó egyesülési gyűlésen, ahol a román és magyar diákok »óriási lelkesedéssel« fogadták a felvetett problémát stb., stb. Az egész gyűlés csak felállásból, tapsból, az RMP és Gh. Dej kiáltásokból állt. Később aztán kitanulmányoztam ezt a lelkesedést is. Hallottam beszélni (Atanase) Joja akademikust, művelődési és oktatási minisztert és Nicolae Ceauşescut, a Központi Bizottság titkárát (Gh. Dej jobbkeze). Az egész gyűlésen kerülgették³³ a lényeket, akár a macska a forró kását. Néha megpendítették a főtémát, aztán hagyták, hogy elvesszen a szóözönben. Joja még mondott valamit. Elvégre akadémikus. Ceauşescuról jobb hallgatni. Elismételte háromszor-négyszer azt, amit az előtte felszólalók elmondtak már tízszer, konzekvenciát nem vont le semmiből, és egy órán át beszélt. Minden rosszakarat nélkül mondom, még a vártnál is förtelmesebb volt a beszéde.” Ezek a levelek értékes dokumentumok a kolozsvári magyar és román egyetem egyesítésének drámai heteiről, amikor Nicolae Ceauşescu és Ion Iliescu, az 1989. decemberi rendszerváltás utáni román államelnök kézi vezérlessel levezényelték a két egyetem egyesítését, valójában a Bolyai Tudományegyetem felszámolását. Szokoly Elek belecsömörlött az egyesítési hisztéria nyomán kialakult kolozsvári egyetemi életbe, otthagya Erdély szellemi és művelődési fővárosát, a bánsági Igazfalván elszegődött nevelőnek. A Moyses Mártonnal folytatott levelezése fontos dokumentumok, barátságuk mindkettejük életét döntően meghatározta. Szokoly Eleket a Temesvári Katonai Törvényszék öt év börtönbüntetésre ítélte. Temesváron, Jilaván, a Duna-delta Periprava-Grind-i megsemmisítő munkatáboraiiban raboskodott. Szabadulása után segédmunkás, majd szakmunkás a marosvásárhelyi vegyipari kombinátban. 1968 és 1990 között a marosvásárhelyi bábszínházban világosító,

33 Uo. Fond penal, nr. 13168., I. kötet, f. 67.

közben 1967 és 1972 között levelező hallgató a Babeş–Bolyai Tudományegyetem filozófia szakán. 1989 decemberében részt vett a Pro Europa Liga alapításában, az általa kiadott *Gazeta de Mureş*, *Altera és Pro Europa* lapokat, folyóiratokat szerkesztette, 1999–2002 között a Provincia-csoport folyóiratának munkatársa, köteteinek szerkesztője. Sajátos erdélyi sorsdráma, kisebbségi életünk keserű fintora: a Moyses Mártonról szóló dokumentumfilm készítésekor e sorok írójától értesült először arról, hogy Moyses Márton a Szekuritáté kolozsvári börtönében 1962. szeptember 28-án levágta a saját nyelvét. Felvétel közben elsírta magát.

Dániel az oroszlánok vermében, 2017
(olaj, vászon, 50 x 70 cm)

ÉLETTÖRTÉNETEM. EGY TIZENKILENCEDIK SZÁZADI ISKOLAMESTER ÖNÉLETRAJZA

– Szemerjai Demeter Károly önéletírása.

Közreadja Magyarosi Sándor –

BEVEZETÉS

Szemerjai Demeter Károly neve ma leginkább csak a Barcasággal foglalkozók számára ismeretes, olyannyira, hogy egy rövid életrajza, amelyet Hochbauer Gyula írt, idén meg is jelent a Hétfalu című havilap márciusi számában.¹ Nem véletlenül: azt követően, hogy részt vett az 1848–49-es szabadságharcban, Szemerjai a barcasági Krizbára került kántortanítónak – itt később az iskola igazgatója lett –, és alaposan kivette részét a helyi oktatás megszervezéséből: a térség többi tanítójával együtt tanítóegyletek aktív tagja vagy éppen alapítója volt, különféle dolgozatokat írt, iskolamesterként maga is tanított, és szervezői tevékenységével nagyban hozzájárult ahhoz, hogy olyan szomszédos, de korábban egymástól elszigetelt vidékek, mint Háromszék és Barcaság, kapcsolatba kerüljenek egymással. Rendkívül gazdag életpályája a 19. század második felére esik, arra az időszakra, amikor nem csupán Erdélyben került sor hatalmas változásokra, hanem az ekkor lezajló ipari forradalom végképp átalakította a világ arculatát. E tekintetben Szemerjai kora tipikus gyermeke, élete pedig, amit a népművelésnek szentelt, leginkább egy Jókai-regény hőisére emlékeztet: abba az embertípusba tartozik, amelyből a század forradalmárai, felfedezői és feltalálói kikerültek. Itt közlésre kerülő önéletrajza, amelyet 1892-ben, 64 éves korában vetett papírra, szintén kalandregényeket idéző módon jutott e sorok szerzőjének birtokába: a kéziratot, amely tulajdonképpen egy hosszabb lélegzetű munka fele, egyik családtagom szerezte meg, és sohasem derült ki, hogy mi lett a hiányzó rész sorsa.

Jellegzetesen 19. századi figura Szemerjai abban az értelemben is, hogy működése alatt annak a falunak az arculata is megváltozott, ahová a forradalom után került – ekkor épült a templom, a papilak és az iskola –,

---

1 Hochbauer Gyula: Szemerjai/Szemerjay Demeter Károly. In *Hétfalu*, XXVI. évfolyam, 3. szám (2020. március), 2.

és valószínű, hogy gyermekként még tanította azt az építőmestert is, aki az 1920-as években az említett épületegyüttes utolsó épületét, az evangélikus kultúrházat – a Termet, ahogy a helyiek hívják – tervezte és építette. Munkássága nem merült ki ennyiben: igen valószínű, hogy Orbán Balázs híres művének Barcasággal foglalkozó része az általa elmondott információkon alapul, az 1848–49-es tapasztalatairól írott cikkét pedig egy, a szabadságharc honvédségének megalakulásával foglalkozó tanulmány szerzője is idézi.²

Szemerjai neve tehát nem merült feledésbe, és önéletrajzában megfogalmazott nagy félelme, hogy halálát követően az általa létrehozott gyümölcsöskert is elpusztul, ugyancsak nem vált valóra. A gyümölcsös megvan – mivel létrehozóját életében mesternek szólították, Mester-kertnek hívják –, Krizba lakossága azonban jelentősen átalakult: míg Szemerjai halála után néhány évvel, 1910-ben az 1897 lakosból 1211 magyarnak, 680 románnak és 6 németnek vallotta magát, az önkormányzat weboldala szerint ma a mintegy 2500 lakosból mindössze 381 magyar. A számok alapján úgy tűnik, az egykori iskolamester emléke túlélte a közösséget, amelyért életében annyit fáradozott.

A SZERZŐ

Szemerjai 1828-ban született Hunyad megye Algyógy nevű falujában.³ Gyermekkorára, amelyről önéletrajzában részletesen beszámol, a továbbiakban nem térnénk ki bővebben, fontos azonban megemlítenünk, hogy 1838-tól 1947-ig a nagyenyedi kollégiumban tanult, így az értelmiségiek azon nemzedékéhez tartozott, akik az 1820–1848 közötti években kerültek ki az erdélyi közép- és felsőbb iskolákból, és akiket Újfalvi Sándor a következő módon jellemezett: „Ez [a nemzedék] mindenekelőtt elődeinél többoldalú műveltségre vágyott, nem szenvedhette a felsőbbiségek előtti meghunyászkodó viselkedést, többet-jobbát akart szüleinél. A felvilágosodás filozófiája, a természetfilozófia és a nemzeti liberalizmus igen fogékony talajra talált a tanulóifjúságban. S mivel a magyarság általános helyzete sem maradt ismeretlen előttük, az akkortájt kibontakozó magyar nemzeti mozgalom előrehajtó ereje lett az enyedi, a kolozsvári, a marosvásárhelyi

2 Süli Attila: A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben. In *Acta Siculica* 2014–2015, 195–248.

3 Különféle életrajzai – egyébként tévesen – a Kis-Küküllő vármegyei Magyarbényét jelölik meg születési helyeként.

iskolákat elhagyó vagy éppen padjaiban ülő fiatal értelmiség. Ők alkotják majd a szabadságharc tisztikarát. Ez a felnövő értelmiségi réteg hozta a legnagyobb véráldozatot a megálmódott és a romantikus szépirodalom által a végsőkig idealizált szabadságeszméért.⁴ Mindehhez azt is hozzá kell tennünk, hogy ezen értelmiség tagjai nem csupán a forradalomban vállaltak aktív szerepet: mindazok pályája, akik életben maradtak, egy olyan században bontakozott ki, amely során Erdély társadalma – amint a továbbiakban látni fogjuk – gyökeresen megváltozott, és e változásban nekik is jelentős szerep jutott.

Szemerjai Demeter Károly időskori képe

A KOR

Szemerjai pályafutása a szabadságharcot követő időszakra esik, és mintegy öt évtizedet ölel fel. Ezen időszak alatt Erdély számos szempontból radikális átalakuláson ment keresztül. A kor első olyan eseménye, amely az erdélyi társadalm szerkezet polgári jellegű átalakulásának kezdetét is jelentette, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc: az ekkor meghozott

---

⁴ Lásd Egyed Ákos: *Az erdélyi magyarság történetéből: 1790–1914*. Kolozsvár, 2004, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, 76.

törvények a rendi-feudális berendezkedést és a céhmonopóliumot egyaránt felszámolták, az új struktúra alakulásának rendezőelve pedig a polgári tulajdon lett. A szabadságharc e vívmányait az 1849-ben bevezetett katonai diktatúra ideje alatt sem érvénytelenítették. A következő korszakot, amely az osztrák–magyar kiegyezéshez köthető, és amelyet az Európa-szerte tapasztalható gazdasági fellendülés jellemez, 1867-től számítjuk. A kiegyezést követően Erdély hagyományos közigazgatási rendszere jelentős mértékben átalakult: a központi kormány szerv, a Főkormányzóság (Gubernium) megszűnt, a szász és a székely székeket pedig betagolták a megyei szervezetbe, amelynek eredményeként Erdélyben 15 megye jött létre. A változás érintette a városhálózatot is: számos korábbi kisvárost, amely anyagilag képtelen volt a városi státusz fenntartására, visszaminősítettek nagyközséggé.⁵ Végül fontos megemlíteni, hogy 1867 és 1873 között a gazdaság is jelentős fejlődésen ment keresztül. E fejlődés egyik következménye az erdélyi vasúthálózat kiépítése volt: ebben az időszakban mintegy 1106 km-nyi vasútvonalat adtak át a forgalomnak (többek között az 1870–1873 között épített Kolozsvár–Tövis–Brassó vonalat, amely közvetlen hatással volt annak a régióknak a fejlődésére, ahol Szemerjai is tevékenykedett). Az 1873-as gazdasági válság miatt a vasútépítés valamilyen lelassult, 1881-től azonban ismét lendületet vett: 1881–1900 között az erdélyi vasúthálózat újabb 2174 km-nyi vonallal bővült.⁶

A FALU: KRIZBA

Amint láttuk, Szemerjai munkássága részben a Barcaság egyik, néhány évtizede még túlnyomórészt magyarok lakta falujához, Krizbához köthető. A középkor folyamán a település lakói – a többi barcasági magyar faluhoz hasonlóan – határőrök voltak, azonban a falu 1652-ben teljesen Brassó tulajdonába került. Ettől kezdődően a krizbaiak a városnak készpénz-, termény- és munkabeli szolgáltatásokkal tartoztak, malom-, kocsmá- és erdőhasználati joguk nem volt, és kézművességgel sem foglalkozhattak, hogy ne vetélkedhessenek a brassói szász iparosokkal.⁷ A szász fennhatóság azonban nemcsak hátrányokkal járt: a lutheri reformáció terjedését követően a Brassóhoz tartozó falu is evangélikussá lett. Valószínűleg a szász

5 Egyed: i. m. 85.

6 Egyed: i. m. 88–89.

7 Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Bukarest, 1984, Kritérium, 5.

hatásnak, pontosabban pedig Johannes Honterus munkálkodásának tudható be, hogy 1544-ben, amikor a régió egyházait és iskoláit átszervezték, a tájegység másik három falva mellett Krizbáról is feljegyezték, hogy a pap mellett iskolamester is működött a faluban.⁸ A település életét a Brassóhoz, mint gazdasági, művelődési, közigazgatási központhoz való tartozás számos egyéb szempontból is meghatározta.

A jobbágyfelszabadítást követően Krizba is jelentős átalakuláson ment keresztül. Amint Egyed Ákos írja, ebben az időszakban a városok vonzáskörzetében fekvő falvakban gyorsabb ütemű árutermelés bontakozott ki, és egyre megszokottabbá vált a falusi népesség elvándorlása is. Ugyancsak ekkor alakult ki a kapitalista korszak falutípusa: e falvakat – a korábbi falutípusokkal ellentétben – már az önálló parasztság lakta, amely különböző nagyságú vagyonnal rendelkező rétegekre bomlott.⁹ Szemerjai egy évtizeddel a jobbágyfelszabadítást követően, a fentebb felvázolt átalakulás kezdeti időszakában telepedett meg Krizbán; járadéka kántor-tanítóként minden evangélikus házaspártól egy véka búza, fél véka zab, törökbúza (kukorica) vagy árpa; a napszámosoktól egy véka búza, minden gazdától egy egész, özevgytől fél kenyér; minden iskolás gyermektől 30 krajcár, s minden iskolába menet alkalmával egy szál tűzifa volt.¹⁰ A század végéig, míg nyugdíjba vonult, döntő szerepet játszott abban, hogy valamiféle polgári műveltség honosodjon meg a falubeliek között.

OKTATÁS ÉS EGYHÁZ

A 19. század változó világa mellett volt két olyan intézmény – az iskola és az egyház –, amelyek fejlődése vagy átalakulása közvetlenül is hatást gyakorolt Szemerjai életére. Az oktatást, ezen belül pedig a népiskolai oktatást, amelynek keretein belül Szemerjai is tevékenykedett, az 1868/XXXVIII. törvénycikk alapján szervezték újjá. E törvény minden község számára előírta a néptanítók alkalmazásának kötelezettségét, a 6–12 éves gyermekek számára pedig kimondta a kötelező iskolalátogatást. A krizbai iskolát 1869. október 10-én az egyház és a politikai község képviselőinek közös határozata értelmében a község vette át az egyháztól.

8 Koszta István: *A krizbai magyar evangélikus-lutheránus egyházközség története*. Krizba, 2004, 15.

9 Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Bukarest, 1981, Kriterion, 249.

10 Hochbauer: i. m. 2.

„A tanítás és oktatás fő célja – írja ezzel az időszakkal kapcsolatban Egyed Ákos –, az írás és olvasás, elemi számtan, földrajzi, történelmi s hittani ismeretek elsajátítása volt. 1896-tól gazdasági ismereteket is tanítottak, s már az 1870-es évektől ún. faiskolákat, zöldséges kerteket is létesítettek az iskolák mellett, ahol gyakorlati ismereteket szerezhettek a tanulók.”¹¹ Úgy tűnik, Krizbán az oktatás nem korlátozódott kizárólag a tanköteles gyermekekre: 1873–74-ben Szemerjai, aki ekkor már a falubeli iskola igazgatója volt, Józsa Mihállyal közösen felnőttek számára szervezett pótanfolyamot, amelynek mintegy 60-70 résztvevője között szép számban akadtak 40 és 60 év közöttiek is, de az iskola emellett megközelítőleg 400 kötetes könyvtárával is hozzájárult a népművelés ügyének előmozdításához.¹² Emellett Szemerjai kertészkedett is, pontosabban gyümölcsfákat ültetett. Amint önéletrajzából kiderül, e tevékenysége során sem vesztette szem elől a közösség szolgálatát: „Rajta voltam szóval, tettel, példával, adománnyal, hogy ezen kedves-hasznos intézkedés kedvességre találjon népem között, nemcsak a pusztá kertek, de a legdrágább helyek, az udvarok befásítását űztem a legnagyobb eréllyel. S nem mondhatom, hogy hiába harcoltam, mert sok szép pénzt, sok jóízű falatot kap egyik-másik abból, amit az én kezem, amit az én tanácsom után elvégzett.” Halálakor nyolc holdra rúgó gyümölcsösét, a már említett Mester-kertet a falura hagyta.

Az iskola mellett a másik intézmény, amely bizonyos mértékben befolyásolta Szemerjai életét, az egyház volt. 1886-ban a Krizbai Evagélikus Egyházközség kilépett a szász fennhatóság alól, és a többi barcasági magyar egyházközséggel együtt megalapította az önálló magyar esperességet, amely ugyanezen év augusztus 18-án csatlakozott a Tiszai Ágostai Hitvallású Evangélikus Egyházkerülethez.¹³ Szemerjai úgy vélte, az esperesség létrejötte jó alkalom arra, hogy régi álmát valóra váltsa, és a tanítói pályát a papira cserélje fel, úgy tűnik azonban, esélyeit rosszul mérte fel. Az önéletrajz szerint amellett, hogy házassága gyermektelen volt, e kudarc volt életének másik legkeserűbb momentum.

MUNKÁSSÁGA

Szemerjai munkásságának egy része meglehetősen látványosnak mondható. 1851-ben érkezett Krizbára, ahol egy évvel korábban tették le az új

11 Egyed: Az erdélyi magyarság..., 91.

12 Hochbauer: i. m. 2.

13 Koszta: i. m. 27.

templom alapkövét, így az építkezésből ő maga is tevékenyen kivette a részét. A templomot 1854. május 25-én szentelték fel. 1859-ben felépült az új paplak is – ehhez az építkezéshez Szemerjainak szintén volt köze –, fő művének azonban kétségtelenül az 1870-ben befejezett többszintes egyházi iskola tekinthető, amelynek építését ő és Fóris Márton lelkész vezette. Az említett épületek ma is ott állnak Krizba központjában.

A különféle építkezések mellett Szemerjai több, tanítókat tömörítő egyesületben is aktív szerepet vállalt. Ezek közül az első 1856-tól 1866-ig működött. Második egyesületéről, amely 1880. október 27-én jött létre, és amely Krizba, Barcaújfalu és Apáca községek néptanítóit foglalta magába, Józsa Mihály iskolatörténete a következőket írja: „A tagság figyelemmel követte az iskola felszerelését, a tanításban használt tankönyveket, tanulmányozta a népoktatási törvényt, a tantervet és rész vállalt a népművelésből is: méhészetet, gyümölcsfatermesztést tanítva. Helyi anyagot gyűjtöttek a megye földrajz tankönyvének a megírásához, összegyűjtötték a helyi babonákat, hiedelmeket.”¹⁴ Az egyleti tevékenység mellett meg kell említenünk a Szemerjai által jegyzett különféle szakmunkákat is, amelyek többnyire a tanításhoz – szépíráshoz, ásványtanhoz, embertanhoz, gyümölcsfatermesztéshez¹⁵ – kapcsolódnak. Mindezek egy igen aktív, a közösség szolgálatában eltöltött életről tanúskodnak.

A KÉZIRAT

Az itt közreadott önéletrajz egy nagyobb szöveg töredéke, amelynek címe: *Az iskola és életem története*. A szöveg kézírással íródott, a kézirat lapjait pedig összefűzték, aminek eredményeként egy A4-es oldalnál valamivel nagyobb füzet jött létre. E füzetet, bár nem talált bele pontosan, előző tulajdonosa egy Souvromtractor feliratú irattartóban őrizte.

A szöveg a cím ellenére tulajdonképpen csak az önéletrajzi részt tartalmazza, amely az *Élettörténetem* címet viseli, feltételezhető azonban, hogy Szemerjai nemcsak tervezte, hanem valóban megírta a másik részt, az iskola történetét is. Erre utal, hogy *A komoly munka kezdete* című rész végén a szerző oldalszám szerint is hivatkozik a hiányzó iskolatörténetre.

Maga az önéletrajz 32, kézzel írott és megszámozott oldalból áll. A tulajdonképpeni oldalszámokat az oldalak tetején kell keresnünk, az

14 Lásd Hochbauer: i. m. 2.

15 A tizenkilencedik században használt kifejezés.

egyres oldalak aljára pedig odaírták a következő oldal számát is. A szöveg utolsó mondata a 32. oldal alján megszakad: ez és a következő oldal száma, amelyet ugyancsak feltüntettek az oldal alján, arra utal, hogy legalább egy oldal biztosan hiányzik a kéziratból.

Végezetül ki kell térnünk a szöveg átírására is. Szemerjai meglehetősen tisztán ír, úgyhogy e tekintetben szinte semmi változtatást nem kellett eszközölni azért, hogy önéletrajza könnyebben olvashatóvá váljon. Ugyanez vonatkozik a szerkesztésre is: a szerző maga tagolta tizenöt részre a kéziratot, az egyes részeknek pedig címet is adott. Feladatot csupán sajátos kézírásának kibetűzése jelentett az átírás során. A kézirat e sorok írójának tulajdonát képezi.

(Magyarosi Sándor)

ÉLETTÖRTÉNETEM

*Nem az a kérdés, hogy mennyit éltem,
hanem hogy mit tettem?*

I. SZÜLETÉSEM, SZÜLEIM-TESTVÉREIM, GYERMEKKOROM

Születtem 1828. augusztus¹⁶ 12-én Hunyad megye Algyógy nevű falujában, holott atyám a Kún gróf tiszttartója volt.¹⁷ Atyám Szemerjai¹⁸ István, anyám laborfalvi Berde Rózália, nyolc testvér közt én a legidősebb; a testvérek három fiú és öt leány; szülők és testvérek legnagyobb részt már mind csendesen nyugosznak. Gyermekségem éveit nagyrészt bodolai [...] pap, Szemerjai Demeter Dávidnál töltöttem; itt ismerkedtem meg az élet kulcsával, a betűvel – mint hatéves gyerek a s[epsi].sz[ent].györgyi hepe-hupás iskola földjét is tapodtam. Algyógyról szülőim Alsó-Fehér megye Magyarbénye nevű falujába, báró

16 Az eredeti szövegben a rövidítés nem teljesen egyértelmű, így a hónap akár október is lehet.

17 Szemerjai apja minden valószínűség szerint gróf Kún Kocsárd (Algyógy, 1803. június 25. – Szászváros, 1895. január 11.), az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület (EMKE) egyik alapítója családjának szolgálatában állt.

18 Szemerjai igazi neve Demeter volt, következésképpen apját is Demeter Istvánnak hívták.

Brukkental nagyszerű udvarába költöztek; talán legelőbb itt fogamzott meg bennem, már mint 7-8 éves gyermek, a nagy szabad természet, a természet iránt való vonzódásom, mert itt Bényén a magasan fekvő udvari lakásoktól le a Küküllőig egy nagy terjedelmű kert mind a legpompásabban volt berendezve, ahol egész napokat eltöltöttem. Itt Bényén az 1837–38-as iskolai évben egy Szöllősi Ferencz nevű első éves enyedi theológus kínlódott velem, s én is vele, mert beteges s így nagyon unalmas ember lévén, nemcsak én, de minden környezete félt tőle. Az 1838-ik iskolai év kezdetén Szöllőssivel Enyedre mentem, ahol a második osztályba felvettek (talán akkor úgy nevezték, hogy *sintaxis*).

II. COLLEGISTÁSKODÁSOM

1838 őszén tehát, a 2. osztályban megkezdve a tanulást, így 8 év alatt, az alsó osztályban végezve, 1847-ben novícius lettem. Ez idő alatt már szülőim a Mezőség kellős közepére, egy Katona nevezetű nagy magyar és román vegyes ajkú faluba költöztek, ahol is három hatalmas grófi udvar, ti. a Haller-, Kornis- és Nemes grófoké volt, s atyám ez utóbbit bírta árendába. Így a távolság miatt rendszeren csak a kánikulára mehettem haza, de ez az állapot sem volt a legrosszabb, mert így emiatt a távolság miatt a rövidebb szünnapokat rendszeren az Enyed környéki falukban, jóbarátaimnál, rokonaimnál töltöttem, s ez által [...] roppant széles körű ösmeretségem, de nagy tapasztalatom is volt, amiknek későbbi időmben sok hasznát is vettem. Mert bizony sokszor eszembe jut még most is felejthetetlen emlékü, kedves Szócs Adolf barátomnak esete; őt az apja, a híres dézsi konzervgyári doktor [*feltehetőleg a konzervgyár orvosáról lehet szó*] mint első, így legszeretettebb fiát, sokszor meglátogatta Enyeden, örökké azt mondta: menj társaságba, menj emberek közé, bálba-színházba-falura, mert azt kapod, ami az életre legfőbb, a míveltséget; az iskola falai közt lehetsz tudós, de az nem elég. Így hát volt széles körű ösmeretségem-rokonságom, de annál nagyobb is volt, s még ma is, annál nagyobb a fájdalmam, valahányszor rá gondolok vagy a földabroszon nézegetem, hogy mi lett azzal a vidékkel, annak kedves népével? Hogy és mivel érdemlette meg azt a vandalizmust, azt a barbarizmust, amelynek párját még a tatárok se mívelték. Isten fizessen meg érte, ezeríziglen.

Az alsó osztályú tanulási évek alatt úgynevezett tanítvány voltam, vagyis privát tanítottak, életre-költségre szülőim gondoskodtak. Elég jól, mondhatni gond nélkül telt tanulásom, szinte deák koromig, mert az atyai gond mellett mindig ott volt az édesanyai is, oh pedig ez mily édes volt, s mily elfelejthetetlen még most is. De fájdalom, mikor leginkább kellett volna, akkor szűnt meg örökre; igen, a kedves, jó édesanya, aki után nyolc árva sírt, s azután pusztult el, mint oldott kéve; 1847 telén egy tüzi jedségből keletkezett tüdővész miatt néhány nap alatt elhalt. Ott nyugszik az anyaföld kebelében, a Katonával szemben, északkeletre fekvő temetőben, bizonyosan most még a sírdomb helye se lenne felismerhető, de keblemben mindig ott volt s ott is lesz.

Sokszor mondta boldogult anyám, mikor hazamentem: te a legrosszabb gyermekem voltál, amire én mindig így biztattam: „megmutatom, édesanyám, hogy épp azért a legjobb leszek”. Nem volt módom, de ahelyett az Isten rendelt egy jó anyóst, s ennek igyekeztem kipótolni, amit anyámnak ígértem, mert 24 évig tartottam úgy, hogy bizonyosan sok száz közül alig lesz s volt egynek hasonló boldog, nyugalmas özvegsége; nem is hiszem, hogy lett volna panasza rám, nyugodjék békében, megérdemlette, mert jó anya, jó anyós s tisztességes, becsületes asszony volt.

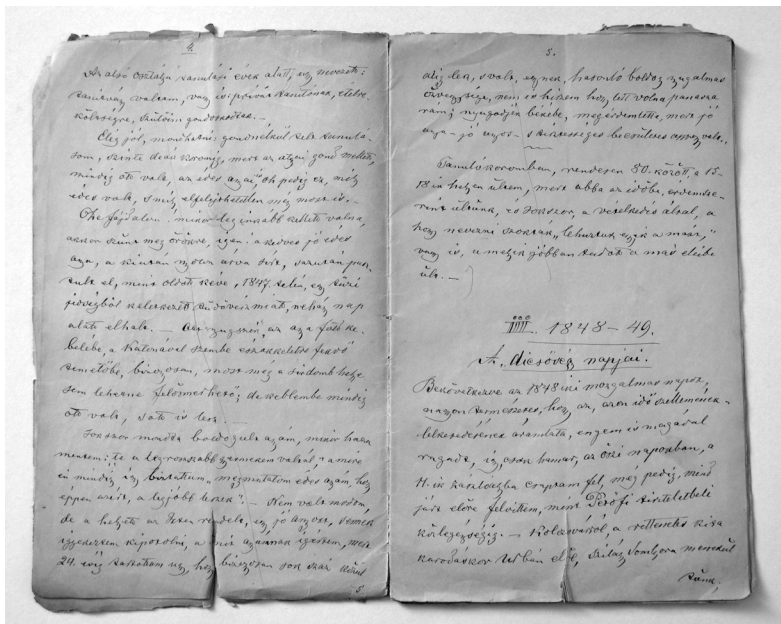
Tanulókoromban rendszeren 80 között a 15-18-ik helyen ültem, mert abban az időben érdem szerint ültünk, és sokszor a viselkedés által, ahogy nevezni szokták, „lehúztuk egyik a másét”, vagyis amelyik jobban [tanult], a más eleibe ült.

III. 1848–1849. A DICSŐSÉG NAPJAI

Bekövetkezve az 1848. évi mozgalmas napok, nagyon természetes, hogy az azon idő szellemének, lelkesedésének áramlata engem is magával ragadott, így csakhamar, az őszi napokban a 11-ik zászlóaljba csaptam fel, mégpedig mindjárt előre felvittem, mint Petőfi, tiszteletbeli közlegénységig. Kolozsvárról a rettenetes kitakarodáskor Urbán¹⁹ elől Szilágysomlyóra menekültünk, onnan egynehányunkat december elején Tasnádra sétáltattak, ahol Laskai alispán alatt a sorozás javában

19 Karl Urban cs. kir. ezredes, a 17. román határőrezred parancsnoka. Az 1848–49-es szabadságharc erdélyi történéseiben betöltött szerepéről bővebben lásd Egyed Akos: *Erdély 1848–1849*. Csíkszereda, 2010, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

folyt; mi hol a sorozási irodában, hol a legénység rendre szoktatásában voltunk tevékenyek mindaddig, míg két zászlóaljnyi összegyűlt; akkor egyik Debreczen, a másik Kolozsvár felé rendeltetett, így én ez utóbbival, mint a 73-ik h[onvéd]. z[ászlóal]jjal küzdöttem végig az egész hadjáratot.²⁰

Az eredeti kézirat két oldala az 1848–49-es fejezet címével

20 A zászlóalj szervezését Tóth Ágoston alezredes kezdte meg 1849 januárjában; első két százada, amelyeket 1849. februárjának elején Beszterce vidékére rendelték, harcolt a magyar fél vereségével végződő királynémeti ütközetben. Urban kiűzése után a zászlóalj a besztercei hadosztály alárendeltségébe került (az ezredes január 4-én, azt követően távozott Bukovinába, hogy Bem 1848. december 31-én Beszterce ellen indult), június végétől a Borgói-szoroson betört ellenség ellen küzdött, majd a Nagyszében elleni hadműveletben vett részt. A nagycsúri vereséget követően az alakulat 1849. augusztus 18-án a Hunyad megyei Dobrán kapitulált. Bővebben lásd Süli Attila: A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben. In *Acta Siculica*, 2014–2015, 195–248. A hadosztály megalakulásáról Szemerjai maga is közölt egy rövid írást: Szemerjai Károly: Emlékezés a 73-ik h. zászlóaljjal alakulására. In *Történelmi Lapok*, 1892, 16, 160–161., lásd: http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/64409/1/BCUCLUJ_FP_106331_1892_001_016.pdf (Letöltve: 2019. 11. 23.)

Azt, hogy miképp folyt le ezen idő alatt csekélységem élettörténete, nagyon hosszas volna ide leírni, azért annak részletezésébe nem is bocsátkozom; elég azt tudni és hinni, hogy ahol annyi sok ezerek élete elvesz, biz ott az én életem is sokszor függött egy hajszálon. Átküzdöttünk, átretértünk a borgói szorostól egész a sz. sebesi utolsó csatáig. Déván kapituláltunk. Fehérvárról az ev[angélikus]. templomból különös szerencsével megszöktünk. Hanem ekkor már hogy mi történt velünk, azt csak leírom, annál inkább, mert hiszem, hogy a legkeményebb szívű [olvasó] is elhiszi, de meg is érzi. Ti. ahogy Fehérvárról úgy éjféli felé elszöktünk, nagyon sokan, de mi mint régi tanuló társak is, négyen, ti. Magyarai Sándor pesteri ref. pap fia (egész családját megölték, három testvér: Pali, Sándor és Feri, az első-utolsó a harcban – ki tudja, hol veszett el); tehát M. Sándor, Benke Józsi tordai, Szócs Józsi k[ézdí]. vásárhelyi – négyen együtt mikor Várad felé Enyedre értünk, látva azt a pusztulást, azokat a kedves emlékü házakat, hol a legelső családokkal annyi boldog időket éltünk, mindenütt [...] a pusztta kürtők, kormos falak-ablakhelyek, sehol az utakon egyetlen lélek, egyetlen kutyaugatás, kakasszó, semmi, mi míg végimentünk a Viologyom mellett, le a Magyar utcán, sírtunk, mint a gyerekek, s tán még jobban – vagyis inkább mint Jeruzsálem pusztulása után a zsidók.²¹

Végre sok nappali bujkálás-éjjeli baktatás után Kolozsvárra, kitűzött helyünkre értünk; én innen egynehány hét múlva, de még zajlott imitt-amott a muszkaság s a cs[ászári]. k[irályi]. seregrész; jó szerencsecsillagomtól vezetettve szerencsésen Háromszékre s onnan Bodolára kerültem, s így nem jutott részemül az a nagy dicsőség, hogy Oroszhon kies tájait s a német zoldáteszka szívességét megösmérem.

IV. A „GYÖNGYÉLET”

Bodola abban az időben egy kis Svájcz volt; a régi Felsőfehér megyéhez tartozva akkor, voltaképpen senki sem ügyelt oda; ha éppen nagyobb törvényes bajok voltak, akkor úgy a brassói tanács és főbíró intézkedett. Tehát Bodola „áziluma ” volt nemcsak az oly csekély

21 Nagyenyed 1849. január 8-án este 11 körül támadta meg Simion Prodan Probus és Axente Sever román népfelkelőkből álló serege. A várost felgyújtották, és az ezt követő pusztításnak, amely 10-én érte el tetőfokát, Egyed Akos becllései szerint legkevésbé 600 polgári lakos esett áldozatul. Vö. Egyed: *Erdély 1948–1849*, 309–317. Nagyenyed korabeli utcanéveiről bővebben lásd Rácz Levente: Nagyenyed város házsámozása és régi utcanévei. In *Művelődés*, 2000, 11. sz., 20–25.

„atomoknak”, mint én, hanem a nagy hírű fővezér, Vetter, a nyughatatlan természetű Váradi, ki ezért életével lakolt, Ruzsicska, Szentgyörgyi tekintetes honvédtisztek, a sokat szenvedett s kínosan elhalt báró Horváthné, mind-mind Bodolán találták menedéküket, s innen biztosító utcákat a menekülésre.²²

Én az öreg nagyatyámnál laktam, de a község négy nagy udvara, mindenik otthonom volt, egyikben sem történt semmi nálam nélkül, egyszer egyikben tanító, a másikban számtartó, a harmadikban praefektus, sok-sok voltam. Ha kijött az egyik Béli udvarba Brassóból [a] generál [a] grófnénak²³ udvarolni, akkor ott én voltam a felszolgáló, igaz, hogy francziául társalogtak, de mégis, sokat értettem, mondhatni érzékemmel.

Itt ösmertem meg hazám sok nagy emberét, főleg mivel az egész Béli egy-egy kicsit pecsovics is volt, így a sárga-feketék [*feltehetően az osztrákok vagy a hozzájuk húzó erdélyiek*] nem félték tőlünk. De másrészt Háromszékről a gróf Kálnokiak–Szentkeresztiek–Mikesek (egyik udvar a Mikes Benedeké volt) itt adtak találkát, sőt egyszer báró Kemény Zsigmond²⁴ is egy pár napot itt töltött, s az elmenekült Karacsai Sándor²⁵ is itt készült útjára.

Szóval: ez az egy év nekem roppant ösmeretséget, sőt becsülést is szerzett, mert a menekülők titkait én hordtam szét, sőt meneküléseket is nagyrészt én eszközöltem, s pedig úgy, hogy szerencsecsillagom ekkor sem hagyott el.

---

22 Feltehetőleg doggenfeldi Vetter Antalról, Ruzicska Jánosról és Szentgyörgyi Jánosról van szó. Vö. Bona Gábor: *Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848-49*. Budapest, 1983, Zrínyi Könyvkiadó. Az osztrákok elleni fegyveres felkelés szervezéséért 1854. április 29-én Sepsiszentgyörgyön kivégzett Váradi Józsefről lásd Arvay József: Váradi József és Bartalis Ferenc. In *Aluta*, 1969. Sepsiszentgyörgy, 178–180. Báró Horváthné személyére vonatkozóan nem sikerült további információt találni.

23 Az eredeti szövegben mindkét személy neve szerepel, azonban egyiküket sem sikerült azonosítani.

24 Magyargyerőmonostori báró Kemény Zsigmond (Alvinc, 1814. június 12. – Pusztakamarás, 1875. december 22.) magyar író, publicista, politikus.

25 Gróf Karacsay Sándor (1814–1882) 1848 szeptemberében a Kolozs megyei nemzetőrség összeírási biztosa, majd őrnagya. Novemberben leköszön, 1849 tavaszán címzetes őrnagy, a kolozsvári rögtönítélő törvényszék elnöke. A szabadságharc végén külföldre távozik, távollétében halálra ítélik. 1866-ban a poroszországi magyar légio őrnagya. A kiegyezés után hazatér. Bővebben lásd: Bona Gábor: *Tábormokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Budapest, 1983, Zrínyi Könyvkiadó.

V. A KOMOLY MUNKA KEZDETE

Boldog emlékű nagyatyámat mindig az a bú emésztette, hogy az ő kihaltával a családból többé nem lesz egyházi ember (pedig a vandalizmus oda juttatta, hogy már akkor családtag is kevés maradt az egykor nagy terjedelmű családból); most, hogy engem megkaphatott, azonnal azon törte fejét, hogy hol kaphat egyszer olyan helyet, ahol bár a Biblia szagát megérezzem. S erre az alkalom is hamar megjött. Ugyanis Pürkerecen a tanító, Benedek János öregsége mellett még jegyző is volt, s a papja betegsége miatt még a templomban is szolgálnia kellett; no tehát így mind a két félnek kapóra jött az alkalom; az igaz, hogy én nagyon passzívan viseltem magam, mert inkább udvari szolgálatra lett volna kedvem, de nagyatyám kedvéért mindenben engedtem.

Ezek szerint 1850 őszére az iskola beálltakor már Pürkerecen produkáltam azt a kevés valamit, amit Enyeden Vajna Andrásról szereztem. Sőt, amit addig sohasem próbáltam, most egyszerre már paposkodni is kellett.

Édes Olvasóm! Ha mindazokat, amiket ide le kéne hogy írjak, tudni akarod, úgy olvasd el az iskola történetének leírásánál: az új korszak 1-2. részét, a 13-16-ik oldalakon.

VI. BODOLÁRÓL KRIZBÁRA KÖLTÖZKÖDÉSEM

1851 nyáridején megválasztatván idevaló tanítónak-kántornak-mesternek-harangozónak s Isten tudja még minek; tehát végre rátelt az idő, hogy ide is költözködjem; az nagyon könnyű dolog volt, mert az ilyen ágrólszakadt fiatalembernek, mint amilyen én akkor voltam, mije lehetett sok? De hát voltaképpen mi is kellett volna valami sok? Tehát [...] utánam jó három nagy szekér, négy-négy lóval, természetesen a javából; no, két szekeret csak megterheljük, hisz a két bizalmi férfi, aki utánam jött, ti. a bíró s gondnok, meg a két szekeres s én, ez elég; a más szekérre meg egy kevés nélkülözhetetlen bútordarab-ágynemű; ez is elég. De hát a harmadik szekérre? Azt mondja az én jámbor szekeresem, Felső utczai Sándor Andr[ás]. derék, becsületes gazda ember, rég meghalt, azt mondja: én üresen haza nem megyek; no, ha nem, András bátya, úgy rakják meg a szekeret virággal. Jó lesz; s így vagy ötven cserép virágot felpakoltunk; éspedig mind a leghíresebb

félékből, mert akkor ott Bodolán két nagy udvarban volt igen híres kertészet. Tehát így jöttünk s hoztunk virágot sokat, amelyek szaporodásai, főleg a sokféle fehér rózsáké, elterjedt [...] itt, de a szomszéd-, sőt még Brassó s Hétfaluba is tölem.

VII. A REMÉNYTELJES CSALÁDI ÉLET MEGALAPÍTÁSA

1851. augusztus elején idejőve hat évig legénykedtem; megállapítva már azt, hogy innen már egyhamar sem el nem szököm, sem el nem visznek, tehát azon kezdett járni az eszem, hogy családot alapítsak, annál is inkább, mert már nagyon éreztem, hogy „nem jó az embernek egyedül lenni”. Tehát 1857. júl 21-én az öreg Fóris²⁶ rám adta Isten áldását, de nem az övét, mert szó, ami szó, hogy még otthon levő három leányai közül örömet engedtek volna választást, vagy ha tán mind a hármat elveszem, nem bánta volna. De hiába! A sors könyvébe más volt megírva, ti. az, hogy én ne papi, se nem úri krinolin, hanem egyszerű falusi leányt vegyek el; ti. idevaló, Illyés György és Marton Ilona Juczi nevű leányukat (nem restellem becsületes nevét úgy kiírni, mint keresztelték, másnak hagyom a Juditot prédának [...]), aki tíz évvel volt ifjabb nálamnál, s akivel már 35-ik boldog éveinket éljük, s csakis az az egy árnyék kedvetlenít, hogy nincs gyermek, nincs utód.

S habár nem sok is az, ami bizonytalan jövőnek néz elé, de mégis, főleg gyönyörű gyümölcsöskertemet sajnálom, mert biztos vagyok afelől, hogy halálom után bizonyos pusztulás vár reá, mert bárkire gondoljak, nem találok olyant, arra valót, aki alkalmas lenne annak kezelésére, mert mindenik alkalmas a fogyasztásra, de hogy kezét munkára tegye, hogy ott körmölgön-derekát rontsa, arra mindenik nagy úr, márpedig egy kertet sem sétálással, sem káromlással fenntartani nem lehet.

Tehát megházasodtam, éspedig úgy, hogyha módom volna elől kezdeni, akkor is ott kezdeném, ahol kezdtem. Igaz, hogy sok mindenféle véleménynyilvánítást-megtámadtatást eltűrtem, de utóvégre mégis mindenki nekem adott igazat, mert nem vegyültem korpába, nem ettek meg a disznók. Sőt már nászünnepegyemet is oly szép rendeztem be, hogy abban az egész vidék színe-java részt vett, s így a kezdettel

26 Fóris Márton (kb. 1800–1874) 1822-ben brassói iskolamester, 1822–1841 között barcaújfalusi és 1841–1851 között krizbai rektor, majd Molnár Sándor halála után, még 1874-ben is, evangélikus lelkész Krizbán.

megmutattam azt, milyen lesz a folytatás, s hála Istennek olyan is lett, s olyan még ma is.

VIII. MUNKÁSSÁGOM KÖRE

Hivatalosan, szerződészerűleg körül volt írva az, hogy mi a teendőm egyház-iskolában; de ki lehet az, akinek, ha körülötte a körülmények olyanok, s főleg ha még a történetek érdeklik, tehát amennyire csak lehet, azokra be ne folyjon, s azokból részt ne vegyen. Így voltam én is, mióta idejöttem, szüntelen-szakadatlanul.

Már ahogy idejöttem, 1851-be a templom építése javából meg volt kezdve. '52-53-ban, míg felépült teljesen, nagyon sok jutott nekem is, habár nőtlen voltam, de azért mégis valamennyiféle munkavezető volt, az több-kevesebb ideig nálam találta megálló helyét. Így pl. ha kijött a fővállalkozó Fizoler, hozzám szállt, kijött az oltárkészítő, Fiala, legényével napokon át nálam szállásolt. Kijött az óraművész, Stemmer, legényével hetekig nálam volt, igen természetes, miután ők, hogy mi telik tőlem, s így „hazuról jöttek”, de azt is tudták, hogy amit máshol nem mindenütt kaptak, ti. a szívességet, azt nálam megtalálták; s meg is találták, mert mindvalamennyi haláláig (mind elhaltak) jó emberem, sőt barátom maradt. Azután a papi ház építése alkalmával is, az építő hőltövényi szászok az én iskolámban szállásoltak, az én tüzemnél főztek. És főleg az utóbbi, a legnagyobb munka, az iskola építtetése alkalmából is, a legtöbb, sőt mondhatni minden nyughatatlanság az én vállamra nehezült. S azt, aki az akkori állapotokat tudja, könnyen el is hiheti, hiszen az öreg Főrishoz már állapotánál fogva is ki kívánczolt, ha elkerülhetné; a jegyző!! no, már ő sokkal okosabb volt annál teljes életében s így most is, hogy másnak asztalt terítsen, ágyat vettessen [...] de ha már vele teszik, akkor már pompás. Tehát az iskola építtetője-építői is tőle jöhettek-mehettek, de őt egyebütt, mint az irodában nem kaphatták; az igaz, hogyha a korcsmában egy kevés okoskodásra-dicsekvésre felszólították, akkor kész-szíves volt. A vendéglőbe szintén, ahogy akkor volt berendezve, a tisztességes emberek nem vágyakoztak. Így hát akarva, nem akarva, elől-hátul csak én voltam, azért is, mert ott laktam kézügyben.

Ki is jutott minden tekintetben, mert az csak hihető, hogy egy szíves magyar ember az efféléket vízzel nem szokta traktálni; de hála Istennek, még ez ideig úgy-ahogy telt, kitelik s remélem, míg élek,

kitelik mind a szívességből, mind egyébből. Hanem hát édes olvasóm! ha mindezekről még többet is akarsz tudni, úgy olvasd meg az iskola történetének a 3-ik korszakban, a 6-ik rész, a 39. oldalon.

IX. EGY PÁR ÓSZINTE NYILATKOZAT, DE NEM DICSEKVÉS

Mindjárt hivataloskodásom kezdetéről nem hagyhatok emlékezet nélkül egy reám nézve nagyon megtisztelő esetet; ugyanis idejövetelem második évében, még mondhatni, alig melegegtem be; egyszer csak ki kajtat fel s ki nyit be lakásomba? Bizony nem más, nem több, de nem is kevesebb tekintélyű ember, mint a brassói magyar ev[angélikus]. egyház érdemes gondnoka, Varga András. Hát biz azért, hogy Brassóból volt tanítójuk: Molnár²⁷ Zajzonba menvén papnak, tehát ő egyháza nevében felszólított, hogy menjek oda tanítónak.

Ugye, édes olvasóm! hogy ez bizony elég szép becsület volt reám nézve. Nekem lett is volna kedvem, hogyne? városon lakni, de több tekintélyes jó emberem leuntatott. Isten tudja, ha akkor azt a szép meghívást elfogadom, mire és hová vezetett volna utam? De hiába, így volt predestinálva. Az igaz, hogy az öreg Varga mindvégig nehezelt reám, nem is ok nélkül.

Hanem általában közérdekű az is, hogy én nyitottam fel a székely ref[ormátus] tanítók előtt ezen a vidéken a sorompót; ki tudja, ha én annak az akkori Dekánusnak kedvébe, pártfogásába nem esem, ha én annak az akkori híres főgondnoknak Schmidtnak rokonszenvét meg nem nyerem, vajon ment volna oly könnyen Háromszékről az átszállítás, annál is inkább, hogy a mi kedves akkori papjaink éppen úgy, mint a mostani híresek is, inkább féltek a reformátustól, mint a tömjéntől. De hiába, nem volt mit tegyenek, mert felülről nem bánták, alulról akarták, sőt közbül igen természetesen mérgelődtek.

---

27 Molnár Viktor (1827–1882). A brassói szász gimnáziumban, majd a lipcsei egyetemen tanult, teológiát hallgatott. 1849–1853 között a brassói magyar evangélikus egyházi iskola tanítói és énekvezéri állását töltötte be. 1853–1858 között Zajzonban, majd 1858 és 1860 között Brassóban volt magyar evangélikus lelkész, végül 1860-ban Hosszúfaluba került, ahol haláláig működött. Lelkeszi évei alatt a nép anyagi helyzetének javítását tűzte ki célul. A gyümölcsstermelés fejlesztésének érdekében községi faiskolát létesítettek. Népkönyvtárakat, leány- és legényegyesületeket is szervezett, szaporította a néptanítói állások számát. Tevékeny szerepet vállalt a Brassó megyei tanítóegyesület létrejöttében, és ugyancsak ő kezdte el a harcot az önálló barcasági magyar evangélikus esperesség felállításának érdekében. Binder Pál: *Az erdélyi magyar evangélikus egyházközségek és iskolák története és névtára (1542–1860)*. Brassó, 1993, 84.

Tehát én utat verve, csakhamar utánam jött Kanyó²⁸ Zajzonba, ő Csernátfaluba menve, helyébe szerevve Bartát²⁹, Barta után Bitai³⁰ Pürkereczre, Kövér³¹ Bácsfaluba, s így tovább-tovább, vagyis inkább: idébb-idébb, mind a mai napig. Az utánam való beköltözködés még sokat könnyült azáltal is, hogy csakhamar Himesch [...] után, Schwarz Höltövénybe, utána Prázsmáron Philippi mind oly szabadelvű s magyarszerető dékánusok voltak, akiknél jobbat még csak gondolni sem lehet. Sokszor volt szerencsém azokkal a tekintélyes emberekkel, s szóval az akkor szereplő tekintélyesebb szász egyházi és világi főbkekkel találkoznom, de bizony bátran merem állítani, hogy messze túltettek azok a szabad gondolkodásban s még a szabad nyilatkozásban is, [...] mind valamennyi akkori, de bizony még a mostani magyar papokon is; nem látszott, nem érzett azokon sem az egyházi, sem a magánéletben legkisebb „pápiasmus” sem, nyíltan őszinték voltak, s ha a reverendát felvették is, emberek maradtak.

X. A LEGELSŐ TANÍTÓI EGYLET S AZ ABBAN VALÓ RÉSZVÉTELEM

Azt hiszem, hogy az egész hazában nagyon kevés vidék van olyan, melynek tanítósága elmondhatná, hogy tanítóegyletének élete oly messze visszamegyen, mint a Brassó megyei tanítóság. S így azt hiszem, hogyha akkor, kezdetben, tehát ezelőtt 36 évvel s még azután is, nem volt olyan híres az az egylet, mint most, azért a mostani dicsőségben osztozó tantestületi szereplőknek csak nem szolgálhat kisebbségükre az a csekélység, sőt ellenkezőleg, én bátran állítom azt, hogy az a régi tanítóegylet is jó és dicséretes munkát végzett, s hasznost is, mert azon épült a jelen. De kezdjük elől: leginkább a Molnár V.³² kezdeményezésére 1856-ban megalakult ezen vidéki tanítóegylet, akkor eleinte szinte több volt benne a pap, mint a tanító. Csakhamar alakulása

28 Kanyó Zsigmond csernátfalusi tanító.

29 Bartha Károly tatrangai tanító.

30 Bitai Sándor pürkereci tanító.

31 Kövér Lázár 1874-től 1904-ig tanított Bácsfaluban. Az említett tanítóknak az a közös, hogy mindegyikük székely származású és református vallású volt, és (feltehetően a korábbi tanítókkal ellentétben) mindegyikük a magyar nemzethez való tartozás érzését igyekezett megerősíteni a barcasági csángókban.

32 Azonos a korábban már említett Molnár Viktorral.

után Köpe³³ vette át az elnökséget, s kevés megszakítással vezette végig, ti. míg ez a papokkal való egyesület fennállott. Első jegyzője Buna³⁴, azután Korodi Lajos, a mostani rector³⁵, ezek voltak, de ők rövid ideig, úgy hiszem, hogy már a második évben én kezdtem a jegyzőséget s vittem végig.

Érdekes az, hogy ezalatt a 8 év alatt való gyűléseink, évente legalább kettőt-kettőt tartottunk, mindig az akkori szász nagy pap, Schil tanulószobájában tartattak, ami bizony nagyon szép volt tőle, hogy készen meleg helyiséggel szolgált; nagyon sokszor ő is végighallgatott, de bele nem szólt, pedig jól tudott magyarul.

Egyszer, soha nem feledem, a gyűlés alatt kezdem arra szemlélni falon levő képeit, sok volt, s hát az asztala felett kit látok? Az öreg néhai Szász K. képét, nem is állhattam meg, hogy megköszönjem neki ezt a figyelmét, amire ezt mondta: én – ti. ő – személyes ismerőse voltam a híres embernek.

Tehát folyt a gyűlésezés, de egyszer 1865 őszén, hogy, hogy nem, nem volt már gyűlésező helyünk, s így Hornyánszkyhoz³⁶ gyűltünk, ahol Köpe egész határozottan lemondott. Molnár az elnöki megválasztás miatt tiltakozott, tehát mit volt egyéb mit tenni? Annál is inkább, mert senki nem gyanította, hogy emiatt milyen nagy baj lesz, megvá-

---

33 Ifj. Köpe János (1807. szeptember 23. – 1876. december 19.). Brassóban, Sopronban, majd a bécsi teológián tanult, ahonnan 1830-ban tért haza. 1836-ig két előkelő székely családnál volt nevelő, majd 1837 és 1849 között a Honterus alapította ev. gimnáziumban a magyar nyelv tanárának nevezték ki, ahol mint ilyen, 1849-ig működött. 1838-ban megalapította Brassóban az *Erdélyi Hírlapot*, 1849. dec. 21-én, apja utódául, barcaújfalusi lelkésznek választották. Brassói tanárkodása alatt a város művelődésének egyik vezető személyisége volt. 1842. január 7-én a barcasági magyar lelkészek megalapítják „az ágostai vallástételt követő barcai magyar papság társaságát”, hogy vallási és erkölcsi dolgokról tanácskozzanak, megismerjék a magyar irodalmat s jeles magyar könyveket szerezenek, folyóiratokat és lapokat rendeljenek; e társaságban, amely a „Magyar Olvasókör” elődje volt, Köpe is jelentős szerepet töltött be. Egy ideig a barcasági magyar tanítóegylet elnöke is volt. (Binder: i. m. 66–67.)

34 Feltehetően arról a Buna Sándorról lehet szó, aki 1849–50-ben volt tanító Bácsfaluban.

35 Korodi Lajos vagy Ludwig (1834. február 12. – 1901. január 31.) Korodi Pál brassói és apácai lelkész fia. Német nevelésben részesült: a brassói evangélikus gimnázium elvégzése utáni éveken Berlin, Tübingen és Bécs egyetemén is tanult. 1857 őszétől Brassóban tanított; 1884. május 12-én a Honterus gimnázium rektorának választották. (Binder: i. m. 68.)

36 Hornyánszky Gyula (1825. – 1879. szeptember 30.) Középszkoláit Pesten végezte, azután a hallei egyetem hallgatója volt. 1860-ban Pestről Brassóba hívták magyar evangélikus lelkésznek, egyidejűleg a brassói evangélikus gimnáziumban és tanítóképzőben a magyar nyelvet is tanította. (Binder: i. m. 62.)

lasszuk Hornyánszkyt, de bezzeg le is ütött a mennydörgös mennykő az egylet élőfájába. Hiába, azok az akkori papok is csak olyanok voltak, mint a mostaniak, valahogy eltúrték, de egyébként lélekből gyűlöltek egymást. Köpe, Molnár az igaz, hogy [nem] sokszor találkoztak hivatalos ügyön kívül egymással, de abban megegyeztek, hogy Hornyánszkyt gyűlölték, őt nem is papnak [...] tartották. Hornyánszky meg büszkén verte erős mellét, hogy én is vágok olyan rendet, mint ti [...].

A többi papok: Korodi vak volt, Fóris, Binder³⁷, Török³⁸, Borcsa³⁹, ezek csak numerántur sed non ponderántur⁴⁰. Tehát H. elnök, én még voltaképpen nem is voltam tisztában, hogy mi fő a mérges fejekben, s így elkészítem a lemondásról-választásról való jegyzőkönyvet, s azt 1866 elején leírva a nagy anyajegyzőkönyvbe átviszem Köpéhez, hogy mint illetékes aláírja. De bezzeg most tört ki igazán az Etna, hogy mertek így választani, sok-sok... Én csak hüledeztem. Végre azt mondja Köpe, ezt a könyvet többé senki sem kapja innen tőlem a kezébe, s nem is kaptam, hová lett, hol van, Isten tudja, s tán az ő fiai.

1866 tavaszán H. csakugyan gyűlést hívott össze, de ezek a mérges urak a meghívót se küldték tovább, úgymint egyik-másik csak véletlenül tudtuk meg, s így összegyűltünk hatan. Erre H. is azt mondta, jó egészség, az urak többet velem nem beszélnek. 1866 nyár idején felkértem Török papot, hogy tegyen próbát, ő hívja össze az egészet, hátha lesz valami. De biz úgy se lett semmi, tehát így és ezennel az első egyleti életnek vége lett, a papok mind ez ideig a tanítóegyletből kihaltak (tisztelet a kevés kivételnek).

---

37 Binder József csernátfalusi lelkész.

38 Török József. Egyetemi tanulmányait Berlinben és Tübingenben (1851) végezte, majd 1860-ig Zajzonban és 1874-ben, 1886-ban Tatrangon evangélikus lelkész.

39 Borcsa Mihály 1824-ben született Bácsfaluban. A brassói szász gimnáziumban tanult, majd 1848-ban kezdte el tanítói szolgálatát. Az 1848-as forradalom idején aktív szerepet vállalt, bevállása szerint levelet is vitt Kossuthnak, habár magával Kossuthal személyesen nem találkozhatott. A forradalom után jegyzőként és tanítóként dolgozott, majd 1857-től a bácsfalusi gyülekezet lelkésze lett, és részt vállalt a négyfalusi egyházi és közösségi élet irányításában, az egyházi iskola megszervezésében és a magyar evangélikus esperesség megalakulásában is. 1913. december 3-án halt meg.

40 Csak a számuk volt meg, a súlyuk nem. Az eredeti közmondás - vota non numerantur, sed ponderantur - magyar fordítása: a szavazatoknak nem a száma, hanem a súlya a fontos.

XI. A MAGAM SAJÁT SZAKÁLLAMRA VALÓ TÖREKEDÉSEM

Én sehogy sem tudtam azzal kibékülni, hogy köztünk minden érintkezési kapocs megszűnjék. [...] De a papok egymás közti gyűlködése hallani sem akart valami olyanról, hogy köztük valamelyik nagyobb legyen, mint a más. Tehát mindent elkövettem, hogy tanítói társaimat, bár úgy, ahogy, annyira, amennyire lehet, összetartsam, így sokszor összehívtam majd egyik, majd a másik községbe, s ha nem is végeztünk nagyszerű dolgokat, de legalább egymást megösmertük, összetartottunk, s így nyertünk annyit, hogy a legjobb korszak nem talált készületlen, annál inkább nem talált álomba merülve.

Több mint három év telt így el, hogy mi csak saját magunk erőnkre voltunk hagyatva. Végre mikor 1869 nyár idején Réthi⁴¹ megérkezett volt Brassóba, én gondoskodtam annak jó előre való megtudásáról, s mikorra megjött, már egy kis lelkes csapattal üdvözöltem a Nro. 2. dísztermében, ahol legelőbb, mint merőben ösmeretlen, az akkori úgynevezett ifjú szász párt főbbjeivel, Vechter-Trauschenfels⁴² várt mireánk, s fogadott minket nagy örömmel. Aztán csakhamar egy nagy gyűlést hívtam össze az akkori magyar ev. tanterembe, ahol Mátyás K., az akkori tanító tartott egy felolvasást, s amely gyűlésen Réthin kívül egy nagy sereg s.szgyörgyi intelligencia volt jelen, akik akkor választott s bejött új papjuk, Göde fogadására s bevezetésére jöttek volt Brassóba. A gyűlésből mind valamennyien a Nro. 2. nagytermébe mentünk, egy valóban kedélyes és emlékezetes közebedünk elköltésére.

A póttanfolyamok tartalma alatt [...], ahol a háromszéki tanítóság nagy része is jelen volt, a többszöri társas vacsorákat, Lajos napi tisztelgéseket, búcsúestélyeket mind én eszeltem-vezettem, és pedig úgy, hogy manapság sem szégyellem. Végre mindennek bizonyos ok miatt vége kell hogy legyen, s éppen így, az én vezető-intéző ténykedésnek is 1872-ben vége lett, azon bajba jutásomért, amelyből láttam, hogy nem szabadulhatok, azzal pedig egy már tekintélyes testületnek

---

41 Réthi Lajos barcavidéki tanfelügyelő. Az ő nevéhez fűződik a Brassó vidéki népnevelési egyesület megalapítása 1870-ben, amely az érintettek felekezeti hovatartozására való tekintet nélkül a barcasági magyarság általános nevelési érdekeivel foglalkozott.

42 A befolyásos brassói Trauschenfels család valamelyik tagjáról, feltehetően Jenőről van szó, aki ekkoriban több fontos városi és egyházi tisztséget is betöltött.

elnöke nem lehetek. Utánam Jakab, s mivel ő csakhamar pap lett, tehát utána, úgy hiszem, Csia lett az egylet elnöke.

XII. TÁRSADALMI VISELKEDÉSEM

Az ötvenes évek előtt s még azután is egy ideig az Olt valóságos válaszfal volt a két szomszéd megye ösmeretsége közt. A Brassó megyei arról ösmerte a túlsó népet, hogy jó, szép búzája terem, a túlsó rész meg azt hitte, hogy ideát minden lélek szászul imádkozik. Én, ahogy idehozattam, mindjárt gyakran érintkeztem a túlsókkal, mert némi rokonság-barátság addig is összefűzött. Nászünnepeken innen és túlról a tekintélyesebbeket összehívtam, összeösmertettem. A hatvanas években többször összekörleveleztem az Olt melléki és e környékieket azon mottóval, ha hoztok, esztek, s ha jötök, lesztek, és bizony eljöttek, s pedig oly sokan, hogy egész karavánsereg vonult fel a hósvárhoz, sőt, a sok kulacs csak amúgy öntötte drága nedvét, a malacz-csirke-túróslepény csak amúgy utazott a másvilágra, volt ének-vers, pedig nagyrészt meglett férfiakból, finnyás asszonyságokból állott a sereg. Még ma is előttem a képe, hogy Orbán⁴³ mint szavalta el az *Apotheózist*: nyugosznak ők sok[an]. Azután lejöve a vártól másnap reggelig tartó mulatsággal-tánczczal-vacsorával enyhítettük az útfáradalmat.

Később, hogy a tanítótestületi élet valamennyire erősödött, az Olt melléki három falu, Hídvég-Árapatak-Erőd tanítóságát is körünkbe szereztem, s így többször gyűléseztünk az Olton túl is. A vidéki s főleg a szomszéd szász falvak tanítóságával s a papokkal is, úgy a románok közül is nagyon sokkal volt s van ma is ösmeretségem, találkozásom. El-eljönnek látogatni, egyik a kertészeti ügyekért, a más meg régiség-gyűjteményemet akarja látni. Hát még hányan nincsenek, főleg Feketehalomból, akik gyermekeik nálam való magyarul taníttatásáért vagy maguk tanulásáért jöttek velem közeli ösmeretségbe-barátságba. S így, ha velek vagyok, vagy még többször voltam, németül vagy oláhuul köszöntve üritettünk áldomást. Szóval ebben a tekintetben is, azt hiszem, emberül megtettem kötelességem.

43 A szövegben a név csak így, Orbánként szerepel, nem kizárt azonban, hogy tulajdonképpen Orbán Balázsról van szó, aki szinte biztosan találkozhatott Szemerjaival, mint ahogy az is könnyen elképzelhető, hogy a barcasági oktatás helyzetéről szóló beszámoló részben e találkozás következtében került be a Székelyföld leírásába.

XIII. KERTÉSZKEDÉSEM

Életem legkedvesebb foglalkozása volt mindig, s az még ma is az olvasás mellett a kertészkedés. Mihelyt annyira megállapodtam, hozzá is kezdtem, de egy ideig csak szűk körben. Végre 1864-be összeszedtem szinte egy nyolc holdnyi helyet, ahová már 1866-ban közel ezer darab legjobbféle gyümölcsfát behelyeztettem. De ez se volt elég, hanem a mellé még oly nagyszerű plántaiskolát állítottam be, amelyből százával s eddig ezerével osztottam szét, kit ingyen, kit szép szóért, s még lopásért is a legszebb oltásokat.

Rajta voltam szóval, tettel, példával, adománnyal, hogy ezen kedveshasznos intézkedés kedvességre találjon népem között, nemcsak a puszta kertek, de a legdrágább helyek, az udvarok befásítását üztem a legnagyobb eréllyel. S nem mondhatom, hogy hiába harcoltam, mert sok szép pénzt, sok jóízű falatot kap egyik-másik abból, amit az én kezem, amit az én tanácsom után elvégzett. És nálam mennyi jó és rossz ember részesül abból a gyümölcsből, amit Isten, igaz munkám után, nekem bőségesen juttat. Tehát ebben a tekintetben sem éltem ingyen, s azt hiszem, hogy ezen az úton is többet használtam a közügynek, mintha ötven vagy száz nyelvtani könyvet írtam volna a Theóriának, csupa praxis nélkül.

*XIV. ÉLTEMNEK, KI AHOGY TETSZIK, ÚGY VEGYE,
AKÁR „SÖTÉT,” AKÁR „FÉNYES” RÉSZLETE*

Miután élettörténetemet írom, annál fogva sehogy se hagyhatom el belőle azon időt, amikor és amelybe én is papságra vágyódtam. És ezt a részt csak azért se hagyom ki, hogy ellenségeim ne gondolják azt, hogy a kihagyást azért teszem, mert resteltem a kudarcot; de hogy resteltem, hisz az olyan kudarc, mint amilyen az volt, nem nekem, de ellenségeimnek restelni való; igaz, hogy azoknak vastag a bőruk. De másfelől szellőztetnem kell ezt az eseményt azért is, hogy jó embereim (ha még van vagy egy) tisztában legyenek az én akkori szándékom okával.

Tehát 1864. [*évben*] pap akartam lenni, és pedig miért:

1. Azért, mert tudtam magamról azt, hogy van annyi író-olvasó képességem, mint igen-igen sok híres papnak, érdemem pedig több, mint igen-igen sok másoknak.

2. Azért léptem fel, mert egyik legelső egyházifő s apát maga biztatott erre, s biztosított jóakarataról (pedig az is szép volt rám nézve).

3. Még s mi a legfőbb, azért akartam pap lenni, hogy azáltal a jótéteményre rászületett és hajlandó szívem és kezem szabad mozgást nyerhessen, s így azon kevés földi javakkal, melyekkel engem Isten megáldott, a közjóra kedvem szerint intézkedhessem.

Ezek voltak tehát a valódi indokok, s a világért sem az, hogy én úr legyek. Hírre én most így is nagyobbban vagyok sok híres papnál. És hogy volt hát, miért, hogy mégis megbuktam? Annak oka nagyon természetes.

1. Megbuktam, mert egészen a valódi becsületesség után jártam.

2. Megbuktam, mert egynehány száz jóemberemen kívül a többi (valamennyi jó barátom) halálos ellenségem lett.

3. Megbuktam, mert ellenségeim nem volt a galádságnak az a rozsdás fegyvere, amelyet ellenem fel ne használtak volna. S így kinek mi lett a haszna?

Az én hasznom lesz az, hogy

1. saját tapasztalatomon tanultam meg azt, hogy emberekben, barátaidban ne bízzál;

2. hasznom az, hogy most még sokkal felemeltebb fővel járok-kelek ellenségeim közt, mint azelőtt;

3. még legnagyobb az, hogy híveim, ti. ezek az együgyű harisnyások most százszor inkább szeretnek s becsülnek engem, mint azelőtt, mert jól tudják, hogy mit vesztek.

Ellenségeim nyerték azt,

1. hogy orcapirulással gondolnak arra, amit tettek;

2. érzik-tudják, hogy a félrevezetett-megcsalt nép átka-gyűlölete kíséri őket lépten-nyomon;

3. s ez a legfőbb: megnyerték azt, hogy azóta annyi erkölcsi-becsületbeli meghurcoltatások mellett mérhetetlen sok per- s pénzköltséget hordoztak. Annak a szélnek, amit ők elvetettek, mindezideig viharját aratták. A mérgeg bürökpoharát isszák. S annak a fekete tengernek iszapjában, melyet ők oly hősiezen felkavartak, máig, s Isten tudja, meddig fognak még verődni. Az igaz, hogy nekik e kellett, mert inkább szerették s szeretik ma is a leggyalázatosabb harcot, mint az áldott békét.

Hanem hát voltaképpen mégis lett nekem is károm, ti. fáj, hogy látom ennek a megcsalt népnek valláserkölcsi hanyatlását, s fáj főleg annak gondolata, hogyha csakugyan én kell mint utolsó hogy betegyem családom ajtaját, akkor kire hagyjam a kulcsot?

Mert szó, ami szó, s bár a nép nem hibás, de mégis a történetek következtében az érzés sokat változott keblemben. Azután a harc után okos-csendes ember lettem, annyira, hogy midőn az egész falu perbe volt idézve, seregenként mentek törvényszékre, s midőn annyiszor hánytak tört utamba, csakhogy velem is perelhessenek, én mégis óva és mentve maradtam, körmik belém nem akadhatott. S így nézem és hagyom, hogy egyék egymást, intrikáljanak egymás ellen, szólítsák egymást kedves barátomnak szemben, s dobálják sárral hátmegett; én mindezt nem bánom. Egészen úgy teszek most, mint a hortobágyi csikós: ha látom az idő fergetegét, begyúrom a kalapom tetejét, s csak úgy nézem az időt alatta, még a jég is visszapattog róla.

XV. EGY KIS FELVILÁGOSÍTÁS

Különösnek tetszik azoknak, akik azelőtti tevékenységemet, mozgékonyságomat ismerték, s csudálkoznak azon, hogy mi lehet annak oka, s így egyképpen, másik másképpen ítéli meg. Van, aki azt hiszi, hogy az utóbbi csalódások miatt valódi ember-világgyűlölő lettem, van, aki azt hiszi, hogy én most szüntelen azon töröm a fejem, hogy hol találnám meg azt a sarkpontot, amelyről, mint az egykori bölcs, az egész világot a semmiségbe rúghatnám, pedig sokkal több eszem van, ha nem vagyok is pap, hogy ily badarságokon jártassam eszem. Tehát tudd meg, édes olvasóm, s értsd meg az én magatartásom valódi okát, ilyképpen: Tudod-e, te édes ítélőm, mi annak a 64 esztendőnek a nehéz terhe, főleg ha ebbe még az a dicsőséges 48–49-iki csikorgó tél is belehavazott, hidd el, hogy annak az embernek elég az ő köszvényes terhe. De még van egy második szomorú okom is, ugyanis: tudva van, hogy manapság a társas körök mozgalmában, még ha ifjú is, csak akkor vehet részt, s akkor kedvesen látott barát, ha bárcsak valamennyire s bármily mértékletesen képes enni-inni. No, már bennem éppen ez a főkellék hiányzik. Igaz, hogy mi is vágtuk egykor az életet [...], hanem most csak lassan a testtel, s éppen ezért a legnagyobb okosság kerülni az alkalmat, hogy sem magunk romlására, sem mások terhére ne legyünk.

Mindezek mellett a harmadik okom legnagyobb, legbevehetőbb s ennek alapján leginkább megadható nekem bárkitől az abszolutórium. Ugyanis azt mondja Hermann Ottó egykor nagy felháborodásában: „sokkal szerencsésebb a vak, mint a süket.” No már édes kollegám, a süketség révén megbocsát nekem [...].

Szemerjai síremléke a krizbai temetőben

BIBLIOGRÁFIA

- Árvay József: Váradi József és Bartalis Ferenc. In *Aluta*, 1969, Sepsiszentgyörgy, 178–180.
- Binder Pál: *Az erdélyi magyar evangélikus egyházközségek és iskolák története és névtára (1542–1860)*. Brassó, 1993.
- Bona Gábor: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban 1848–49*. Budapest, 1983, Zrínyi Könyvkiadó.
- Egyed Ákos: *Falu, város, civilizáció. Tanulmányok a jobbágyfelszabadítás és a kapitalizmus történetéből Erdélyben 1848–1914*. Bukarest, 1981, Kriterion Könyvkiadó.
- Egyed Ákos: *Az erdélyi magyarság történetéből: 1790–1914*. Kolozsvár, 2004, az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása.
- Egyed Ákos: *Erdély 1848–1849*, Csíkszereda, 2010, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

- Hochbauer Gyula: Szemerjai/Szemerjay Demeter Károly. In *Hétfalu*, XXVI. évfolyam, 3. szám (2020. március), 2.
- Kosztai István: *A krizbai magyar evangélikus-lutheránus egyházköztség története*. Krizba, 2004.
- Rác Levente: Nagyenyed város házsámozása és régi utcanevei. In *Művelődés*, 2000, 11. sz., 20–25.
- Seres András: *Barcasági magyar népköltészet és népszokások*. Bukarest, 1984, Kriterion Könyvkiadó.
- Süli Attila: A honvédség szervezése Erdélyben 1849-ben. In *Acta Siculica*, 2014–2015, 195–248.
- Szemerjai Károly: Emlékezés a 73-ik h. zászlóalj alakulására. In *Történelmi Lapok*, 1892, 16., 160–161.
- (http://dspace.bcucuj.ro/bitstream/123456789/64409/1/BCUCLUJ_FP_106331_1892_001_016.pdf) (Letöltve: 2019. 11. 23.)

Jónás és a cet, 2017
(olaj, vászon, 50 x 70 cm)

KANYARGÓS UTAKON

– *Székely Ferenc beszélgetése a 89 éves Jakab Sámuel
talajtanossal, földrajzi szakíróval –*

– *Szásznádason, az egykor zömében szászok lakta faluban született. Mit kell tudnunk a faluról?*

– Segesvártól 20 kilométerre fekszik északi irányban, a Marosvásárhely–Brassó főút mentén, a Székelyföld peremén. Jelenlegi román neve Nadeș, de volt Nadeșul Săseșc, Nădașul Săseșc és Nadeșa is, szászul Sächsisch-Nadesch. Első írásos említése, *Terra Nadas*, 1301-ből maradt fenn. Határa dülőnevei és régi temploma alapján nagy valószínűséggel állítom: szülőfalumat szászok alapították, akik 1160 körül II. Géza hívására telepedtek Erdélybe. 1224-ben II. Endre nagyfokú autonómiát, különös kiváltságokat biztosított az erdélyi szászoknak. A napjainkban is jó állapotban lévő, 1475 körül épített, erődített templomot egy korábbiak a helyére emelték. Az 1470-ben öntött nagyharangján a következő felirat olvasható: *MCCCCLXX – helf Got, Maria berot (1470 – Isten segítsen, Mária áldjon)*. Nádason 1650-ben a szászoknak már szervezett felekezeti oktatásuk volt. Különös privilégiumukkal, autonómiájukkal hét évszázadon át okosan sáfárkodtak, egészen 1945 tavaszáig. A II. világháború vége azonban nekik nem békés életet, hanem hosszas kálváriát hozott. Kollektív bűnösség vádjával a 17–35 év közötti nőket és a 17–45 év közötti férfiakat kényszermunkára hurcolták a Szovjetunióba. Most is magam előtt látom, amint a nádasiakat – köztük 114 hajadont – gyalogosan, csendőri kísérettel elindították a segesvári vasútállomásra, ahol marhavagonokba zsúfolva elszállították őket az ukrainai Donbász szénbányáiba és az Uralon túli Magnyitogorszk környéki kohászatokba. Akkor láttam édesapámat először könnyezni. Négy nővéremre gondolhatott; barátnőik, korábbi játszótársaik a 114 hajadon között voltak.

– *Hogyan alakult a falu nemzetiségeinek számaránya?*

– Az első román családok a 17. század hetvenes éveiben, talán 1673-ban jelentek meg a faluban. Egy 1805. június 31-én készült kimutatásból még az derül ki, hogy a 40 szásznádasi fő- és köznemes

mintegy 200 alattvalója, jobbágya és zsellére között egyetlen román sincs, s 8 magyar kivételével, csak szászok vannak. Az 1848-as fiskális összeírásban már 38 ortodox román család szerepel: 2 libertinus – a pap és a kántor –, 16 kurialista (egytelkes, jobbágytalan nemes), 2 jobbágy és 18 zsellér.¹ Az 1910-es népszámlálás szerint szülőfalum összlakossága 1519 volt: 908 szász (59,78%), 366 román (24,09%), 147 magyar (9,68%) és 98 cigány (6,45%). Gyermekkoromban, a múlt század '30-as éveiben, alig változott számbelileg a lakosság, némi eltolódás csak a nemzetiségek tekintetében volt észlelhető. 1951-ben, amikor véget ért az elhurcolt erdélyi szászok szovjetunióbeli kényszermunkája, két lehetőség közül választhattak: hazajönnek szülőföldjükre, vagy Nyugat-Németországba mennek. Sokan az utóbbi mellett döntöttek. Ez is egyik oka annak, hogy az 1977-es összeíráskor már 645-re csökkent a nádasi szászok lélekszáma. A helyzetet tovább súlyosbította, hogy néhány évvel később a román és a német állam szerződést kötött, amelynek értelmében, 10 000 márka fejpénzért Románia kiengedi a szászokat. Elkerülhetlenné vált a tömeges kivándorlási láz, a románok meg ujjongtak a hátrahagyott beépített örökségnek. Az 1992-es összeíráskor az 1119 nádasi lakosból alig 42 idős személy volt szász (3,75%), 2018-ban már csak egy, román 599 (53,53%), magyar 275 (24,57%), cigány 202 (18,15%). Szülőfalum ma már csak nevében szász.

– *1945 után, amikor megtörtént a nagy Szovjetunióba való deportálás, a román állam a Nyugati-Érchegységéből román ajkúakat hozott a faluba, azokat telepítve be az üresen maradt házakba. Hogyan emlékszik erre?*

– Erzsébetvároson voltam második gimnazista; amikor hazamentem húsvéti vakációra, a nádasiakétól eltérően hangzó román beszédet hallottam, s láttam a másképpen öltözött embereket. A szüleim világosítottak fel, hogy Bucium (Bucsony) környéki mőcokat telepítettek a faluba az elhurcolt szászok helyébe, beköltöztették azok házaiba, megkapták földjeiket; az otthon maradottakat a nyári konyhába, a mellékházakba kényszerítették. Mintegy 30%-al megugrott a falu addigi román lakosságának a számaránya.

---

1 Marosvásárhelyi Állami Levéltár. Küküllő Vármegye Iratai, 1234. sz. dosszié.

- *Mit kell tudni a szásznádasi magyarokról, mikor és honnan kerültek a szászok közé?*

- A 19. századig a főnemeseik közül az Aporoknak, Bethleneknek, Danieleknek, Dézsieknek, Kendeffyeknek, Kornisoknak, Mikeseknek, Rhédeyeknek és Vassoknak voltak birtokaik a szásznádasi határban. Udvarházaik némelyike átalakítva ma is áll, de persze nem a leszármazottak lakják. Ők nem voltak a falu állandó lakosai. További 31 magyar köznemesnek volt földje Nádason, de közülük sem lakott valamennyi a faluban. A kevés nádasi magyarság többi része a közeli székely falvakból: Székelyvéckéről, Székelyszállásról, Magyarzsákdóról, Pipéről került a faluba valamikor a 17. század után, többnyire a 19. század folyamán.

- *Mondana néhány szót Kemény János erdélyi fejedelem szájhagyomány szerinti szásznádasi sírjáról?*

- Kemény János serege a Segesvár közeli Nagyszőlősön (ma Kemény-nagyszőlős) 1662. január 23-án megküzdött Apafi és Kucsuk (Kücsük) Mehmed jenői bég csapatával. A fejedelem, a mai napig tisztázatlan körülmények között, a csatában eltűnt. Állítólag, miközben rohamra vezette katonáit, leesett a lováról, és saját lovassága taposta agyon. Léteznek azonban ettől eltérő vélemények is. A fejedelem eltűnésének körülményei körül csak egy biztos: a bizonytalanság. Történeiszek szerint azt sem lehet tudni, hol van a sírja. Ezzel összefüggésben említtem a szásznádasi szájhagyományt. Az 1891-ben született édesapámtól hallottam gyermekkoromban, hogy Kemény János erdélyi fejedelem ugyanabban a nádasi Vass-kriptában nyugszik, amelybe az 1877-ben meghalt Dersy Ballok Honoráta Mária dédanyámat, az 1880-ban elhunyt dédapámat és az 1916-ban elhalálozott nagyapámat helyezték örök nyugalomra. Szülőfalum öregjei egyszerűen csak *kriptának* nevezték a mai ortodox temető közepe táján található, ma már gondozatlan, fűvel, gazzal benőtt, újabb sírokkal körülvett halmot, amely alatt – szerintük – Kemény János fejedelem nyugszik. Amikor megnyitották a kriptát, hogy abba elhelyezzék nagyapám koporsóját, az előtér falán egy kard csüngött. A szájhagyomány szerint ez volt a fejedelem fegyvere. Jóval később, amikor Szásznádas első írásos említésének 650. évfordulóját ünnepelte, Dan Liviu iskolaigazgató,

vezérszónok fontos történelmi tényként említette – románként is büszkén vallva –, hogy Kemény János, Erdély egykori fejedelme, nádasi földben pihen. Szólt arról is, hogy 1916-ban, nagyapám halálakor nyitották fel utoljára a kriptát, s a temetésen jelenlévő édesapja, egykori aljegyző, látta a falon csüngő kardot. Magam is jelen voltam az évfordulós ünnepségen, az ott elhangzottak csaknem szó szerint egyeznek az apámtól hallottakkal. Vajon történészeink ne tudnának arról, amiről a szásznádasiak tudnak?!

– Ön mivel tudja ezt alátámasztani?

– Bármennyire kerestem a szájhagyomány valódiságát igazoló írásos nyomokat, eddig semmit sem találtam. De nézzük a tényeket! Tény, hogy az ortodox sírkert közepén van egy enyhe emelkedés, amelynek helyén gyermekkoromban, 70-80 évvel ezelőtt, még tisztán kirajzolódott a kripta formája és a bejárati rész. Amikor a Vass-kriptát készítették, még nem létezett az ortodox sírkert, ugyanis az első román család a 17. század utolsó éveiben került Nádasra. A mai temető területe főnemesi családi kert vagy park lehetett, feltehetően a Csávási Vass dinasztiaé. Dédanyám anyai ágon Vass leány volt, édesanyját Csávási Vass Polixeniának, nagyapját pedig Csávási Vass Sámuelnek hívták. Ez megmagyarázza, hogy miért helyezhették Jakab dédszüleimet és nagyapámat a Vass-kriptába. Tudjuk, hogy a sírkert legkorábban a 17. század végén, 18. század elején alakulhatott ki, addigra a kriptának már léteznie kellett, ugyanis nem épülhetett az ortodox temető közepébe. Különben a sírkertben nem is található a 19. századinál régebbi sírkő. Feltételezem, hogy a szásznádasi főnemesi családok némelyike a fejedelem híve volt; tagjaik közt akár segédjei is lehettek, akik gondoskodtak arról, hogy uruk holtteste méltó helyen kerüljön örök nyugalomra. Erre legkézenfekvőbbnek a szomszédban lévő szásznádasi birtokuk röge kínálkozott. E korábbi feltételezésemet látszik valószínűsíteni (igazolni?) Auguste de Gerando *Erdély és az erdélyiek* című könyvének a 384. oldalán olvasható néhány sora: „Kucsuk pasa legkedvesebb barátja is meghalt a csatában. Kucsuknak rendkívül fáj a veszteség, és megesküdött, hogy ha megtalálja Kemény holttestét, megnyúztatja, és szalmával kitömve végighordozza egész Erdélyben. Meg is tartotta volna a szavát, ha nem temette volna el titokban Keményt az egyik rokona, Bethlen Ferenc”. Itt megjegyzem,

hogy Gerando téved: Bethlen Ferenc akkor már nem élt, 1653. június 15-én meghalt. Inkább Bethlen Farkas – Bethlen Ferenc és Kemény Kata, a fejedelem húgának 23 éves fia, aki részt vett a csatában – temethette el titokban fejedelem nagybátyját. Lám mégis van egy elfogadható fogódzó, ami alátámasztani látszik a szájhagyomány valódiságát.

– *A falu jeles szülöttjei között említenek két német nevű úriembert is.*

– Igen, egyikük Georg Friederich Marienburg, jelentős germanista nyelvész, történész, 1848–1881 között nádasi szász pap volt, de ő nem a falu szülöttje. A fia, Franz Friederich Fronius botanikus, etnológus viszont igen.

Náluk is jelentősebb volt azonban a Szásznádashoz tartozó Pipén született Gyulai Zoltán (1887, Pipe – 1968, Budapest), az egykori unitárius kántor 11 gyermeke közül a másodszülött, nemzetközileg elismert fizikus, egyetemi tanár, az MTA tagja, Kossuth- és Állami-díjas, iskolateremtő tudós. Portrészobrát 2000-ben avatták fel a Magyar Tudományos Akadémián, a pipei unitárius templomban márványtábla őrzi emlékét.

– *Mondjon néhány szót a családjáról is.*

– Anyai ágon a Székelykeresztúr melletti Szentábrahámról nyúlnak vissza gyökereim. Apai ági felmenőim Homoródalmásról származnak, de ma már csak a falu határában található *Jakab vésze* és a *Jakab útja* őrzi emléküket. A székelyek között meglehetősen gyakori „*Jakab családnevet kétségteljesen a Jakab keresztnévből vették, mely a XIII–XV. századbeli oklevelekben ily kifejezési alakban: Jacobus filius Becz, vagy filius Mike alakban fordul elő. Az 1394-ben, az erdélyi köztartományi gyűlés ítéletlevelében szintén ez eset fordul elő, mely szerint Szomordok-telek földje Almási László fiának, Jakobnak lett odaitélve – kitől származnak az almási Jakobok, később pedig – lak- vagy birtokhelyök szerint – bögözi, szentlelki, csik-szentmártoni, középlaki, rákosdi és szent-gericzei Jakoboknak nevezettek*”². Az 1602-es Basta-féle összeírásban szereplő Jakab Péter nevű ősöm a legkorábbi, akiről írásos emlékem van. Az ő utódai Homoród-szentmártonba és Gyepesre kerültek, s onnan pedig a Nyikó mentére.

---

2 Nagy Iván: *Magyarország családjai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal*. V. kötet. Pest, 1859. Kiadja Ráth Mór.

Jakab János, gyepesi ősöm, 1679. április 16-án kapott Apafi Mihály fejedelemtől *címeres nemeslevelet*. Apai felmenőim attól kezdve használták a Homoródalmási előnevet.

A Nyikó menti Tordátfalván, Jakab János oskolamester és Kiskadácsi Marosi Márta fiaként született 1804-ben, az ugyancsak Homoródalmási Jakab János nevet viselő dédapám, aki marosvásárhelyi ügyvéd, széki hites táblabíró, marosvásárhelyi háztulajdonos, a Bolyaiak családi ismerőse volt. A 19. század második felében szerzett birtokot Szásznádason, de csak élete utolsó időszakában költözött oda, ott is halt meg 1880-ban. Kora elismert jogásza volt. A *Stylianarium nonnulla styliorum curialium exempla (A törvénykezés rendén előforduló stylusok magyarázatáról és elosztásáról)* című könyvének második, 1838-as, bővített kiadása megtalálható a marosvásárhelyi Teleki Tékában. Fia, ifj. Homoródalmási Jakab János nagyapám, ügyvédi diplomája megszerzése után, tehát 1865-nél nem korábban költözött Szásznádasra, amely 1722–1876 között járási székhely volt, 16 falu tartozott hozzá. Ő volt a járás utolsó főszolgabírója. Dédapám a nádasi birtokát és bennvalóját végrendeletileg nagyapámra hagyományozta, aki 1877-ben párbajban megvakult, és így élt 1916-ig. Halála után a birtokot és bennvalóját az 1891-ben született Jakab Sámuel édesapám örökölte, aki a hatodik gimnáziumi osztály befejezése után abbahagyta a tanulást, hogy a megvakult, tehetetlenné vált apja mellett segítse édesanyját a gazdaság irányításában. Édesapám már kora gyermekkoromtól kemény munkára fogott engem is. Tizenkét évesen szántottam, tizenhat évesen a napszámosokkal egy sorban kaszáltam. Nem egyszer mondta féltve óvó édesanyámnak: „Tán nem ablakdísz-virágot akarsz nevelni belőle? Hadd szokja meg idejében az élet nehézségeit! Ki tudja, mit szán neki a jövő?” Milyen igaza volt!

Feleségem Varga Éva, természettan- földrajz szakos tanár, hatvan éve vagyunk házasok. Két fiunk született: András villamosmérnök, környezet-szakmérnök, Zoltán építőmérnök. Sportoltak, versenyszerűen úsztak, vízilabdáztak. Magyarországon élnek, három unokánk és egy dédunokánk van.

- Erzsébetvároson, a járási székhelyen kezdte a gimnáziumot, majd a marosvásárhelyi 2-es számú fiúliceumban (a mai Bolyai Farkas Elméleti Líceum) fejezte be. Milyen emlékei vannak a két iskoláról?

- Szülőfalumban nem volt magyar iskola. Édesapám szerette volna, ha az elemi német nyelvű felekezeti szász iskolában járom ki, ott azonban kétévanként indítottak osztályt. Az iskolába csak akkor lehetett beiratkozni, ha szeptember elseje előtt betöltötted a hetedik évet. Novemberi lévén, csaknem nyolcévesen lehettem első osztályos, de abban az évben a szászok éppen nem indítottak osztályt. Még egy esztendő kellett volna várnom, majdnem 9 éves koromig. De szüleim nem vártak, beíratk a román nyelvű állami iskolába. Itt fejeztem be a négy elemi 1943-ban. Szülőfalum a kettészakított Erdély déli részéhez, Romániához tartozott, ahol csak két magyar középiskola volt: a nagyenyedi református kollégium és a brassói római katolikus líceum. Enyeden abban az évben, valamilyen oknál fogva, nem indítottak I. osztályt, Brassóban pedig unitárius vallásom miatt nemkívánatos voltam. Így az erzsébetvárosi Timotei Cipariu Líceumba felvételiztem, természetesen románul. Nem éreztem semmi hátrányát a falusi iskolás előéletemnek. Az osztályban egyedül voltam magyar, mégis végig az éltanulók között tanyáztam. Némi nehézséget csak az 1948-as tanügyi reformkor éltem át. Kilenc évi román osztályba járás után – édesapám nem minden ok nélküli aggodalma ellenére – magyar tannyelvű iskolába merészkedtem felvételizni, a marosvásárhelyi Református Kollégiumból a 2-es számú Magyar Tannyelvű Fiúliceummá vált tanodába. Életem legszerencsésebb lépésének tartom, hogy akkor nem hallgattam a jóságosan szigorú apám aggódó intelmére. Kiváló tanárok, jó osztálytársak segítettek magamba szívni a több évszázados iskola különleges szellemét. Lelket nemesítő, csodálatos három éven át tanultam anyanyelvemen, s ezt még az sem árnyékolta be, hogy az osztályharc éleződése miatt XI.-es, végzős osztályos koromban már nem élvezhettem az intézet bentlakása nyújtotta előnyt. Az iskola szellemére jellemzően maga az igazgató szerzett nekem kintlakást, ahol egy nehéz felfogású kisiskolás tanításáért teljes ellátást kaptam a jómódú szülőktől.

- *Húszévesen, 1951-ben érettségizett, de csak később, 1955-ben került a kolozsvári egyetemre. Miért?*

- Valóban, '55-ben iratkoztam be a kolozsvári Victor Babeş Tudományegyetemre, mert ott volt az a szak, amelyet választottam. Hogy miért kerültem későn az egyetemre? Mert „egészségtelen” voltam. Úgy értem, származásilag. Ugyanis apám kulák volt, tehát akkori értelmezés szerint kizsákmányoló, osztályellenség. Nem volt keresnivalóm az egyetemen. Tanító sógorom közbenjárásával a mezősámsondi általános iskolához kerültem, ahol szaktanár hiányában román nyelvet tanítottam 1952 májusáig, amikor megkaptam a katonai behívót 3 éves munkaszolgálatra a lupényi szénbányászati vállalathoz. Ezt a „röpke” időt később megtoldották még egy negyed évecskével, mert közben a minket felváltandó újoncokat három hónapi mezőgazdasági munkára irányították. Így a lupényi föld alatti „szanatóriumban” és fölötte 39 hónapot „tölthettem”. Mivel nem tudtam, mit tartogat számomra a jövő, igyekeztem majdani megélhetésemre is gondolni. Katonáskodásom ideje alatt hathónapos tanfolyamon kitanultam a villanszerelői szakmát, és esti szakon elvégeztem egy egyéves mesteri iskolát. Mindvégig sportoltam, röplabdáztam és bírói jogosítványt szereztem. Ezek ellenére egy pillanatig sem mondtam le az egyetemi továbbtanulási szándékomról. Leszerelő kiskönyvembe ezt írták: *Leszerelt kiképzetlen baka ranggal*. Időközben az egyetemi felvételen enyhültek a származási feltételek. Az éppen soron levő felvételi vizsga idején még három hét volt hátra a katonáskodásomból. Elkérezkedtem feletteseimtől, s szürke munkaszolgálatos „katonafrakkbán” jelentem meg Kolozsváron a vizsgabizottság előtt. Hidrológiára felvételiztem, de tanévkezdéskor már a természeti földrajz szakon találtam magam.

- *Milyen tantárgyakat oktattak a szakon?*

- Földtan, ásvány- és kristálytan, felszínalaktan (geomorfológia), hidrológia-oceanográfia, éghajlat-időjárás, talajtan-talajföldrajz, növény- és állatföldrajz, mindez megtévezve kemény csillagászat, matematika, fizikával és kémiával. A négy utóbbit leszámítva, valamennyi sok természetjárást, környezetismeretet igénylő tudományág. Erre bőven adódott is alkalom, mert csak heti három napon voltak előadások, négy napot többnyire kirándulással, terepezéssel töltöttünk.

Az ötévi tanulmányi idő alatt minden tanévet hathetes nyári gyakorlattal zártunk, mialatt bejártuk az ország minden zegét-zugát. Egyedüli magyar voltam az évfolyamon, amiből még hasznom is származott: a geomorfológiát előadó tanszékvezető professzorom velem fordítottatta magyarból románra egy akkoriban nagymenő szovjet–orosz szerző 400 oldalas egyetemi jegyzetét. E munkámért a fizetség az volt, hogy nem kellett a professzorom előadásaira járnom, vizsgáznom se kellett, de a maximális jegy került az ellenőrzőmbe, s ami a legfontosabb: fordítás közben alaposan elsajátítottam a magyar szaknyelvet.

– Volt még ilyen megbízatása?

– Volt. A kontinensek természeti földrajzát előadó tanáromnak fordítottam – ugyancsak román nyelvre – gróf Széchenyi Zsigmond Afrikára vonatkozó írásaiból. Ezért a fáradságomért már komoly fizetséget kaptam, pénzben. Jól is jött, mert a származásom miatt nem lehettem bentlakó, és nem részesültem állami ösztöndíjban, csupán havi 50 lej tanulmányi érdemdíjat kaptam. Szállásomat, étkezésemet és egyéb kiadásokat óraadásból és vasárnaponkénti röplabda-bíráskodásból fedeztem. Szüleimtől nem vártam támogatást, mert a kuláksággal teljesen padlóra kerültek.

– Miből államvizsgázott?

– Harmadév végén a talajtan–geomorfológia szakirányt választottam, s államvizsga szakdolgozatomat talajterképezési témakörből készítettem. Így már egyenes út vezetett a talajkutatói pálya felé. De hogy az út ne legyen épp olyan sima, néhány hónappal az államvizsga előtt hazaküldtek. Meg kellett győznöm édesapámat, hogy álljon be a kollektív gazdaságba, különben nem mehettem volna vissza az egyetemre. Így vált a kulákká „kiáltott” jó apám kollektivistává, én pedig az ötödév utolsó három hónapjában még állami ösztöndíjnak is „örvendhettem”!

– '59-ben nem félt attól, hogy a politikai alapon való „előszedés” alkalmával Önre is kitalálnak valamit, ami '56-tal kapcsolatos, és képesek lesznek derékba törni pályáját, vagy börtönbe vetik?

– Tudatában voltam, hogy az „egészségtelen” származásom miatt jobban figyelnek, mint társaimat. Biztos voltam abban, hogy a három,

ún. munkásfakultáson érettségizett – ilyen is volt akkoriban – párthú évfolyamtársam közül legalább az egyiket rám állították. Jóval a munkába kerülésem után meg is bizonyosodtam erről. Tehát: vigyáztam a számra és tetteimre...

– *Egyetem után két évet töltött talajkutatóként Kolozsváron, s 1962-ben Marosvásárhelyre került.*

– KacsARINGÓS út vezetett a révbe jutásig. Előbb egy fél tanévet tanárkodtam Szentgericén, következett egyévi földtani térképészet a kolozsvári bányavállalatnál, s csak azután kerültem igazi, szakmai felkészültségemnek megfelelő munkahelyre, a kolozsvári Területrendező Központ talajtani osztályára. Négy ilyen intézmény volt az országban, amelyeket 1951-ben hoztak létre. Munkakörük több tartományra terjedt ki, szakmailag jól átgondolt és megszervezett intézmények voltak. Ezeket később át kellett szervezni, és 1962-ben helyettük tartományi talajtani és területrendező hivatalokat létesítettek, ezekhez irányították a szakembereket. Tetszés szerint választhattunk. Nem volt nehéz döntenem! Marosvásárhelyre kerültem, ahol az újonnan létesített hivatal talajtani osztályát kellett megszerveznem. A munkatársak verbuválására csaknem teljes szabad kezét kaptam. Országosan elismert, jó csapat jött össze.

– *Mi volt a feladatuk?*

– Fő feladatunk a tartományi termőföldek tanulmányozása, feltérképezése, leltározása, valamint az új gyümölcs- és szőlőtelepítések területén a talaj alkalmasságának részletes vizsgálata és laboratóriumi elemzése volt. Húsz évig dolgoztam az osztályon, irányítottam a munkát. Közben a Bukaresti Tudományegyetem Földtan–Földrajz Karán doktoráltam.

– *Mi következett ezután?*

– Az 1960-as évek végétől tíz esztendeig tagja voltam a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetemen a dr. Málnási Géza vezette kutatócsoportnak, amely a gyomorrák földrajzi elterjedése kérdéskörét tanulmányozta. Az én feladatom a környezeti tényezők vizsgálata volt. Az e témakörből készült egyik tanulmányunkat bemutattam az 1971-es Európai Nemzetközi Földrajzi Konferencián. Ennek nyomán a Penn-

sylvániai Slippery Rock Egyetem, ahol ugyancsak foglalkoztak a kérdéssel, egyéves ösztöndíjat ajánlott nekem. De hát itthon ismét „egészségtelennek” minősültem... Nem élhettem a lehetőséggel. Esküszöm, nem „felejtettem” volna kint magam, s tökéletesített angol tudással talán még hasznosabbá is válhattam volna „drága hazámnak”. 1982-ben meghívtak az akkor létesült marosvásárhelyi Gyümölcsstermesztő Kísérleti Állomásra meliorációs (talajjavító) főmunkatársnak. Nyugdíjazásomig ott dolgoztam.

– *Miért jó az, ha falvanként, vidékenként tudjuk, hogyan is állunk talajösszetétel, talajgenetika, erózió, orvosi földrajz szempontjából?*

– A mezőgazdasági termelés legfontosabb munkatárgya, ha úgy tetszik, munkaeszköze a termőföld. Az emberiség talán egyik legfontosabb, feltételesen megújuló erőforrása, természeti környezetünk alkotóeleme, életterünk. Talaj nélkül nincs növényzet, nincs mezőgazdaság, nincs élelmiszer, nincs élet. Élelmiszertermékeink zöme a talajból származik. Senki sem lehet közömbös a termőföld mindenkori állapota iránt. Alapvető tulajdonsága a termőképesség, de amint említettem, csak feltételesen megújuló természeti erőforrás, ami azt jelenti, hogy a növényi termés előállításához szükséges ökológiai feltételek biztosításával termőképessége fennmaradhat, akár fokozható is. A fokozás felső határát az éghajlati viszonyok szabják meg. A csak a mában gondolkodó gazdálkodás esetén és az egyre terjeszkedő építkezések miatt rövid idő alatt elfogyhat, lepusztulhat a termőföld. Észszerű, termőképességet megőrző, jövedelmező gazdálkodás csak alapos talajismerettel lehetséges. Ezt hivatottak szolgálni a vidékenként, falvanként, gazdaságonként végzett felmérések, tanulmányok, laboratóriumi elemzések.

– *Ha már itt tartunk: mi a véleménye, mennyire felel meg a Maros és a Kis-Küküllő mente gyümölcsöskertek, gyümölcsfák telepítésére?*

– A Maros és a Kis-Küküllő mente, Bátos–Marosvécs–Görgény-szentimre–Nyáradremete–Parajd–Farkaslaka vonalától lefelé Gernyeszeg–Nyárádszereda–Erdőszentgyörgy–Székelykeresztúr vonaláig éghajlat, domborzat, talaj, kőzet tekintetében a mérsékelt égöv igen változatos; gyümölcsfésülésre termesztésre alkalmas. Innen tovább, nyugat felé, helyi domborzati adottságok okán, már sok a kiváló

minőségű borokat adó szőlő termesztésére is megfelelő terület (verőfényes, fél-verőfényes, enyhén meszes talajú domboldal).

- *Ha az európai termőföldet egytől tízig terjedő skálán értékelnök, milyen besorolást nyerne az erdélyi termőtalaj a termőképességet és talajtisztaságot illetően? Hol találkozunk a legideálisabb tényezőkkel?*

- Bármelyik földműves tudja, hogy egy adott termőföld nem felel meg minden növény igényének egyformán. A talaj értéke csak a (kultur)növények eltérő igényeinek megfelelően, minden növényre külön-külön számítható. A szántóterület általános értékszámát az adott tájegység négy fő termesztett növénye pontszámának számtani középértéke adja. Ezt az értékszámot a talaj mérhető, a növénytermesztést döntően befolyásoló tulajdonságai alapján, a domborzati, éghajlati, helyi időjárási viszonyok, valamint az árvíz gyakoriságának figyelembevételével számítják ki. A földértékelési pontszámokba olyan tényezőket is belefoglalnak, mint a köves- vagy betonutak, vasutak, nagyvárosok, piacok közelsége, amelyeknek igen fontos szerepük lehet a talaj tisztaságában s a föld értékének meghatározásában. Mindezek figyelembevételével igen kockázatos lenne számszerűen válaszolnom a kérdés első felére. Legfeljebb azt mondhatom: az erdélyi talajok valamivel a tízes skála közepe felett helyezkednek el. A kérdés második felére Franciaországra, Ukrajnára és az olaszországi Lombardiára voksolok.

- *Hogyan lehet megőrizni, védeni a talaj tisztaságát, termőképességét, illetve gyarapítani?*

- Mielőtt a kérdésre válaszolnék, tisztázzuk először a *termőhely* fogalmát. A *talaj*, mint fennebb már említettem, a mezőgazdaság legfontosabb termelőeszköze, munkatárgya, a növények tápanyagforrása, amely biztosítja a növények rögzítését; az *éghajlat*, az *időjárás* befolyásolja a növények fejlődését, s a kultúrnövények termesztetőségét, az elérhető hozamok felső határát; a *domborzat* megszabja a naptól jövő hő- és fényenergia, valamint a csapadék egységnyi területre jutó mennyiségét, megoszlását, a terület megközelíthetőségét, gépesíthetőségét, megművelhetőségét. E három: a *talaj*, az *éghajlat* és a *domborzat* együttesen jelenti a növények *termőhelyét*. Az ember e három tényező közül csak a talajra tud lényegesen hatni, a domborzatra kevésbé, az

éghajlatra pedig alig. Felvetődik a kérdés: mit tehetünk a termőföld jövője érdekében? Szívleljük meg a termőföld tízparancsolatát, amelyet a talajtan egyik kortárs nagy tudósa, Stefanovits Pál professzor állított össze. Ha megfogadjuk ajánlását, akkor az utánunk következő nemzedékek számára is marad termőföld. Tehát:

1. Ne ragadj el a természettől több és jobb földet, mint amennyi okvetlenül szükséges!

2. Ne engedd, hogy a víz elrabolja a termőföldet a gondjaidra bízott területről!

3. Ne hagyd, hogy a szél elhordja a földedet!

4. Feleslegesen ne taposd, ne tömörítsd a földet!

5. Csak annyi trágyát vigyél a talajba, amennyit az elvisel, és amennyit a növény kíván!

6. Csak jó vízzel öntözz, és csak annyival, amennyivel épp szükséges!

7. Ne keverj a talajba el nem bomló anyagot, hacsak nem javító céllal teszed!

8. Ne mérgezd a talaj élővilágát!

9. Őrizd meg a talaj termékenységét, s ha lehet, még növeld is!

10. Ne feledd, hogy a talajon nem csak állsz, hanem élsz is!

Fogadjuk el alapigazságnak az alábbi egyszerű képletet: termesszünk mindent ott, ahol adottak a növény igényeit legjobban kielégítő környezeti tényezők, ahol számára legmegfelelőbb a termőhely. Ebből következik: ha kevés a földem, akkor azt termeszték, aminek a földem adottságai a leginkább megfelelnek.

– *Több mint 100 éve, a 20. század elején volt Erdélyben a tagosítás, a kis, ún. nadrágsztyj-parcellák összevonása. Fontos volna újra tagosítani Erdély fölszabdalt, jócskán fölaprózott termőföld-bázisát?*

– Egy roppant fontos dolgot hozott szóba, a *tagosítást*. A több ezernyi apró parcella összevonása, a domborzati adottságokhoz igazodó nagy táblák és mezei úthálózat kialakítása Erdély mezőgazdaságának fejlődését, a talajtakaró megőrzésének alapfeltételét jelenti. Ez évekbe telő, bonyolult tulajdonjogi kérdéseket felvető, az érdekelt felek meggyőzését, egyetértését, beleegyezését kiharcoló munka. Érdekszövetségeket, összefogást igénylő, egyáltalán nem könnyű folyamat, de *elkerülhetetlen*.

- *Igaz-e, hogy a földnek van egy személtakarító képessége is?*

- A talaj termékenységét sokféle, ellenőrizhetetlen mennyiségű idegen anyag veszélyezteti. Különösen a savak (amelyek nedves vagy száraz állapotban rakódnak le), savképző vegyületek, szerves anyagok, valamint nehézfémek. Eredetüket tekintve lehetnek szerves és szervetlen károsító anyagok. Valamennyi két úton juthat a talaj(ra)ba: mezőgazdasági tevékenységtől független forrásokból (ipar, urbanizáció, közlekedés), és mezőgazdasági tevékenység során, a talajra jutott anyagokból. A jövőben a károsító anyagok, a hulladék mennyiségének növekedésével, a helyzet további romlásával kell számolnunk. A talaj általános, természetes tisztítórendszer, „hulladékfogyasztó”, s rendelkezik olyan sajátossággal, amely az anyagok bizonyos fajtáját ártalmatlanítani tudja. Erről a képességéről, ennek lehetőségéről a hulladékkezelés során nem szabad megfeledkeznünk! De ne feledjük azt sem, hogy e szemétemészti képessége is véges! A talaj sem egy feneketlen szemeteskosár.

- *'89-ben, szinte 60 évesen érte meg az ún. forradalom hozta változások, és aktív szerepe volt a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete (RMGE) Maros megyei szervezetének megalapításában. Mi volt a fő iránypont, célkitűzés a '90-es évek elején?*

- Elsőként vettem fel néhány mezőgazdásznak, agrármérnöknek a II. világháború után megszüntetett EMGE (Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület) újraélesztésének ötletét. Néhány nap múlva, a kísérleti állomási irodámban, tíz alapító taggal megszületett a Romániai Magyar Gazdák Egyesületének Maros Megyei Szervezete. Fő célkitűzésnek a mezőgazdasági szakismeretek terjesztését tartottuk, továbbá a magyar gazdák támogatását, a kapcsolatteremtést külföldi, főképpen magyarországi szervezetekkel, szakemberekkel.

- *Kik voltak az alapító tagok?*

- Dombi Jenő, Füzi Mihály, Kiss Ernő, dr. Márkus István, Máthé László, Náznán Jenő, dr. Tamás Lajos mezőgazdasági mérnökök, Csomós Attila mezőgazdasági gépészmérnök, Sólyom Péter állattenyésztő mérnök és jómagam mint talajtanos.

- *Beszéljünk az oktatási tevékenységéről is...*

- Felsőfokú oktatói munkám 1993-ból datálódik, amikortól tíz éven át a marosvásárhelyi Dimitrie Cantemir Egyetemen talajföldrajzot és biogeográfiát adtam elő történelem–földrajz szakos hallgatóknak, román nyelven. 1994–2004 között a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Földrajz Kara magyar részlegén talajföldrajzot, -térképezést és meliorációt, a Biológia–Geológia Karon geológusoknak általános talajtant, ökológusoknak pedig ökológiai alapú talajtant tanítottam.

2001 júliusában a Sapientia Alapítvány kuratóriuma felkért, hogy december végéig állítsam össze a Sapientia EMTE Marosvásárhelyi Műszaki és Humántudományok Karon indítandó kertészmérnöki szak létesítési engedélyezéséhez szükséges dokumentációt. Jóváhagyás esete a szak irányítására is felkértek. December közepére elkészült a jóváhagyást kérvényező dosszié, és 2002 szeptemberében beindult a kertészmérnöki oktatás. Két évig irányítottam a szakot, 2002–2013 között pedig talajtant és agrokémiát tanítottam az I. éveseknek.

- *1993-ban megalakította a gödöllői Szent István Egyetem nyárádszeredai kihelyezett kertészet tagozatát, amelynek 2016-ig volt a vezetője. Miért volt szükség erre, hányan végezték el, s az itt szerzett diplomának miként veszik hasznát a kertészmérnökök?*

- Pontosítanom kell! Nem a gödöllői Szent István Egyetetről (SIE), hanem a budapesti, akkori Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetetről van szó, amely csak később vált a SIE, majd a Budapesti Corvinus Egyetem részévé. A nyárádszeredai kertészmérnöki képzést sem én alapítottam, nem is az én ötletem volt. Csak megszerveztem, és 23 éven át vezettem azt, amit mások indítványoztak és rám bíztek. Ennek előzményeként említem, hogy az 1989. decemberi események után halaszthatatlan szükségként jelentkezett Erdélyben az anyanyelvű felsőfokú oktatás újbóli felélesztése minden téren, hiszen kioregedett, kihalófélben levő szakembergárdával, fiatal elitértelmiség nélkül lehetetlen korszerű, versenyképes gazdálkodást folytatni. Az erdélyi magyarság igyekezett melegebben kihasználni a változás utáni – valójában túlbecsült – lehetőséget. Már az első napokban megszületett a Bolyai Egyetem újraindításának a gondolata, ami mindmáig áttörhetetlen falba ütközik. Voltak, akik már kezdetben felismerték – ezek közé

tartoztunk mi, a Romániai Magyar Gazdák Egyesülete akkori vezetőségében tevékenykedők -, hogy nem várhatunk a romániai magyar felsőfokú oktatás teljes körű és jogú engedélyezésére. Lépnünk kellett! Léptünk is, a kishitűek aggályoskodása, a „nemzetföltők” riogása ellenére, mellőzve minden dobra verést. Tudtuk: olyan felsőfokú képzési formák szervezésére kell törekednünk, amelyek az adott politikai légkörben, gazdasági helyzetben megvalósíthatóak; olyan területen, ahol legnagyobb a szakemberhiány, s amely megélhetést biztosít a végzeteknek itthon, a szülőföldön. Legjárhatóbb útnak, s talán a legszükségesebbek egyikének a kertészszakember-képzés mutatkozott. Ezt ismerte fel az RMGE akkori országos vezetősége, most már tudjuk – helyesen. Mivel én voltam a szervezet oktatási felelőse, engem bíztak meg a Nyárádszeredába kihelyezendő kertészmérnöki tagozat megszervezésével, irányításával. A feladatot megtisztelőnek, igazi magyar ügynek tekintettem. Igyekeztem becsülettel szolgálni. Valamennyire talán ennek is köszönhetem a Magyar Érdemrend Tisztikeresztje kitüntetésemet. Diákjainknak keményen meg kellett dolgozniuk a kertészmérnöki oklevélért. Összesen 1075 jelentkezőt vettünk fel, de csak 461-nek sikerült diplomát szereznie. Az anyaintézet nem kockáztathatta jó hírnevét azzal, hogy érdemtelenül juttat bárkit is diplomához. Végzetteinknek több mint 90 százaléka itthon maradt Erdélyben, mintegy 75 százaléka a szakmájában dolgozik, többségük igen sikeres vállalkozó.

- *Számtalan szak- és ismeretterjesztő írást közölt, több hiánypótló kötete jelent meg pályafutása alatt.*

- Száznál is több szakdolgozatomnak a negyede külföldi kiadványokban és konferenciás kötetekben, zömmel angol nyelven jelent meg; s persze a hazai lapokban, gyűjteményes kötetekben magyarul és románul, kis részben angolul látott napvilágot. Az ismeretterjesztő és közérdekű írásaimat – mintegy 275-öt – a hazai lapok közölték: *A Hét, Bekecsalja, Erdélyi Gazda, Erdélyi Gyopár, Falvak Dolgozó Népe, Falvak Népe, Făclia, Hargita, Hargita Népe, Igazság, Korunk, Krónika, Művelődés, Népűjság, Romániai Magyar Szó.*

Önálló köteteim: *Életünk és a termőtalaj* (1985); *Talaj és környezet* (1998); *Termőföldünk az őstelevény. Talajismertető* (2004); *Életünk forrása, a termőföld. Talajtan és környezettudomány-népszerűsítő írások*

(2009); *A szükség parancsa – Az erdélyi magyar kertészképzés szolgálatában* (2016); *10 éves a nyárádszeredai kertészmérnöki oktatás* (2003, szerk.); *Iskola a szakadék fölött – 20 éves a nyárádszeredai kertészmérnöki képzés* (2013, szerk.).

Társszerzőként jegyeztem: *Ismerjük meg a talajt* (1995); *Maros megye (Barangolás a Székelyföldön sorozat 2. kötete – 1999)*; *Mesél a múlt. Csíkjenőfalva 800 éves története* (2001). *Környezetvédelem TALAJ. Többnyelvű fogalomtár* (2004).

Egyetemi jegyzeteim: *Talajföldrajz* (1966); *Geografia solurilor cu baze de pedologie* (1977); *Biogeografie* (2000); *Talajtan* (2002).

- Zárszóként mit mondana – amit a fiatalok is megszívlelhetnek?
- Sose tévesszék szem elől: a termőföldön nem csak állnak, hanem élnek is.

Föld, 2018 (olaj, vászon, 120 x 140 cm)

EMBER A PÁLYA KÖZEPÉN

– Csinta Samu beszélgetése Basa János olimpikon
jégkorong-válogatott játékossal –

A baromtér környéki tavacsán, giliccsel a lábon, esetenként fagyott lóganét kergetve kezdődött, majd De Gaulle beszédével és a magyar himnusszal folytatódott. A hetvenhat éves Basa János sokszoros válogatott csíkszeredai jégkorongozó és edző életútja a kis magyar világ utolsó perceitől egy ikon megmotozásáig.

– *Mikor szembesült először a ténnyel, hogy a magyar történelem egyik legsötétebb napján, a trianoni békediktátum évfordulóján, június 4-én ünnepli a születésnapját?*

– A napnak ezzel az örökségével csak jóval később találkoztam, azt azonban már apró gyermekként is sokszor hallhattam, hogy én magyar állampolgárnak születtem. Igaz, csak néhány hétig tartott a dolog, Jánosból nagyon gyorsan Ioan lettem. Azt mesélték az öregek, a bevonuló román hatóságok egyik legsürgősebb intézkedése volt, hogy kicseréljék a születési bizonyítványokat. Miután bekerültem a román jégkorong-válogatottba, lettem én Ion is, a Basa román helyesírását – farkincát az s alá – pedig már magam kértem, hogy legalább jól ejtsék ki a nevemet. A trianoni évforduló, a június 4. történelmi jelentősége igazából csak jóval később tudatosodott bennem, miután szabadon lehetett beszélni a magyarság dolgairól, a békediktátumról, annak következményeiről.

– *A gyermekkor azonban, feltételezem, egyáltalán nem vett tudomást a történelem fordulatairól. Mire emlékszik a legélénkebben azokból az évekből?*

– Nehéz körülmények között és baljós előjelekkel kezdődött az életem. Ikerpárként születünk Csíkszentléleken – a testvéremet sajnos másfél éves korában elvitte a tüdőgyulladás –, miután Csíkmindszent mellett, Boroszlón bujkált a család a közeledő front elől. Édesanyám úgy száritgatta a pelenkáinkat a pincében, hogy rájuk ült. Az iskoláimat már Csíkszeredában végeztem, jó messziről, az állomáson túlról jártam a mai Márton Áron Gimnázium közelében lévő iskolába, bő három

kilométeres túra volt az. De azért is korán kellett kelnem, mert a Szent Kereszt-templomba jártam ministrálni a reggel hét órai misére, csak azután indultam iskolába. Öten-hatan versenyeztünk a ministrálásban, mert az alapján jelölték ki a papot házszentelésre elkísérőket, hogy év közben ki hiányzott kevesebbet. Volt olyan év, amikor mindössze három reggelen hiányoztam. Ma is minden reggeli misén ott vagyok Csíksomlyón. Azért ott, és nem valamelyik közelebbi templomban, mert megfogott, hogy annyi magyar elzarándokol a somlyói búcsúra a világ minden részéből. Fenn a kegytemplomban érzem magam a legjobban.

- *Miket álmodott magának a hideg csíkszeredai hajnalokon? Vonzotta például a papi pálya?*

- Egy ideig vonzott, de aztán lassan megváltozott. A templom messze volt, jóval közelebb viszont a hajdani baromtér, ott egy tavacska és egy patak, amelynek a jegéről csak a sötétség kergetett be bennünket. A ruha naponta többször megfagyott rajtunk, majd felengedett, aztán újra megfagyott. Ambrus Zoli bácsi, egy kiugrott pap szervezte meg a környékbeli utcák csapatait, közöttük a hokibajnokságot, ott szerettem meg a játékot. Merthogy én 1954-ben még műkorcsolyázással kezdtem, Mókus volt a klub neve, ahová jártam, több országos bajnok is kikerült onnan, többek között a Seiwarth-lányok, Imola és Éva, Löffler Marika, Paltán Weinrich Marianna, Comanici Marci, Gál Péter és Sólyom Antal voltak a csapattársaim. Igazából soha nem szerettem, hogy nézнем kell, milliméterre pontos-e a figura, amelyet a korcsolya a jégre rajzolt, milyen a kéztartásom. És hát a kúrruhára sem volt pénzünk, bárhogyan is kopácsolta reggeltől estig a lábbeliket a cipész édesapám. Miután egyszer kézbe vettem a hokibotot, sikerült egy csel, netán gölt is lőttem, soha többé nem tettem le.

- *Mindig csatárt akart játszani, ahogyan a gyerekek általában?*

- Játszottam én mindent, csak kapus nem voltam, főleg csatár, jóval később egy rövid ideig a válogatottban Ionescu hátvédnek rakott, de azt nagyon nem szerettem. A Lendületben kezdtem el rendszeresen játszani 1955-ben, Mezey Imre, Holló Gábor, Szilágyi Tibor, Sárkány László, Nagy Gábor, Boda Jenő és Császár Jenő hokiztak még abban a csapatban. A jelenlegi műjégpálya helyén volt a régi, természetes pálya, mellette egy kis kabin, ma is emlékszem, milyen jól befűtöttek,

hogy kellemes melegben öltözhessünk át. A környékbeli városokba jártunk játszani, Gyergyószentmiklóstól Kézdivásárhelyig, vagy onnan jöttek az ellenfelek. Előfordult, hogy Gyergyóba vászontetős teherautón vittek bennünket mínusz harminc fokban, Marosfőnél le kellett szállnunk a platóról, hogy fussunk egyet, meg ne gémberedjünk teljesen. Emlékszem, Fogarasy Zolinak akkor lefagyott a füle. Így jutottunk el 1962-ig, amikor megszereztük az első ifjúsági bajnoki címet Csíkszeredának. A döntő meccset Bukarestben játszottuk, az ellenfél az utolsó percben még 4-3-ra vezetett. Szabó Pista bácsi, az edzőnk akkor a mifelénk még alig ismert taktikát vetette be, kapus helyett mezőnyjátékost küldött a jégre, és húsz másodperccel a vége előtt egyenlítettünk. Hatalmas plusz elégtételként én lőttem az egyenlítő gólt, a döntetlen elég is volt, jobb gólkülönbséggel mi lettünk a bajnokok. Egy évvel később pedig már behívtak az ifjúsági válogatottba.

- *Milyen edzőmunka zajlott akkoriban? Vagy a felnőttek egyszerűen dobották a fiúk közé a korongot, ők meg kergették, míg látni lehetett...*

- Mindenekelőtt korcsolyázni igyekeztek megtanítani bennünket, mindennek az az alapja. Volt, aki a koszorúzásnál, a kanyarvételnél csak egyik irányba, balra tudta vágni a jeget. Aztán jöhetett a hátrafelé korcsolyázás, a nyolcasozások. Fontos volt megtanulni a helyes testtartást, fejtartást, mert a hokiban muszáj látnod, ki merre közlekedik körülötted, ellenkező esetben úgy elütnek, mintha a vonattal mennél szembe. Aztán persze voltak ütőkezelést, korongátadást-átvevést csi-szólo gyakorlatok, a nagyobbacsoknál Szabó Pista bácsi már le is rajzolta a támadások „útvonalát”. Sokat kínlódtunk a nehéz ütőkkel, a lövésgyakorlásoknál is akadályt jelentett. Hiába, na, munkás sportág a jégkorong.

- *Van külön bejáratú magyarázata arra, miért születnek a csíki gyerekek úgymond korcsolyával a lábukon?*

- Nincs, ez egyszerűen csak így történik. Itt valóban emberemlékezet óta mindenki tudott korcsolyázni, volt aki jól, és volt, aki még jobban. És ez nemcsak a fiúkra érvényes, gyermekkoromban Csíkszeredának női csapata is volt, Vákár Lajos bácsi felesége, Böske néni volt az ügy nagy szervezője. Mi még úgy kezdtük, hogy lábszárvédőnek a történe-

lemkönyvet tettük be, mert annak volt a legkeményebb a borítója. Az első igazi hokikorcsolyám pedig egy régi gyártmányú darab volt.

- *Milyen volt az első szembesülés azzal, hogy Csíkszeredán kívül is van élet? Például, amikor először behívták az ifjúsági válogatottba...*

- Elég keserves dolognak bizonyult, mert nagyon keveset tudtunk románul. A bukaresti közeg pedig az első pillanattól ellenséges, sovén volt, olyan edző is akadt, aki azt is próbálta megtiltani, hogy magyarul beszéljenek egymás között a csíkiak. Azokban az időkben sokat jártunk a válogatottal a Bâlea-tóhoz, mivel ott volt először jég, esetenként már októberben rá lehetett menni. Azok az edzőtáborok az elzártság miatt is nehezek voltak, rengeteget kötekedtek velünk.

- *Hogyan zajlott anno a csíkszeredai, gyergyói hokisok katonaság címszó alatti erőszakos Bukarestbe telepítése?*

- A személyes példámát tudom megosztani: a középiskola bejezése után a Bukaresti Testnevelési Egyetemre felvételiztem, hatalmas volt a verseny, tizenketten egy helyre, nem is jutottam be. Abban az időben nyolcan-tizen voltunk hasonló, katonaság előtti helyzetben, a két bukaresti klub, a Steaua és a Dinamo pedig osztozkodott fölöttünk. Mihai Flamaropol, a Dinamo edzője – korábbi sokszoros válogatott játékos – már az egy évvel korábbi ifjúsági bajnoki címünk alkalmával megismert, azonnal megkeresett, és azt mondta: végezd nálunk a katonaságot a sportszázadban, minden körülményed meglesz, segítünk neked, közben az egyetemen is próbálkozhatsz. El is fogadtam, mint ahogy szinte valamennyien a hozzám hasonlók közül. Így ragadtam hat éven át Bukarestben, közben elvégeztem a testnevelési egyetemet.

- *Nehéz volt-e leszerelni a Dinamótól?*

- Mivel a sorkatonai szolgálat után máris megkezdtem az egyetemet, nem kellett egyenruhába öltöznöm, ezért aztán leszerelnem sem. Édesanyám mondogatta mindig, hogy ne vegyek egyenruhát magamra, mert sosem szabadulok tőle, mondhatnám, hogy szót fogadtam neki, de igazság szerint inkább csak így alakult. Egyszer majdnem aláírtam a folytatást, de mivel a feleségem gyereket várt, már nagyon készülődünk hazafelé. Az akkori Hargita megyei első titkár, Fazakas Lajos segítségével aránylag simán ment a dolog. Meg a Jóisten segítségével,

akihez mindig is imádkoztam, a bukaresti éveim alatt is, pedig akkor csak ritkán jutottam el templomba.

- *A sportpályafutása szempontjából azonban a bukaresti évek, konkrétan 1968 jelentette a csúcst: bajnoki cím a Dinamóval, állandó hely a válogatottban, szereplés a grenoble-i olimpián. Az utóbbi mindent visz?*

- Az olimpia valóban egészen különleges, bármi egyébvel összehasonlíthatatlan élmény. Minden nemzet képviselői felvonulnak ünnepelőbe öltözve, meghatározott ceremónia szerint, akár a templomban. Charles de Gaulle francia elnök megnyitó beszéde is felejthetetlen emlék. De az előzmények sem mellékesek. Az 1966-os torinói téli Universiádén 5-0-ra legyőztük a kanadai főiskolás válogatottat. Mondhatni ijedtünkben, ismerve ugyanis előzetesen a kanadai csapat fizikai erejét és sebességét, arra törekedtünk, hogy gyorsan járassuk a korongot, minél kevesebbet ütközzünk velük. Ez annyira jól sikerült, hogy 5-0-ra vertük őket. Persze nem ment ez annyira simán, ahogy elsőre tűnik, volt verekedés is bőven, az egyik tömegbunyó alatt leültem a pálya közepére, ott vártam ki, amíg kipofozkodják magukat. Ha belém kötöttek, én sem futamodtam meg, de amúgy nem voltam egy verekedős típus. A kanadaiak mindenesetre képtelenek voltak elfogadni a vereséget, annak a meccsnek köszönhetően hívták meg a román válogatottat 1968 elején Kanadába, ahol Montreáltól Ottawáig tizenegy mérkőzést játszottunk. Ott láttuk először, mit is jelent az igazi hoki. Nem vallottunk szégyent, öt meccset megnyertünk, ötöt elveszítettünk, egy döntetlennel zárult. Jó felkészülés volt az olimpiára, én meg ott játszottam be magamat a válogatottba. Grenoble-ban mi kaptuk a Fair Play díjat – amit a legkevesebb kiállítási percet összeszedő válogatottak adtak –, az érte járó Rolex órának nagyon örültünk, a mai napig őrzöm, pedig rengetegen meg akarták vásárolni az idők folyamán.

- *Ha már testközelből megtapasztalhatta: képes lett volna helytállni az észak-amerikai profiligában, a híres NHL-ben?*

- Nem, sem erőben, sem technikában, sem gyorsaságban nem tudtam volna felvenni a versenyt velük. A romániai jégkorongozók közül talán Tureanu vagy Huțanu lehetett volna képes rá, hívták is őket nyugat-európai bajnokságokba, de nem engedték ki őket.

- *Grenoble után újra a világ közepe, Csíkszereda következett. Miből lett elege?*

- Egyszerűen csak 1969-ben befejeztem az egyetemet, és el akartam kezdeni a majdani tanári életemet. Egy évvel később megszületett a fiam is. A hazaérkezésem után 1969 és 1971 között az egykori leányiskolában, a Petőfi Sándor Általános Iskolában tanítottam, majd nyugdíjazásomig a mai Márton Áron Gimnáziumban voltam címzetes tanár. Azokra az évekre, amíg a Sportklubnál dolgoztam edzőként, jegelték a helyemet. Előbb azonban még néhány éven át játszottam itthon, 1975-ig a válogatottba is bekerültem, a Japánban rendezett világbajnokság volt az utolsó felvonás. Akkor azt mondtam, ennél többet már nem kaphatok a sporttól. Aztán úgy adódott, hogy a különböző korosztályos válogatottak edzőjeként további három alkalommal még eljutottam oda. A japánok a végén már azt gondolhatták, hogy valamennyi román válogatottnak én vagyok az edzője.

- *Mondhatni automatizmus volt, hogy visszavonulása után ön kerüljön a Csíkszereda felnőtt csapatának élére?*

- Ellenkezőleg, úgy lettem edző, hogy még játékos-segédedzőként összeveszttem Mezey Imrével, a csapat akkori edzőjével. Imivel egyidősek voltunk, a Dinamóhoz katonaként is együtt kerültünk, ő azonban ritkábban fért be a csapatba. A hadseregben viszont a felettesem volt, többször vissza is élt a hatalmával, egy Steaua elleni meccs előtti éjszakára például őrségbe állított. Amikor másnap megkérdezték, miért mozogtam olyan fáradtan, elmondtam, mi történt, Imrét pedig azonnal el akarták küldeni a csapattól. Csak az én kérésemre maradhatott, mondtam a vezetőknek, Szeredában még a végén azt fogják mondani, hogy kifúrtam a földimet. Az edzőcseréhez vezető eset 1977-ben egy csehszlovákiai edzőtáborban történt, ahol kikaptunk a hazautazás előtti meccsen. Dühében Mezey mindenkinek megtiltotta, hogy kimenjen a városba. Segédedzőként négy szemközt megmondtam neki, hogy ez ennyit nem ér meg, főleg, hogy az edzőtáborozás végére kimerültek a feleségek is, legyen ennyi belátás benne. Ő azonban nem engedett, hatalmas feszültség lett belőle, miután hazajöttünk, Mezeyt leváltották, és engem neveztek ki a helyére. Onnantól kezdve tizenkét éven át voltam a Sportklub vezetőedzője.

- Egy olyan hosszú periódusban, ami alatt a politikai hatalom egyszerűen nem engedélyezte egy magyar csapat szárnyalását. Milyen volt gúzsba kötve táncolni?

- Oda volt a lelkem tőle... Pedig a nyolcvanas évek első felében még jó csapatunk is állt össze, a szövetség akkori főtítkára viszont a szemembe mondta: nem lehettek bajnokok, mert magyarok vagytok, örüljete a második helynek. Később aztán olyan mértékű lett a játékoselvitel, hogy adott pillanatban arra ébredtem, gyakorlatilag nincs egy csapatra való hokisom. A nyolcvanas évek vége felé már esélyünk sem lehetett a bajnoki címre, és nemcsak a politikai nyomás miatt, egyszerűen azért, mert a legjobbak már nem nálunk játszottak. Mit mondhattam volna ilyen körülmények között a játékosoknak? Azt, hogy próbáljunk korrektül játszani, szépen, hátha egyszer eljön a mi időnk is.

- Volt rá lehetősége, hogy közben edzőként fejlessze magát? Vagy a kor beártságában maradt, amit az öregektől látott, illetve tanult az egyetemen?

- Bár sok hasznos dolgot tanultam az egyetemen, és játék közben is, amikor csak tehettem, a külföldi turnék során megnéztem a nagyobb csapatok edzéseit, lejegyeztem, amit érdemesnek találtam. „Loptam” a mesterséget, ahol lehetett. Edzéseken rengeteget gyakoroltattam az emberelőnyös és emberhátrányos helyzeteket, ugyanakkor sok lövés-gyakorlatot is tartottam.

- Ha a Csíkszeredával nem is, de a Ferencvárossal edzőként is sikerült felérni a csúcsra. Hogyan találtak egymásra a legnépszerűbb magyarországi klubbal?

- Levélben keresett meg 1990-ben Szűcs János, az FTC akkori szakosztályvezetője, az állt benne, hogy meghívna vezetőedzőnek. Ismert ő már korábról is, de kiderült, hogy az akkor már ott korongozó sepsiszentgyörgyi Dragomir György és a csíkszeredai Sándor Szilárd is „menedzsel”. Én meg úgy voltam vele, hogy bozgoroztak eleget korábban, jól jön majd egy kis vigasztalódás. Plusz a két lányom már Budapesten tanult, őket is igyekeztem segíteni. Sok kellemes, sőt könnyes emléket hozott az az év, például amikor 1991-ben magyar bajnokok lettünk, és a Kisstadionban 10-12 ezer ember éltetett, énekelte a himnuszt. Elmondhatatlanul sokat jelentett az nekem akkor.

Persze voltak borúsabb pillanatok is, de azokra nem emlékszik az ember. Már csak mosolygok az emléken, amikor a Budapest Sportarénában egyszer öt perccel tovább maradtunk a jégen, és hallottam, amint a következő edzésperiódusra váró csapattól valaki megjegyezte: ez a kurva oláh már nem akar leszállni a jégről.

– *Hogyan sikerült megtalálni a közös hangot a pesti vagányokkal?*

– Nem volt könnyű dolgom a helyi nagygúccal, akik között nagyon tehetségesek, de nagyon simlisek is akadtak. Sokszor kipécézték az általam használt szakkifejezéseket, kóstolgattak rendesen, egy-egy gyakorlat esetén azt is megkockáztatták, hogy lehetetlenség megcsinálni, amit elvárok tőlük. Olyankor odaszólítottam Dragomirt, ő gond nélkül bemutatta az elvégzendő gyakorlatot. Szerencsém volt az orosz légiósokkal, akiket Szüccsel közösen válogattunk ki, így került a Fradihoz Oreskin és Andrejev, akik nemcsak játéktudásuk révén váltak a szövetségeseimmé. Szerencsémre az iskolában jó orosz tanárom volt, a turnékon is gyakoroltam a nyelvet, sokat segített a kapcsolatunkban, hogy szót tudtam velük érteni. Sosem éltek vissza a nagy tudásukkal, a számukra teljesen szokatlanul mostoha játékkörülmények miatt sem panaszkodtak. Sőt volt, hogy egyenesen éltek velem: egy meccsen a sűrű hóesésben egyikük megindult egy irányba, mintha a korongot vezetné, az ellenfél csapata meg utána. A másik eközben meg gólt lőtt. Mégsem tartott sokáig a fradis történet, mert végül nem kaptam meg, ami a szerződésben szerepelt, időközben szakosztályvezető-váltásra is sor került, és már semmi sem volt a régi. A távozásom saját döntésem volt, azt követően fél évre átmentem az Újpesthez, meg is vertük a Fradit.

– *Ma Csíkszereda megbecsült nyugdíjasa, következhetne a hepiend, de nem tűnik igaznak, hiszen hiába telepedett haza végérvényesen 1996-ban, azóta senki sem vette igénybe a tudását, tapasztalatát. Vajon miért?*

– Erre jómagam is sokáig kerestem a magyarázatot, de nem találtam, és egy ideje már nem is fontos. Leginkább az zavart, amikor meccsek előtti belépéskor át kellett esnem a biztonsági motozásokon, a klubvezetők közül senki sem tartotta fontosnak, hogy jelezze az őrző-védőknek, ki is vagyok én. A sport elismert mestere, érdemes edző, ezek az elismerések a sportbázisok használatára is feljogosítanak, erre azonban Csíkszeredában az volt a válasz, hogy lejártak a kommunista

idők. 2017-ben mentem ki utoljára hokimérkőzésre, egy utolsó pillanatban elveszített Fradi-meccs után hazafelé rosszul lettem a parkban, azóta több műtéten is átestem. Imádom a hokit, de nem akarok a sportág mártírja lenni. A felépülésben sokat segített, hogy sportoló voltam, ezúttal is győzni akartam, akárcsak annyi éven át a jégen. A Jóistennek és az orvosoknak köszönhetően egyelőre túléltem a megpróbáltatásokat, és ma már leginkább azt várom, hogy találkozhasam a külföldön élő lányaimmal, az unokákkal. Ritka pillanatok, de érdemes értük élni.

BASA JÁNOS Csíkszeredában született, 1944. június 4-én. Iskoláit a mai Márton Áron Gimnázium elődintézményeiben végezte, ott érettségizett 1963-ban. A Bukaresti Testnevelési Egyetemen (IEFS) diplomázott 1969-ben. Tanári pályáját nevelő iskolájában futotta be, ahonnan 2008-ban vonult nyugalomba. Országos ifjúsági bajnok lett 1962-ben a csíkszeredai Lendülettel, 1968-ban felnőtt bajnokságot nyert a Bukaresti Dinamóval. Több mint 250-szeres román válogatott, az 1968-as grenoble-i olimpia résztvevője. Tizenkét éven át volt a Csíkszeredai Sportklub vezetőedzője. Szakvezetőként kétszeres magyar bajnoki aranyéremig és két kupagyőzelemig vezette a Ferencvárost. Nős, három lány édesapja, négy unoka nagyapája.

Levegő, 2018 (olaj, vászon, 120 x 140 cm)

EGY CSEH A SZÉKELYFÖLDÖN

– Ifj. György László beszélgetése

Vaclav Novak jégkorongozóval –

Acseh nemzetiségű Vaclav Novakot nem kell bemutatni a hokiszerető közönségnek, mivel tíz éve meghatározó egyénisége a székelyföldi jégkorongéletnek. A hokiberkekben legendásnak számító egyik étteremben, szurkolóbázison beszélgettünk. A beszélgetés magyarul zajlott, Vaclav Székelyföldre érkezése óta tanul magyarul. Az ismeretség okán tegező formában beszélgettünk.

– Mi az, amit föltétlenül tudnunk kell, lehet Vaclav Novakról? Mikor és hol született, milyen családi háttérrel?

– 1974-ben születtem Liberecben, van egy nálam két évvel idősebb nővérem. Szüleim nem voltak aktív sportolók, ellenben, mint sportszerető ember, édesapám már négyéves koromban elküldött korcsolyázni, jégkorongot tanulni. Liberecben abban az időben két jégpálya működött, mi gyerekek a fedetlenbe jártunk edzésre. Reggel hatkor kezdünk, nagyon utáltam az egészet, sokat sírtam, de a nővérem tanított, édesapám pedig kötelezett, hogy járjak edzésre. Nem akartam hokizni, de mivel abban az időben nem volt PC, PlayStation, internet, okostelefon, nekünk, gyerekeknek csak a sport maradt kikapcsolódásnak. Minden gyerek járt sportolni, mivel csak két fontos dolog létezett az akkori Csehszlovákiában ugyanúgy, mint itt: a tanulás és a sport. Mi, fiúk egész nap valahol a szabadban játszottunk.

– Hogy emlékszel, milyenek voltak és miből álltak az akkori edzések?

– Liberecben akkor minden korosztállyal – körülbelül hatvan gyerek – külön edző és pszichológus foglalkozott. A munka pedig sok szaladásból, lépcsőzésből, guggolásból, tehát sok fizikai felkészülésből állt. Ezek mellett tanultuk meg a korcsolyázást és a hoki alapszabályait. Tizenöt-tizenhatéves korig a nagy létszámból sokan lemorzsolódtak, a gyerekek és a szülők hozzáállásától függően, nagyjából ekkor dőlt el, hogy kiből lesz hokista. Engem apu határozottan irányított mind a tanulás, mind a sport terén. Amit célul kitűzött, azt végre kellett hajtani. Sokat foglalkozott velem, rengeteg plusz munkát adott az

edzéseken kívül. Szaladtunk, teniszeztünk, bicikliztünk. Nem autóval jártam edzésre, mint a mai gyerekek, hanem biciklivel vagy villamossal.

– *Melyik csapatnál kezdte játszani, és hogyan alakult a pályafutásod?*

– Eleinte a libereci csapatban játszottam. Egy sportoló pályafutásában – bármilyen tehetséges – közrejátszik a szerencse is. A helyi felnőtt csapat a csehszlovák bajnokság harmadik ligájában játszott, a juniorok pedig a második ligában. Szerencsémre az edzőm látott bennem potenciált, így tizenhét-tizennyolc évesen mindkét csapatban játszottam. Ezáltal nagyon sok mérkőzés volt már akkor a lábamban.

– *Liberecből hová vitt az utad? Mikortól számítod magad igazi hokistának?*

– Katonai bevonulásom után, húszévesen az extraligás Jindřichův Hradec katonacsapatnál játszottam, de sajnos egy szezon után kiestünk a ligából. Mint katona nem játszhattam civil csapatban, így átkerültem az elsőligás Dukla Tabor csapatába. Leszerelésem után hazamentem Liberecbe, de a célom az volt, hogy visszakerüljek egy extraligás csapatba. A Jindřichův Hradec csapatával tárgyaltam, de mivel nem tudták kifizetni a libereci csapat által kért átigazolási díjat, maradtam otthon. Abban az időben egy szerződés alatt álló játékos ahhoz, hogy szabadon igazolható legyen, két évig nem játszhatott más csapatnál. Én csak egy évet bírtam játék nélkül, közben a Jindřichův Hradecnél edzettem, úgy, hogy maradtam a Liberec játékosá. Ez egy nagyon nehéz periódusa volt a pályafutásomnak. Huszonnégy éves koromig az időközben elsőligássá váló Liberec játékosá voltam, sőt a liga gólkirálya is lettem. Mivel az extraligás csapatok menedzserei állandóan figyelik az elsőligás játékosok szereplését, több csapattól is megkerestek. Hívtak többek között a České Budějovicébe, de amikor a Sparta Praha is ajánlatot tett – amit normális játékos nem utasít vissza –, elfogadtam az ajánlatukat. Az új csapattal hároméves szerződést kötöttem, amelyet később meghosszabítottak még egy évvel. Ezalatt háromszor játszottunk ligadöntőt, amit kétszer meg is nyertünk. Sok NHL tapasztalattal rendelkező csapattársam volt, többek között Franta Kucera, Ladislav Vurtek, David Věštný. A csapatból nyolc játékos válogatott kerettag volt. Én a harmadik-negyedik sorban

szerepeltem négy évig, a szerződéselem lejártá után pedig visszamentem a közben extraligássá vált Liberecbe. Itt az évek során körülbelül 400-500 mérkőzést játszottam, időközben csapatkapitánnyá avanzsáltam.

- *A cseh bajnokságban hány mérkőzést játszottatok egy szezonban?*

- Volt tíz-tizenkét felkészülési mérkőzés szezon előtt, majd az ötvenkét meccses alapszakasz után jött a rájátszás.

- *Tudjuk, hogy játszottál az orosz extraligában, a későbbi KHL-ben is. Hogy kerültél oda?*

- A 2005-ös cseh szezonom nagyon jól kezdődött. Az első tíz-tizenkét mérkőzésen sok pontot sikerült összegyűjtenem. Erre felfigyeltek az orosz szakemberek, és az Avangard Omszk kifizette az átigazolási díjamat. Az elején nagyon nehéz volt, és nem a játék színvonala miatt, hanem mert a családomtól, barátaimtól több ezer kilométerre egyedül voltam, nem ismertem az orosz nyelvet. Nehéz volt megszokni a rengeteg hosszú utazást, állandó repülőzést, adaptálódni a különböző időzónákhoz, a csapaton belüli konkurenciához. Pont emiatt a versengés miatt eleinte nem sok barátom volt. Nagyon jó csapatunk volt, ezüstérmesek lettünk a Kazany elleni döntő után. Ekkor, egy új szabály bevezetése miatt – amely szerint minden csapatnál kell játszania legalább két ifjúsági játékosnak –, én mint légiós nem fértem be a csapatba. Az edző, aki nagyon szeretett, felajánlotta, hogy segít elhelyezkedni egy másik KHL-es csapatnál, de az a tény, hogy távol voltam a családomtól, a kétéves kislányomtól, arra készítetett, hogy hazatérjek Liberecbe. Hároméves szerződést kaptam, de a sok hercehurca miatt nem voltam jó formában, ezért a Liberec eladott az Ústí nad Labemnek. Itt csapatkapitány lettem, de mivel a szezon végén kiestünk az extraligából, átadtak az ugyancsak extraligás Kladno együttesének. Nehéz időszakom volt, harminchárom évesen pályafutásom kezdett lefele ívelni. Átkerültem a szlovák Liptowský Mikulášhoz, akikkel a szezon végén kiestünk a szlovák extraligából. Harminchat évesen elgondolkoztam a hogyan továbbon, amikor egyszer csak érkezett egy érdekes felkérés...

- *Hogyan jött szóba Csikszereda?*

- Csató Imre keresett meg Csíkszeredából, aki éppen játékosokat keresett a helyi csapathoz. Én akkor még azt sem tudtam, hogy Romániában létezik hoki, nemhogy hol van Csíkszereda, vagy mi is az, hogy Erdély vagy Székelyföld.

- *Mik voltak az első benyomásaid Csíkszeredában?*

- Az első edzésen láttam, hogy más a szint, mint amit én megszoktam. A város is kevésbé volt rendezett, mint most..., de mivel fizettek, maradtam, és ezt a döntésemet azóta sem bántam meg.

- *Milyen volt a fogadtatás a csapattársak, az edzők és a szurkolók részéről? Értem ezalatt, hogy Csíkszeredának nem volt azelőtt KHL szintű játékosa.*

- A csapattársak figyeltek, igyekeztek kiismerni, az edző Frentzen volt (svéd szakember), akivel nehezen tudtam kommunikálni, mivel nem beszélek angolul. A társaim segítettek, sokat köszönhetek Kozuchnak (az akkori elsőszámú kapus), aki gyakran fordított nekem. Sok szurkolóval hamar összebarátkoztam, és elkezdtem pár szót megtanulni magyarul. Mivel a csíki szurkolók nagyon szeretik a hokit, már egy pár mérkőzés után megismertek a városban, rám köszöntek, beszédbe elegyedtek velem, ami inkább kézzel-lábbal történő kommunikáció volt, a sikeres meccsek után pedig ünnepeltek. A többi légiós játékosnak is az volt a véleménye, hogy Csíkban jó hokistának lenni. Akkor a klubban öten voltunk légiósok, én egy nagyon jó sorba kerültem, Hurtajjal és Sikorcinnal voltunk a támadósorban, hátul Goga és Hrubby bekkelték. A csapat fiataljai is – a második, harmadik sor – nagyon sokat segítettek az akkori eredmények elérésében. Összesen négy évet játszottam a Sportklubnál, ezalatt sok sikerünk volt. 2010-ben például mindent megnyertünk: MOL Ligát, Román Bajnokságot, Román Kupát..., a Kontinentális Kupában is elég messze eljutottunk.

- *Mi történt a sportklubos évek után?*

- Én szerettem volna maradni, de nem kaptam szerződést, így elmentem egy évre a Ferencvárosához. Itt nem volt jó szezonom, nem sikerült úgy, ahogy szerettem volna. Ezután jöttem vissza a klubhoz, és abban az évben, amikor a csapat nem jutott a rájátszásba a román

bajnokságban, többedmagammal kölcsönjátékosként szerepeltem a Gyergyónál. Aztán ottragadtam, eleinte játékosként, majd edzőjátékosként szerepeltem.

- *Mik a negatív, illetve pozitív tapasztalataid a székely hokival kapcsolatban?*

- Mivel negatívumokról nem szeretek beszélni, általában a pozitív dolgokat hangsúlyozom. Fiatalabb koromban impulzívabb voltam az öltözőben is, nem tűrtem, ha nem egyirányba húzott mindenki. Ahogy többet tapasztaltam, sokkal türelmesebb lettem és inkább pozitív energiákat igyekeztem átadni a társaknak. Úgy vettem észre, hogy a székely embert pozitívan kell motiválni, az öltözőben is arra kell helyezni a hangsúlyt, hogy a csapat egységesen gondolkozzon. Fiatalkoromban nagyon türelmes edzőkkel volt dolgom, és én is ilyen edző szeretnék lenni.

- *Mikor döntöttél úgy, hogy Székelyföldön akarsz maradni?*

- Miután elváltam a feleségemtől, nehéz időszakom volt. Rájöttem, hogy Csehországban már nem tudnék új életet kezdeni, ezért maradtam itt. Az élet sajnos nem csak a hokiról szól.

- *Említetted, hogy edzőként is kipróbálnád magad a jövőben...*

- Az elmúlt szezon végén Csató Imi hívott, hogy segítsék a csapatnak. Az igazság az, hogy nem minden jó játékosból lesz jó edző, ezért az edzői karrieremet is az alapoktól kell kezdenem. Kezdséskor gyerekcsapatra gondoltam, de nem félek a kihívásoktól, és ha kell, akár felnőtt csapattal is foglalkoznék. Személy szerint soha nem voltam elégedett a második vagy harmadik hellyel. Maximalista voltam, és saját magammal is kritikus, ha nem értem el a céljaimat. Úgy látom, hogy ez a székely emberek mentalitásával egybevág.

Lakatos-Fleisz Katalin

„AZ IGAZSÁG TERE TÁGABB, MINT A REALITÁS”

– Láng Zsolt: *Bolyai*¹ –

Az utóbbi időkben olvasott regények közül a Láng Zsoltéban éreztem leginkább azt, hogy a regényírás szakma, mesterség, a mesterségbeli tudás finomságaival. A regény gazdagsága és az ezzel a gazdagsággal való bánni tudás mondatja velem mindezt. Számos műfajt indít el: portrét, aparegényt, életrajzi regényt, krimit, szerelmi történetet úgy, hogy ezekkel a műfajokkal csak játszik, a fonalat felveszi, s bármikor abbahagy(hat)ja őket. Frivolság, fricska, nagyvonalúság van ebben, a lehetőség, hogy ugyan mindegyik műfajban meg lehetne írni a művet, de minek beleragadni egyikbe is, amikor a játék sokkal szabadabb. Ráadásul a műfajtöredékeken belül is rengeteg a karakter, az epizód, az árnyalat. Az olvasó figyelmét egyrészt folyamatosan fenntartja a sok újdonság, másrészt talán fáraszthatja is ugyanez. Az viszont biztos, úgy ír ez a regény mellékes – vagy annak tűnő – dolgokról, hogy egy pillanatig sem érezhető benne a görcs: vajon nem fogja unni az olvasó?

De miről is van szó? Két párhuzamos térben és idősíkbán, két történetszálon fut a regény. Az egyikben a szerzői elbeszélő – Láng Zsolt – egy svájci ösztöndíj keretében Bolyai János életművét kutatja a megírandó Bolyai-regényhez. Izgalmas az alaphelyzet, a regény keletkezését is beleírni a regénybe, ezzel a regénynek legalábbis fele a regény megírásának körülményeiről szól. A másik szál Bolyai János élettörténete, mely 1833–1860 között játszódik Marosvásárhelyen. A svájci történetszál inkább folyamatszerű, személyes feljegyzések révén szinte naplószerű, a Bolyai-szál ezzel szemben inkább állóképek, jelenetek sorozata. A két történetszál felváltva követi egymást. Számomra az igazán izgalmas kérdés az volt a regényben, hogy található-e valamilyen kapcsolat a két regénység között Bolyai-témán kívül, és persze azon, hogy az egyik a regény előtti fázis, a másik maga a regény.

A kérdés megválaszolására egy-egy részletet választottam a regényből: egyet a svájci, egyet a Bolyai-korabeli történetszálból. A regény

---

1 Budapest, 2019, Jelenkor.

11., Zürichben játszódó fejezete szinte kiugrott a svájci történetből, újra és újra visszatértem hozzá. A kusza, jelekkel, ábrákkal teletűzdelt szögyököket tárgyaló Bolyai-kéziratok tanulmányozásával indul a fejezet, amelyet aztán a kéziratok rövid története követ, a Németh László és Esterházy Teleki Tékában tett látogatásaival – Esterházy neve máshol is feltűnik a regényben, mint aki Láng előtt maga is akart írni egy Bolyai-regényt –, majd folytatódik a Paul Stäckel heidelbergi matematikus unokájánál, Gerdnél tett látogatással. Majd az elbeszélő régi ismerősével, Ilmával találkozik, akivel hosszú sétát tesznek a városban, miközben Bolyairól, a készülő regényről beszélgetnek, és ennek nyomán persze sok minden – a nyelv kérdése, a magány, az írás – szóba kerül. Rengeteg színt, fényt, kontrasztot, irodalmi-kulturális allúziót, emlékhely-felidézést magába olvaszt ez a rész; James Joyce, Elias Canetti nyomán járnak az európeér Ilmával, miközben Bolyai neve észrevétlenül is az európai kultúra fő áramába simul bele. Szép és mély értelmű, ahogy az elbeszélőnek mindenről Bolyai jut eszébe: az elbeszélő, miután Gerd feleségét hegedülni hallja, ösztönösen matematikusnak hiszi – mert Bolyai is szépen hegedült. Amellett, hogy természet és kultúra teljes összhangban van Zürichben, a kontrasztok itt is pontosan adagoltak: a fény mellett az árnyék is megjelenik. Az embert óvó kulturális milióban hirtelen utcai veszekedésbe botlik az elbeszélő, feltűnik Adrian is, román író kollégája a kolostorból, aki pillanatok alatt megsemmisül egy rábízott gyereket elvesztve, még ha a gyerek hamarosan meg is kerül. De az is komikus, ahogy az elbeszélő a temetőben bóklászva, időérzékét elveszítve késik a Gerddel való találkozóról, és a késésért Gerd, pedáns svájci módjára, dühösen leteremti. Mégis a zürichi fejezet számomra a szép mondatok és a sokértelmű jelentések tárháza, amiben többek között ez a párbeszéd is elhangzik:

„– Találkoztam egy törpével, és nem tudok szabadulni tőle. Elfoglalja a gondolataimat – mondtam.

– Írd meg a Bolyait – Ilma arcán a lemenő nap narancssárga fénye úgy csillogott, akárha védőmaszk valakin, aki épp megmenteni igyekszik a bajba kerülőt.

– És a törpe? – néztem rá tanácstalanul.

– Mindent írj meg, ami veled történik, abban benne lesz Bolyai is, meg a törpe is. De ezt csak úgy szíveled meg, hogy egy lírikus mondta – tette hozzá, és kezét a karomról a szívemre tette.”

Talán az olvasó hirtelen nem érti, mit keres egymás mellett Bolyai és az ablakból időről időre feltűnő gnómszerű ismeretlen. A regény egészének távlatából viszont megértjük, hogy nagyon is sokat, azon „kis” párhuzamosok egyike ez, amelyek a két nagy párhuzamos regénysíkon belül mindenhol futnak.

És akkor milyen „kis” párhuzamosok futnak immár a Bolyai-történet-számban? Ebben a történet-számban a kitéréseknek még nagyobb a tétje. Amellett, hogy a regény témája egy koherens nagyregényt ígér, még rátevéődik a kötelező tisztelet súlya nagy matematikusunk iránt, ami valamiféle súlyos, nagy összefüggéseket felvázoló életrajzi-történelmi regény elvárását keltheti. Ehhez képest a Bolyai Jánossal foglalkozó regényszál nagyon is hétköznapi, ha úgy tetszik, frivol részleteket tárgyal matematikusunk életéből, kételyeit, bizonytalanságait, szerelmi, sőt szexuális életét, és még apjával való konfliktusos kapcsolata sem annyira súlyos-veretes, inkább a hétköznapiság apró-cseprő, idegőrlő jellege hangsúlyos benne. (Persze ha megnézzük, ez a fecsegés is védhető itt, amennyiben magának, Bolyai Jánosnak a módszere volt az, hogy sok mellékes közé rejtette el a fontos mondanivalót.)

Számomra mégis élet és tan, matematika és természet kapcsolatai emelkednek ki a Bolyai-számból, aminek kapcsán számos részletet lehetne kiemelni. Van egy epizód mégis, ami tündéries egyszerűségében érzékiséget, költészetet, matematikát és gondolatot olvaszt egybe. János a mezőn elalszik, és az „Apa-Gauss” és „Apa-Apa” álombeli párbeszédéből egy sosem látott fiatal lány ébreszti fel, aki valószínűtlen könnyedséggel, a víz alatti meztelenség révén vezeti rá az eltérések valóságára. Mindez a szépség élményétől elválaszthatatlan. Ekkor fogalmazódnak meg Jánosban rend és rendszer – egyébként később Hamvas Béla által is tárgyalt – különbségei, az ellentmondások megkerülhetetlenségei. *„Más a rend és más a rendszer. Rendszer a newtoni mechanika, az arisztotelészi logika és az euklidészi geometria. A rend viszont relativitás.”* A gondolat lepke módjára hálóba került, lepkeszerű lány viszont később soha nem jelenik meg a regényben.

Lehet, hogy a regény nem annyira Bolyai életéről, még csak nem is Herr Láng kereséséről szól, inkább az életről magáról? Matematikai nyelven, talán ez volna az a merőleges, amely a két párhuzamos történet-szálat metszi. Amiben benne van Bolyai, és a törpe is. Rend és nem rendszer.

Tamás Dénes

A PÁRHUZAMOSOK TALÁLKOZÁSAI

- *Láng Zsolt: Bolyai*¹ -

Ha létezik egy szó, ami felől olvasni és értelmezni tudom Láng Zsolt műveit, az a szabadság. Nem rögzíteni, lezárni valamit, hanem megkeresni az illeszkedések legtágabb perspektíváját – ez az a motor, aminek működését érzékelni vélem a művek olvasása közben. Láng Zsolt irodalmat művel, a szó legautentikusabb értelmében. Ott áll, ott figyel, ahol irodalomvá válnak a dolgok, azaz részesülnek a kifejezés, a megformálás szabadságából. Az emberi minőségek közül is azok érdeklik, amelyeknek a legnagyobb a szabadságfoka: az alkotás, a szerelem, az érzékiség, a történelem gazdagságában való részesülés. Azt is lehetne mondani, az esztétikum mindenhatósága érvényesül a műveiben, ha az nem lenne egyben az életé is; az élet szabad, kereső energiáinak a lekövetése, vagy inkább kibontakoztatása, ami feladatának tűnik.

Ezt az indíttatását nem hazudtolta meg új regényében sem, ami már témaválasztásával is komoly kihívások elé állít bárkit. Nem lehet véletlen, hogy még Esterházy Péter is fontolgatta egy Bolyairól szóló könyv megírását – tudjuk meg a regényből. Érezzük, igazi Esterházy-téma ez, ezért csak sajnálni lehet, hogy nem született meg egy ilyen mű. Láng Zsolt azonban nem a kihullt stafétát vette át Esterházy kezéből, hanem saját szuverén alkotását hozta létre. Úgy gondolom, tudatosan törekedett arra, hogy elkerülje azokat az aknákat, amelyekre egy ilyen vállalkozás során könnyen rá lehet futni. Fontos lehetett számára, hogy ne egy kongó mellszobor emelődjék a szavakból, hogy ne csak a historizáló emlékezet által tisztára purgált alakot lássuk, hanem valamit abból a szenvedő, saját esetlenségeivel küzdő lényből, aki azonban életének legegyszerűbb összefüggéseibe is matematikai feladványokat látott bele. Ahogy az is kihívás lehetett, hogy ne a provincialitás, a túlzott lokalitás regénye íródjék meg, még akkor se, ha a provincialitással való küzdelem valóban felemésztette Bolyai János

---

1 Budapest, 2019, Jelenkor Kiadó.

életét. Aki a végtelen terek természetén töpreng, ne záródjék be a szűkösségbe, korlátoltságba. Ugyanakkor más tétet is érzékelek Láng Zsolt regénye mögött. Mint a modern írók esetében, számára is fontos az elbeszélhetőség kérdése. A világ már nem meséli el magát – számolt le ezzel az illúzióval a modernitás írója, ahogy a múlt sem tárja fel automatikusan a maga gazdagságát, ezért komoly írói döntés, hogy miből indulunk ki egy emberi élet elmesélése érdekében. Az elbeszéléssel kapcsolatos döntéseivel a modern író a világhoz való viszonyának sarkalatos pontjait jelöli ki. Láng Zsolt, összhangban Bolyai János alakjával és matematikusi tevékenységével, a térbeliség problémáját helyezi regényének fókuszpontjába. Regényének centrális kihívását a következőképpen fogalmazza meg: „Ha valaki a nemeuklideszi tér felfedezőjéről ír regényt, úgy volna illő, hogy a regény nemeuklideszi formáját hozza létre.” De hogyan néz ki egy „nemeuklideszi formájú regény”? Minek a metaforájaként működhet ez a megfogalmazás? Hogyan oldotta meg Láng Zsolt a maga elé tűzött kihívást?

A regény tulajdonképpen a kudarc, a konvencionális mesélés kudarcának a beismerésével kezdődik. Láng Zsolt apró lépésekben leplezi le, hogyan működik az írói gőg, ami apró betoldásokkal, hamisításokkal úgy igazítja ki a valóságot, hogy összeállhasson a sugalmazni akart, fellengzős kép. De ha nem egy ilyen képet akarunk kialakítani Bolyai Jánosról, milyen más lehetőségünk marad még? Egy olyan, amelyben valóban megpróbáljuk elmesélni írói életünket, amelynek aktuális centrumában a Bolyai-hagyatékkal való foglalatosság található. Legalábbis a következő oldalaktól kezdve erre vállalkozik a regény, a Láng Zsoltnak nevezett erdélyi író szinte naplózott életének leírására, amint féléves írói ösztöndíját a svájci Zug nevű városkában tölti. „Valóban” – mondtam fentebb, miközben tudom, a valót egy regényben egészen másként kell tetten érni, mint ahogy hagyományosan gondolnánk. Erre utal a könyv elején található megjegyzés is, amely szerint a könyvbeli valóság merő fikció. Egy olyan fikció, amely csupa ismert figurával van benépesítve. Feltűnik ugyanis a regényben Krasznahorkai László, Ilma Rakusa, ahogy Láng Zsolt új családja is, számos ismert és kevésbé ismert utalással, történettel kiegészülve, ahogy maga a hely is ott fodrozódik, ízesül a könyv lapjain, a térnek egyik sajátos dimenzióját képezve meg. Mert nem csak ezen a szinten, a térnek ebben a szegletében zajlik a regény. A svájci szál mellett ugyanis a Bolyaiak

életébe is belépünk, mindezt a korabeli Marosvásárhely miliójének megidézésén keresztül. A két szál váltakozva követi egymást, a fejezetek számozása pedig a prímszámok sorrendjét követi. Úgy képezem, a prímszámok a legitim�atosabb számok. Társtalanul emelkednek ki a számok tengeréből, felbonthatatlanok, oszthatatlanok, mint megannyi szavakkal kifejezhetetlen individuum. A rokonlélek, a már megidézett Krasznahorkai László *Seiobo járt odalent* című novelláskötete jut eszembe, amelyben a Fibonacci-számsor szerint számozódnak meg a novellák. Mindkét könyvben különleges és rejtélyes matematikai összefüggések abroncsolják össze a lélegző szövegeket. Ahogy az univerzumot is, amelyben élünk.

Az világos, hogy a két, időben és térben, párhuzamosan futó történet-szálnak, illetve a köztük lévő kapcsolódásoknak, közelíthetőségeknek kellene kiadniuk a regény nemeuklideszi formáját. Ezt a formát követni, egybelátni és értékelni komoly értelmezői kihívás. Főleg ha nem akarunk csak a forma külsődleges leírásánál leragadni. Láng Zsolt, a tőle megszokott módon, egy nagyon nyitott, a megszólalások, a formák, az írói regiszterek sokaságát használó szöveget hozott létre, amelyet az áttételek, az allúziók és a motívumok kapcsolódásai fognak össze. A különállóság és az összetartottság képzetei több szinten szervezik a regényt. Ezek szétszalazása és együttes értelmezése meghaladná e szöveg lehetőségeit. A párhuzamosan futó történet-síkok egymáshoz való viszonyát azonban mindenképpen érzékeltetni és értelmezni kell. Egy idő után úgyis ez helyeződik az olvasás centrumába.

Az első és a legalapvetőbb kérdés a regény megkettőzésére vonatkozik. Vegyük axiómának, hogy léteznek ilyen világok. A párhuzamosság adott. Ami érdekes: hogyan függ össze, hogyan találkoznak a párhuzamosak? Nádas Péter egy egész regényt szentelt ennek a kérdésnek. Itt szűkebb, de pont ezért intenzívebb térben bezárva léteznk.

A regényben két alkotóember életét követjük. Ismételjünk: az egyik, miközben írói ösztöndíját tölti Svájcban, regényt akar írni Bolyai Jánosról, ezért a matematikus hátramaradt feljegyzéseit tanulmányozza, a másik pedig – és hát ez lenne maga a megírt regény – a matematika nagy rejtvényein töri a fejét, és éli külsődlegesen kisszerű, provinciális életét. Nincs egyetlen világ – sugallja ez a szerkezet. Bármiről írunk, gondolkodunk, az egy idő után átszínezi az életünket. Aki Bolyaival kezd behatóan foglalkozni, nem teheti meg, hogy ne lássa

egy kicsit másként, bolyaisan a világot. Ugyanakkor nincs teljes egybeolvadás, a távolság áthidalhatatlanul megmarad az életek között. Ezt érezzük a két alkotósors eltérő jellegében, aránytalanságaiban is. Úgy képzelem, az olvasótábort megosztja a két sík értékelése. Lesz olyan, akihez a svájci szál áll közelebb, mások Bolyai életének követésében találnak inkább élvezetet maguknak. Ahogy különbözőképpen látják magukat az alkotókat is. Láng Zsolt kontra Bolyai János – akár így is sarkítható ez a mérkőzés. Egy olyan mérkőzés, amiből paradox módon csak a szerző kerülhet ki győztesen, hisz ő írta meg az egész regényt.

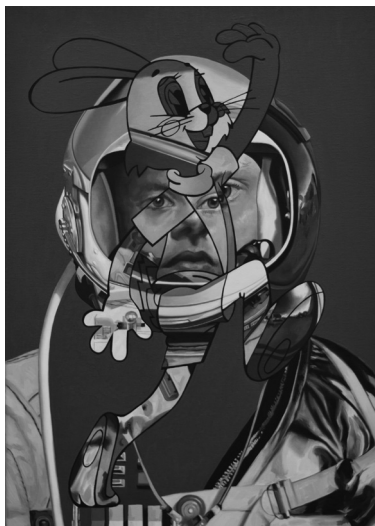
De milyen eltérésekre tettem utalást a fentiekben? A kapcsolódások sokasága ellenére két egészen más regényvilág fut párhuzamosan egymás mellett. A svájci szálat egyfajta csendes, szemlélődő esztétizmus hatja át, meg sok ragyogás, csillogás – finom, költői megfigyelések sokaságán keresztül. Egy kései, beteljesedett szerelem érzelmevilága világítja be a helyet. Azt a helyet, amit elsősorban mégis a helyiek és a nemzetközi térben kóválygó író társak mondén, ingyenkedő életvitelle jellemez. De maga szöveg is szellősebb, eseménytelenebb, habár a vége felé egy gyilkosság szál és a hozzá kapcsolódó nyomozás próbálja egy kicsit erőltetetten borzolni a kedélyeket. Bolyai világa ezzel szemben sokkal súlyosabb, tömörszerűbb, ahogy érzelmileg is telítettebb, drámaibb. Hangulatában komor, még akkor is, ha egy briliáns, érzékeny elme megfigyelései, viszonyulásai számos ponton oldják ezt a súlyt. Ami egyik világban legfeljebb bosszantó kellemetlenség, az a másikban valódi, a valóságért, az igazságért vívott, csak néha enyhülő küzdelem, amiből szinte szfinxszerűen emelkedik ki Bolyai János alakja. Azt kell mondanom, Láng Zsolt zseniálisan rajzolta meg Bolyai János alakját. Egy befelé forduló, saját evidenciáiért élő ember képe rajzolódik ki a regényből, aki mégis, már csak jelenlétével is – amiből valami végtelen egyenesség, öntörvényűség árad – különleges súlyt tud adni a körülötte forgó eseményeknek. Van valami nem evilági benne: ha jelen van a világban, akkor is túllát rajta, ami esetlenné, védtelenné tűnik benne, az is megfeszített érdeklődés, hideglelős figyelem. Nemcsak Bolyai János alakja megkapó a regényben, hanem az apjái is, ahogy az apa és a fia közötti ősi harcnak, szeretetteljes háborúnak a fejezetei is megrázóak. De az egész korabeli világ plasztikusan jelenik meg előttünk, természetesen módon átélhető, hangzik, szaglik, ízesül.

Láng Zsolt nemcsak mesél, hanem jelenetez is, dialógusokat, leveleket iktat közbe, egy szeretkezésből, egy kardvívásból bont ki világokat.

A regény olvasásának igazi élvezetei is itt vannak. A formák, a jelenetek kavargásában, a figyelem ide-oda ugrálásában, a tág és a parányi közötti váltások sikamlós erotikájában, az egész és a rész között létesülő párbeszédben.

Úgy gondolom, ennek a párbeszédnek a felnyitása és működtetése az igazi tétje a regénynek. Mit üzennek a fák, a csillagok, az álmok, a bogarak, a szerelmek, az apák nekünk? – kérdezi folyamatosan. Hogyan mutatkozik meg a világegész?

Nem egyféleképpen – jelzi a regény, amelyben két pontból startolunk rá az életre, a világegészre. De ha ezek a pontok a térnek és az időnek különböző vetületeiben is helyezkednek el, a párhuzamos univerzumok még sincsenek teljesen elzárva egymástól, számos ponton találkozhatnak, hiszen a bennük lévő fák, csillagok, álmok, bogarak, szerelmek, apák hasonlóak. A nemeuklideszi terek bárhol feltáruulhatnak előttünk. Az egyik élet kudarcos, a másik beteljesedett, mégis van valami mindkettőben, amiben egybenyitódnak. „Csillagporból vagyunk.” A regény utolsó mondata a bizalomé.

A kozmonauta, 2017 (olaj, vászon, 70 x 50 cm)

Sántha Attila

NŐI EPOSZ A NEMISÉGRŐL

– *Balázs Lajos: Cérna és tű.*

A paraszti világ szerelmi eposza¹

Balázs Lajos újabb könyvvel jelentkezett, mely a nagysikerű *Amikor az ember nincs es ezen a világon. Paraszti nemi kultúra és nemi erkölcs Csíkszentdomokoson* című, 2010-ben megjelent monumentális munkájához kapcsolódik. A néprajzkutató a *Cérna és tű. A paraszti világ szerelmi eposza* című könyvében egy rendhagyó vállalkozást visz véghez: a több mint 300 adatközlővel készített mélyinterjúkból olyan kötetet gyúr össze, mely túllépi a néprajz határait, és fikcióként, azaz megkonstruált valóságként működik (köznyelven: olyan szövegként, amely önmaga kielégítő működésére, és nem a tényekre koncentrál).

Egyetlen, sok-sok asszonyból összegyűrt karakter mesél a kötetben. Több ez, mint egyszerű történet, hisz a sokszor egymással ellentétes, szerelemhez, szexualitáshoz kötődő tapasztalatokból összeáll egy szinte mitikusnak mondható világ, amelyet a Minden Asszonyok Asszonya próbál értelmezni, aki egyszerre szereti és nem szereti, egyszerre utálja és imádja, egyszerre fogadja el és utasítja el világunk nagy mozgatóerejét, a szexualitást.

A szerző az előszavában maga mondja el, milyen gondolat is vezette ezen vállalkozásában: az egyáltalán nem kereknek, gömbölyűnek látott világot rakni át egy eposzba, „melynek vezérgondolata immár a test és vágy bonyolult küzdelme, viaskodása a paraszti társadalom emberének lelkében, értelmében, testi bizsergésében”. A főhős egyszerűen egy paraszttasszony, „fiatal is, idős is, özvegy is, elvált is, egyedül élő is, de nem félisten, (...) mint az eposzok hősei”.

Ez a meghatározhatatlan, ilyen is, olyan is világ a könyv egyik alapvetése. E világban pedig mindenki arra törekszik, hogy eltalálja az „ilyenséget”. A beszédes című, *A falusi asszony nemi életéről és idegállapotáról* szóló, tizenötödik beszélgetésben szól a főhős a nemi

---

1 Csíkszereda, 2020, Gutenberg Kiadó.

élet hatásáról: „Met ha az ember es, s az asszony es nem kapják meg a szeretetet, akkor egész nap olyan gyűlöltté válnak egymásnak. Nincs kedved, ha valamit szól, nem jó, hogy visszaszóljal. De amikor szeretetből sikeredik, azokon a napokon még a tyúkok es táncolnak. Met akkor mind a kettő megkapja a magáét, akkor vigasság van, semmi baj nincs. Amikor egyik vagy másik se, akkor a kakas es útba van az udvaron.”

Az örök párkapcsolati kérdések a lehető legtermészetesebben jönnek elő, s azáltal, hogy kimondódnak, valahogy meg is oldódnak ideiglenesen, illetve kezdődik a ciklus előlről: „akkora nagy mája van mind a kettőnek, hogy egyik se kezdeményez. S így nem tudnak esszeférni sokáig. Akkor egyszer csak reagőnek arra, hogy »Hallod-e, hát mos mű mét (sic! a helyes forma *métt* lenne – S. A.) es vagyunk esszeveszve?!« Legtöbbször a lehetetlenségen vesznek össze. Olyant kezdnek osztani, aminek semmi értelme nincsen, de egymásnak nem engednek a huszonegyből.”

Érdeemes követni, milyen témákat tart beszédre méltónak Balázs Lajos eposzi asszonya: „arról, hogy azok es befűzték a cérnát a tú fokába, aztán a közöslésről”, hogyan fedezi fel a gyermek a szexet, a szülői titkolózásról, a gyermekszerelemről, a legények „beiskolázásáról”, a csábításról, a szüzességről, a férekambacsolásról, a nemi ingerlés gyakorlati módozatairól, a paráználkodásról, a nászéjszakáról, arról, hogy mikor jó es mikor rossz, a nemi élet es az idegállapot kapcsolatáról, a nemi élet rendjéről, a nemi élet mint beszédtema, viszályokról, húségről es hűtlenségről, a féltékenységről, a szerelem s a szeretkezés alkonyáról stb.

A könyv ténylegesen is annak sikeredik, aminek a szerző elképzelte: egy Kalevala-szintű (!) eposz lesz, mely az emberi lét értelmére ad cseppet sem végérvényes, mert folyamatosan változó válasz(oka)t.

(A férfiolvasó meg nem tehet egyebet, mint regisztrálja: egy olyan misztériumhoz jut közel, amelyet felfogni nem tud, csupán létét érzékelni. A könyv elolvasása után talán lemond arról, hogy következetességet, logikával felfogható értelmet keressen párja gondolataiban, érzéseiben. De tudjuk, ez nem fog megtörténni soha, úgyhogy nem fog a Minden Férfiak Férfia szintjére lépni.)

SZÉKELYFÖLD-DÍJAK, 2020¹

MIRK SZIDÓNIA-KATA:

HALÁSZ PÉTER LAUDÁCIÓJA

A néprajzi terepmunka lényege jelen lenni és elmerülni a kutatott csoport szereplőinek mindennapjaiban. A jelenlét mint a megismerés legfontosabb eszköze, megteremti azt a fajta meghittséget, otthonosságot, bizalmat, ami lehetővé teszi a külső szemlélő számára a társadalmi viselkedések, hagyományok értelmezését. De egyáltalán nem mindegy, hogy a kutató hogyan van jelen és milyen kapcsolatokat tud kialakítani a terepen, hiszen ezeknek a kapcsolatoknak a minősége nagymértékben meghatározza azt, hogy mit fog találni és hogyan fogja értelmezni.

A jó néprajzkutató ismérve nemcsak a szakirodalom és a terep ismerete, hanem az empátia és az emberismeret is. A jó néprajzos tud megszólalni és megszólaltatni, de ha kell, tud türelmesen hallgatni is, vagy megtörni a beszédes hallgatást. Megtalálja azokat a kulcsszereplőket, akik segíthetik őt munkájában. Röviden: sikeresen tud gyűjteni, felderíteni, rögzíteni, képes a jelenségek leírására, értelmezésére és összegzésére.

Halász Péter határozottan ezen kutatók közé tartozik. A budapesti születésű, eredeti végzettségét tekintve agrármérnök 1966-ban járt először Moldvában, majd rendre visszatért a csángómagyar falvakba. „Nemcsak megszerettem – vallja egyik interjújában –, de gyönyörködtem is a moldvai magyarok hagyományos műveltségében, s elsősorban ez ösztönzött a megismerésére.” Érdeklődésének középpontjában azóta is a moldvai magyarság néprajzi hagyományainak, tárgyi kultúrájának vizsgálata áll.

Változatos tárgyú tanulmányai, hiánypótló tematikus monográfiái (lásd a *A moldvai csángó magyarok hiedelmei*, *A moldvai magyarok*

---

1 2020. október 2-án a Székelyföld szerkesztősége Székelyföld-díjjal jutalmazta Halász Péter néprajzkutatót és Szonda Szabolcs költőt, műfordítót; Székely Bicskarend díjat kapott Száraz Miklós György író; Szabó Gyula-émlékdíjban részesült Ádám Szilámér. Az elhangzott laudációk szerkesztett változatait közöljük.

hagyományos állattartása, *Növények a moldvai magyarok hagyományában és mindennapjaiban*) ma már megkerülhetetlenek a szakirodalomban.

A terepmunka és a tudományos kutatás mellett azonban ugyanolyan fontosnak tartja, hogy krónikásként tudósítson az identitásuk, nyelvük megőrzéséért folytatott harcukról. Felelősséget érez sorsuk iránt, követve a Domokos Pál Péter-i utat, melynek vezérgondolata a következő: „Ha egyetlen szívet, egyetlen gondolkodó főt csángómagyar testvéreink iránt megindíhattam, ha 100 ezer ma is élő magyar testvérek sorsa legalább egyetlen embert tettekre készítet, úgy teljes céloamat elértem.”

Halász Péter már a kezdetektől rendszeres szerzője folyóiratunknak: olvashattunk tőle a székelyek migrációjáról Moldvába(n), a székelyek szerepéről a moldvai magyarok külső és belső népmozgásában; a csíki karácsony emlékééről azokban a falvakban, melyek lakossága a madéfalvi veszedelmet követően menekült Moldvába, Mátyás király moldvai kalandjairól, a lakodalomról mint gazdasági vállalkozásról. Legutóbb januári számunkban jelentkezett *A párválasztás örömei és kockázatai a moldvai magyaroknál* című tanulmányával, amely egy megjelenés előtt álló monográfia részlete. Megismerhetjük a párválasztás hagyományos rendjét, az ismerkedési alkalmakat, a guzsalyasokat, megtudhatjuk, milyen értékrend érvényesült a párválasztásban, s ezek hogyan és miért változtak.

Halász Péter tanulmányainak nagy erénye, hogy tudományos igényvel, de közérthető, igényes megfogalmazásban tárja olvasói elé az évtizedek alatt végzett kutatásainak eredményeit.

„A hont nem öncélúan, hanem a jobbítás szándékával kell megismerni és megismertetni” – vallja ars poeticájában.

Gratulálunk és kívánjuk, hogy legyen ez a Székelyföld-díj ösztönzője további munkásságának.

FEKETE VINCE: A MOZI ÖRÖME

Laudáció helyett Szonda Szabolcsnak

Abban a moziban, ahol
ülünk, egy harminc-
negyven évvel
ezelőtti filmet vetítenek. Csak

lassan dereng fel a hely,
a gyermekkori kopott
klubhelyiség; alig
ismerek rá, ahogy
előttem terem hirtelen, hogy ott
vagyok évtizedekkel
ezelőtt, a vasárnap délelőtti kötelező
kicsimise után, ahol
a mozi – akkor – az ajándék,
a ráadás. Előbb mintha
szellemarcok futkároznának
a vásznon, ahova nézünk. De
az emlékezet lassan
megszűri, megtisztítja, felragyogtatja
a képeket; letisztult, átlátszó lesz
minden. Kint napfény
ragyog, de az is lehet, hogy hó
hull. Nem látom jól. Csak
ezt a benti képet. Egy hang szólal
meg váratlanul mögöttem.
És mintegy hívó szóra, tisztán
felragyog a vászon.

Kapuk nyílnak szemünk
előtt, mögöttük pedig az
egykori
életünk, de ezekhez nincsen
már kulcs, vagy csak a régi
van meg; mások laknak
az udvaron is, átalakult a ház,
a porta, minden. Egy-egy pillanatra
megvilágítja a fény újra
és újra a szűk sikátorokat,
a házakat. Majd tereket terel
elénk, ahonnan már nem
tudunk soha végleg kijönni,
se beljebb menni, pedig

szabadulni szeretnénk,
de nem lehet, nincs erőnk.

Két világ között jövünk-
megyünk az elképesztő
honvágyban,
két világ között
vágunk vissza innen
oda, vagy valahova, még
ha beleőrülünk, akkor is,
hogy valamiképpen
eltompítsuk, hogy
lecsavarjunk a hangerőből,
elnémítsuk ezeket a felénk
kapkodó
képeket, hangokat,
amelyek már csak
képzeletünkben léteznek.

Két életünk van: az egyik,
amikor, és másik,
amikor utána. És
a közben ez a Senkiföldje,
ami fenyegető, nyugtalan, sötét.

Sőt: hullámszó, tajtékzó erők,
partra vetettség, stb.

FEKETE VINCE: SZÍVFORMA

Laudáció helyett Száraz Miklós Györgynek

Ha Székelyföld térképét
megnézzük,
akkor azt látjuk, hogy
szív alakú ez a térkép,

magába foglal három megyét,
magába foglalja a székely
székeket, és magába foglalja
ezt a szív alakú helyet, nem
túl nagy területet egy másik

ország, amely nagyjából
szintén az ország, ennek a
másik országnak a szívében
található,

itt élnek a székelyek, hol nagyobb
tömbben, hol szerte, széjjel,
szétszórtan, de ez nem
hivatalos országuk,

ezért képesek volnának, ha kell,
meg is halni érte, de nem kell ilyesmi
már a mai világban,

úgyhogy itt élnek ők békésen,
többnyire békésen, egyik napot
illesztik a másik után,

dolgoznak reggeltől estig,
látástól vakulásig, főleg fizikai
munkát, főleg a mezőkön,

főleg az állatokkal, no meg főleg
az erdőkön, ahol leginkább otthon
érezik magukat ebben a nagy
Transzilvániában,

jó dolgú emberek, szeretnek
nap mint nap tevékenykedni,
és ha nem tudnák az iskolából,

hogy ők egy másik országban élnek,
egy másik országnak a lakói már
legalább száz esztendeje, észre sem

vennék, hogy ez mennyire, de
mennyire így van, mert náluk
még a román rendőr is székely a
faluban, és székelyek az oda
betelepedettek is, még a cigányaik
is székelyek, zsidójuk is az volna,

de az egy jó ideje nincs, csak volt,
még a nagyapáik idejében, bótja is
volt, most nincsen, se bót, se zsidójuk,

vagyis bót van, de az inkább vendéglő,
mert ott, a bótban szoktak iddoggálni,
sokszor már délelőtt azok, akik

egyébként mindig ott, ők nem a
dolgosabb fajtából valók, vagy abból,
csak éppen most nincsen munkájuk,

mert most hazajöttek szőlőkacsozásból,
három hónap után, és majd később
mennek vissza, amikor lesz munka,

s addig az a pénz is, amit ott kerestek,
elég lesz nekik, addig elég, s mi az a
napi néhány kupica, amit lehajtanak itt,

semmi, úgyhogy amíg nincsen munka,
addig itt töltik a napjaikat, itt legalább
hírek is vannak, jönnek-mennek az
emberek, beszélgetnek, megosztják

a híreket, meghallgatják őket nagyon
figyelmesen, lelki támaszt szolgáltatnak,
olyan lelki izéket, amiért máshol
nagy pénzeket fizethetnének akár,

de itt ők ingyen, bérmentve, és ez jó,
nagyon jó, nekik is, no meg másoknak is...

ZSIDÓ FERENC:

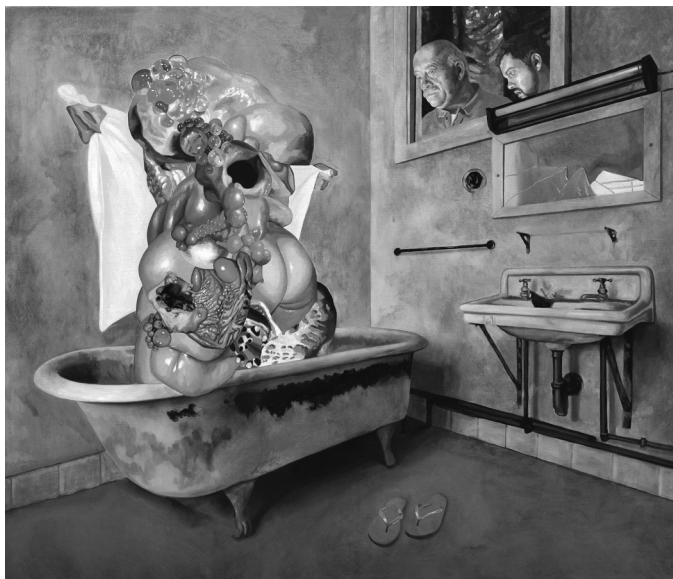
ÁDÁM SZILAMÉR LAUDÁCIÓJA

A második Forrás-nemzedéket útjára indító *Vitorlaének* antológia nagy visszhangot váltott ki megjelenésének évében, 1967-ben: szervezett formájú vita bontakozott ki róla, melynek jegyzőkönyvei ma is tanulságosak a generációk és nézetek ütközése szempontjából. Az idősebb szerzők olykor óvatoskodva, saját pozíciójukat féltve, összességében mégis pozitívan viszonyultak a *Vitorlaének*hez. Az antológiai szerzői közül Király László azonban ifjúi daccal jelentette ki egész generációja nevében, hogy: „Ne tessenek minket félteni!” „Ne tessenek tehát minket körbejárni.” Igen, így kell elindulni a pályán: új utat törve, konokul, a régít elutasítva, ugyanakkor, mivel ahhoz viszonyítod magad, mégiscsak a hagyományba beépülve.

Valahogy így indult el Ádám Szilamér is, talán kevésbé hangosan, hisz manapság az irodalom már nem olyan visszhangos, de öntudatosan, egyéni hangon megszólalva. A *Szekelyföld* folyóirat számára Fekete Vince fedezte fel, kinek a pályakezdő szerzőkhöz mindig jó orra volt. De igazából nem is kellett felfedezni, felfedte ő magát. Egyéniségként, aki nem feltétlenül, vagy nem csak betagozódni akar valahová, hanem új utakat keres.

Színre lépése óta sokat publikál, természetesen legtöbbit a *Szekelyföld*ben, de ott van a manapság egyre inkább teret nyerő online irodalmi térben is, rendszeres szerzője *A Szemnek*, a *Praenek*, a *Dunsztnak*. Amíg Kolozsváron élt, a Bölcsészkar Láthatatlan Kollégiumában Selyem Zsuzsa mentorálta, de a nemrég létrehozott Hervay Gizella Irodalmi Klub keretei közt is tevékenykedik. (Még némi életrajzi fogódzó, hogy jobban tájékozódjunk: Ádám Szilamér 1997-ben született Székelyudvarhelyen, magyar–oroszlakos szakos diplomát szerzett, jelenleg

Székelyudvarhelyen él, Keresztúron helyettes tanár. Kritikát és prózát ír, saját bevallása szerint műfordításokkal is próbálkozik.) Kritikusként korát meghazudtoló tájkozottság és szakmai tudás jellemzi, kiemelten figyel a magyarországi szerzőkre és saját generációjának megvalósításaira. Épp ezért az elmúlt időszakban a *Székelyföld* folyóirat egyik fontos kritikusaként vált, akire a jövőben is számítunk. Prózáiróként jól felépített, egyéni atmoszférájú novelláival tűnt fel, *El* című írása bekerült az *Erdélyi Szép Szó* című reprezentatív válogatás-kötet idei kiadásába, mellyel a szerkesztő, Fekete Vince mintegy megelőlegezi neki a további bizalmat. Csakúgy, mint a most átadandó Szabó Gyula-émlékdíj, mellyel a *Székelyföld* szerkesztősége olyan ígéretes, kötettel még nem rendelkező tehetségeket jutalmaz évről évre, akikben látja a potenciált. A korábbi évekre visszatekintve megállapíthatjuk, hogy a díjat kiérdemlő személyek aztán rövidesen könyvvel jelentkeztek, tehát mindenféle értelemben „helyet teremtettek” maguknak. Ezt kívánjuk Ádám Szilamérnek is, s főként azt, hogy érezze otthonosan magát az irodalmi közegben, melynek immáron ő is alakítója.

Zsuzsanna és a vének, 2017 (olaj, vászon, 50 x 60 cm)

A Székelyföld előfizetőinek és állandó támogatóinak névsora

Románia

MAGÁNSZEMÉLYEK

Dr. Ábrám Zoltán - Marosvásárhely
Abrán Tünde - Székelyudvarhely
Albert Ernő - Sepsiszentgyörgy
Albert Géza - Székelyudvarhely
Dr. Ambrus József - Székelyudvarhely
Andrási Ilona - Alsósófalva
András Pál - Bukarest
Angi Gyula - Marosvásárhely
Antal Attila - Csíkszereda
Dr. Antal Erzsébet - Csíkszentdomokos
Antal István - Székelyudvarhely
Br. Apor Csaba - Marosvásárhely
Dr. Aross Melinda - Székelyudvarhely
Árvay Katalin - Sepsiszentgyörgy
Asztalos István - Székelyudvarhely
Bács Károly - Csíkszereda
Bajna György - Gyergyószentmiklós
Bakcsi Anna - Madéfalva
Bakk-Dávid Enikő - Kézdivásárhely
Bakk Pál - Szentkatolna
Bakó Botond - Nagyenyed
Balázs Dénes - Csíkrákos
Dr. Balázs Lajos - Csíkszereda
Balázs Zsuzsanna-Erzsébet - Csíkszereda
Balázsi-Pál Etel - Csíkszereda
Bálint Csaba - Csíkszereda
Bálinth Erzsébet - Csíkszereda
Bán Kata - Székelyudvarhely
Barabás Imre - Gyergyóremete
Baracsi Levente - Arad
Baricz Lajos - Marosszentgyörgy
Bartha Árpád - Kászonújfalva
Bartha György - Csíkszereda

Bartha Imre - Székelyudvarhely
Bartók Melinda - Kézdivásárhely
Bartos Jenő - Jászvásár
Bege Károly - Gyergyócsomafalva
Benkő Levente - Magyarvista
Bernád Ilona - Marosvásárhely
Berszán Lajos - Gyimesfelsőlök
Berze Imre - Székelyudvarhely
Bethlen Anikó - Marosvásárhely
Bíró Ambrus Lenke - Székelyudvarhely
Bíró Gábor - Csíkmadaras
Dr. Bíró Gábor - Kézdivásárhely
Bíró Géza - Gyergyószentmiklós
Bíró László - Kalotaszentkirály
Bíró Levente-Tibor - Kézdivásárhely
Bíró Réka - Barót
Blénessy Jolán - Székelyudvarhely
Bocskay Vince - Szováta
Bodó István - Csíkszereda
Bodor Attila - Sepsiszentgyörgy
Bogdán László - Sepsiszentgyörgy
Bogdán Zsolt - Kolozsvár
Bogos Zsolt - Csíkszereda
Bojtor Attila - Gyulafehérvár
Borbáth Erzsébet - Csíkszereda
Borbély László - Csíkszereda
Borbély Tamás - Marosvásárhely
Borbély Zsolt Attila - Arad
Borboly Csaba - Csíkszereda
Dr. Borboly István - Gyergyócsomafalva
Dr. Borcsa János - Kézdivásárhely
Borsa István - Csíkszereda
Botár István - Csíkszereda
Bölöni Domokos - Marosvásárhely
B. Tomos Hajnal - Négyfalva
Buna Blanka Boróka - Tamásfalva

- Burus János Botond – Csíkszereda
Czikó László – Búzásbesenyő
Czipa István – Kézdivásárhely
Czoppelt Julianna – Kovászna
Császár Vilmos – Csíkrákos
Csávossy György – Nagyvárad
Csatlós Mihály Levente – Kézdivásárhely
Cseh András – Csíkszereda
Cseke Péter – Kolozsvár
Ft. Msgr. Csíki Dénes – Nyárádköszvényes
Csiki Zoltán – Parajd
Dr. Csiszár Anna – Marosvásárhely
Csiszer Imre Csaba – Csíkszereda
Csúcs Mária – Csíkszereda
Daczó Katalin – Csíkszépvíz
Dánél Sándor – Csíkszereda
Damó Csaba – Kézdivásárhely
Darkó Béla – Marosvásárhely
Daróczi Béla – Marosvásárhely
Ft. Darvas-Kozma József – Csíkszereda
Darvas Mária – Gyergyóalfalu
Dávid Gyula – Kolozsvár
Dávid Katalin – Székelyudvarhely
Dávid Zoltán – Kolozsvár
Deák Botond – Réty
Deák Ferenc – Csernáton
Deme László – Csernáton
Demeter Edit – Kézdiszentlélek
Dénes Balázs – Csíkszereda
Dénes Emőke – Homoródalmás
Dénes Erzsébet – Homoródszentpál
Dénes László – Nagyvárad
Dézsi Zoltán – Gyergyószentmiklós
Diénes Gábor – Nagybánya
Dobos Sándor – Nagyvárad
Dr. Dombi Csaba Ábel – Felsőbánya
Domokos Éva – Arad
Ft. Drócsa László – Nyárádszereda
Duma András – Klézse
Egyed Emese – Kolozsvár
Dr. Elek Sándor – Csíkszereda
Elekes András – Csíkpálfalva
Elekes Antal – Temesvár
Elekes Zsuzsanna – Gyergyóújfalu
Elekes Károly – Sepsiszentgyörgy
Elekes Péter – Kászonaltiz
Erdei Márk – Gálospetri
Farkas Ambrus – Sepsiszentgyörgy
Farkas Antal – Székelyudvarhely
Farkas László – Gyergyócsomafalva
Farkas Miklós – Segesvár
Farkas Réka – Sepsiszentgyörgy
Fazakas Zoltán – Sepsiszentgyörgy
Fekete Albert – Csíkszereda
Fekete István – Csíkszereda
Ferencz Éva – Kézdivásárhely
Ferencz Gizella – Kézdivásárhely
Ferencz Imre – Csíkszereda
Dr. Ferencz László – Marosvásárhely
Dr. Finta Ella – Szilágysomlyó
Fischer Alfréd – Székelyudvarhely
Fodor György – Székelyudvarhely
Fodor Levente – Csíkszögöd
Dr. Fodor István – Csíkszereda
Fodor István – Sepsiszentgyörgy
Fodor Pál – Sepsiszentgyörgy
Forró László – Bukarest
Fuják Gyula – Csíkszereda (2 darab egyéves előfizetés)
Funariu Éva – Szeben
Fülöp Géza – Marosvásárhely
Fülöp Lajos – Székelykeresztúr
Fülöp Sándor – Gyergyóalfalu
Fülöp Tamás – Majlát
Fülöp-Török Réka – Kézdivásárhely
Gábor Emőke – Csíkszereda
Gajdó Albert – Csernáton
Gál Katalin – Gyergyóújfalu
Gáll Levente – Csíkmadaras

- Gálfalvi György - Marosvásárhely
 Gálfalvi Zsolt - Marosvásárhely
 Dr. Garda Dezső -
     Gyergyószentmiklós
 Gáspár Sándor - Marosvásárhely
 Gazda Árpád - Magyarfenes
 Gazda József - Kovászna
 Geréd Gábor - Székelyudvarhely
 Gergely Borbála - Csíkszereda
 Dr. Germán Salló Márta - Maros-
     vásárhely
 Gulácsi Gizella - Marosvásárhely
 Györfi Jenő - Nyárádmagyarós
 Dr. Györfi Sándor - Csikcsicsó
 Haáz Sándor - Székelyudvarhely
 Hadnagy Géza - Farkaslaka
 Hantz András - Kolozsvár
 Hegedűs Enikő - Csíkszereda
 Hegyi Sándor - Székelyudvarhely
 Hertza Mikola - Csíkszereda
 Dr. Holló Attila - Csíkszereda
 Hubert Sándor - Bukarest
 Illyés Ferenc - Székelykeresztúr
 Imecs Márton - Kolozsvár
 Imre Jolán - Csíkszereda
 Incze Szabó László - Marosvásár-
     hely
 Istvánffy Katalin - Torda
 Izsák Balázs Árpád - Marosvásár-
     hely
 Jakab Attila Árpád - Székelyudvarhely
 Jancsó Miklós - Kolozsvár
 Jankó András - Arad
 János Ágnes - Csíkszereda
 János Julianna - Csíkszereda
 Jánosi Bertalan - Csíkszereda
 Jánosi Csaba - Csíkszereda
 Joikits Attila - Szilágysomlyó
 József Álmos - Sepsiszentgyörgy
 Juhász B. Tünde - Csíkszereda
 Kacsó Elemér - Temesvár
 Kacsó József - Hármásfalu
 Kakas Zoltán - Sepsiszentgyörgy
 Káli Király István - Marosvásárhely
 Gróf Kálnoky Tibor - Sepsikőröspatak
 Kánya József - Csíkszereda
 Kassay Vilmos - Csíkszereda
 Katona Lajos - Kolozsvár
 Kedves Béla - Gyimesközéplak
 Kémenes Bernadette - Gyergyó-
     szentmiklós
 Kerekes Ágnes - Nagyvárad
 Dr. Kerekes Jenő - Maksa
 Keresztes Éva - Brassó
 Dr. Kikeli Pál István - Marosvásár-
     hely
 Király Gyöngyi - Marosvásárhely
 Király László és Edit - Nagyenyed
 Király Zoltán - Kolozsvár
 Kiss Jenő - Sepsiszentgyörgy
 Kiss Lázárné Éva - Kézdivásárhely
 Kiss Lóránd - Marosvásárhely
 Kocsis László - Marosvásárhely
 Kolbert Tünde - Borszék
 Kolumbán-Antal József - Zetelaka
 Kolumbán Gábor - Énlaka
 Kolumbán László - Székelyudvarhely
 Koncsag László - Szentegyháza
 Konsza Vilmos - Sepsiszentgyörgy
 Kónya-Hamar Zsuzsanna és Dr. Kó-
     nya-Hamar Sándor - Kolozsvár
 Koszta Gabriella - Marosvásárhely
 Dr. Kovács Albert - Bukarest
 Kovács Barna - Marosvásárhely
 Kovács Béla - Érmihályfalva
 Kovács Emil Lajos - Szatmárnémeti
 Kovács Katalin - Csíkszereda
 Kovács Mária - Székelyudvarhely
 Kovács Piroska - Méréfalva
 Kovács Zsuzsanna - Bukarest
 Dr. Kozma Dezső - Kolozsvár
 Kozma-Péter Dénes - Zetelaka

- Köblös Attila - Kézdivásárhely
Köllő Éva - Borszék
Köllő Félix - Csíkszereda
Kőszegi Enikő - Csíkszereda
Dr. Kuna Tibor - Csíkszereda
Kürti Miklós - Kolozsvár
Laczkó-Albert Elemér - Gyergyó-
remete
Laczkó Szentmiklósi Endre -
Gyergyóremete
László Attila - Jászvásár
László Bakk Anikó - Kolozsvár
Lászlófy Pál István - Csíkszereda
Dr. László Ilona - Marosvásárhely
László Károly és Katalin - Kézdi-
vásárhely
Lázár Lilla - Csíkszereda
Lázár Pál - Marosvásárhely
Lehoczky Ferenc - Arad
Léstyán Dénes - Csíkszereda
Léstyán Sándor - Kézdivásárhely
Liker Henrietta - Székelykeresztúr
Loghin Gizella - Brassó
Lőrincz József - Székelyudvarhely
Madaras Lázár - Brassó
Mag István - Lövete
Dr. Major Zoltán Zsigmond - Kolozsvár
Dr. Makai Magoss Csaba -
Felsőbánya
Markó Béla - Marosszentkirály
Markó Ilona - Csíkszentgyörgy
Márk Dezső - Csíkszereda
Dr. Marton József - Gyulafehérvár
Márton Ferenc - Temesvár
Márton Károly - Marosvásárhely
Maşteriu Erzsébet - Gyergyóremete
Dr. Máthé Dénes - Kolozsvár
Mátyás Endre - Szováta
Menyhárt Csaba - Marosvásárhely
Menyhárt Edit - Székelyudvarhely
Mester János - Marosvásárhely
Mester Zoltán - Szováta
Dr. Mészáros Gergely - Csíkszereda
Mihály András - Csíkszereda
Mihály Csaba - Csíkszentdomokos
Mihály János - Lövete
Mihály Orsolya - Kolozsvár
Miklós Imre - Csíkszereda
Miklós Levente-József - Székely-
udvarhely
Miklós Sándor - Csíkszentlélek
Mikó Júlia - Brassó
Mikola Éva - Torja
Dr. Mild Edit - Sepsiszentgyörgy
Mincsor Erzsébet - Gyergyóremete
Mirk László - Csíkszereda
Molnár Csaba - Csíkszereda
Molnár Endre - Marosvásárhely
Murányi János - Székelyudvarhely
Nádudvary György - Brassó
Nagy Árpád - Csíkszentdomokos
Dr. Nagy Attila - Marosvásárhely
Dr. Nagy Béla - Székelyudvarhely
Nagy Benedek - Csíkszereda
Dr. Nagy Benedek - Csíkszentkirály
Nagy József - Gyergyóremete
Dr. Nagy Lajos - Sepsiszentgyörgy
Nagy Melinda - Nagyvárad
Nagy Sándor - Székelyudvarhely
Németh Szilveszter - Csíkkarcfalva
Nete Mariana - Csíkszereda
Novák Sándor - Marosvásárhely
Oláh Sándor - Csíkszereda
Orbók Ilona - Csíkszereda
Pál Zoltán - Csíkdánfalva
Pálffy József - Csíkszereda
Papp Zoltán - Zilah
Pásztor Ferenc - Sepsiszentgyörgy
Péntek János - Kolozsvár
Pénzes Jenő - Bereck
Péter Éva - Csíkszereda
Péter Gergely - Csíkszereda

- Péter Péter – Székelyudvarhely
 Pethő Ilona – Csíkszereda
 Petres Sándor – Csíkszereda
 Dr. Piros György – Csíkszereda
 Portik Bakai Ádám – Gyergyóremete
 (5 darab egyéves előfizetés)
 Dr. Puskás Attila – Marosvásárhely
 Dr. Rác Katalin – Marosvásárhely
 Ráduly János – Kibéd
 Rákosi István – Sepsiszentgyörgy
 Rákosi Zoltán – Sepsiszentgyörgy
 Rancz Árpád – Csíkszereda
 Rancz Gyárfás Zsuzsanna –
 Kézdivásárhely
 Rokaly József – Gyergyószentmiklós
 Russu Bors Tibor – Csíkszentkirály
 Sata Lóránd – Voluntari
 Sántha Emese – Marosvásárhely
 Ft. Sárközi Sándor – Csíkszereda
 Sárosi Csaba – Kézdivásárhely
 Sata Kinga Koretta – Magyarvista
 Sata Klára – Csíkszereda
 Ft. Sebestyén Péter – Marosvásárhely
 Seprődi József – Dicsőszentmárton
 Silye Béla – Székelyudvarhely
 Siklódi Olga – Székelyudvarhely
 Sipos László – Felvinc
 Sóbester Klára – Marosvásárhely
 Sófalvi László – Székelyudvarhely
 Sógor Árpád – Kolozsvár
 Sógor Csaba – Csíkvacsárcsi
 Sógor Géza – Kányád
 Sógor Gyula – Aranyosgyéres
 Dr. Soós Szabó Klára – Csíkszereda
 Straub Etelka – Borosjenő
 Szabados Béla – Csíkszereda
 Szabó Attila – Nagyalambfalva
 Szabó Enikő – Szentegyháza
 Szabó Ferenc – Gyergyóditró
 Szabó Judit – Kézdivásárhely
 Szabó Judit – Csíkcsicsó
 Szabó Magdolna – Csíkcsicsó
 Szabó M. Barna – Székelyudvarhely
 Szabó Nándor – Csíkszereda
 Szabó Piroska – Nagyvárad
 Szabó Sándor – Homoródalmás
 Dr. Szabó Sándor – Székelyudvarhely
 Szalai Attila Örs – Székelyudvarhely
 Szász-Bertalan Anna – Csíkszereda
 Dr. Szász Éva – Gyergyóalfalu
 Szász Zoltán – Székelyudvarhely
 Szatmári József – Marosvásárhely
 Szathmáry János – Gyergyószentmiklós
 Dr. Szatmári Sebestyén – Csíkszereda
 Dr. Szatmári Szabolcs – Marosvásárhely
 Szávai Márton – Énlaka
 Szebeni Norbert – Sepsiszentgyörgy
 Szekeres Adorján – Csíkszereda
 Székely Ágnes – Balánbánya
 Székely Ferenc – Vadasd
 Székely Szabó Zoltán – Marosvásárhely
 Széll (Horváth) Anna – Kolozsvár
 Szén Olga – Datk
 Szén Sándor – Siménfalva
 Szentes Gábor – Madéfalva
 Szilágyi István – Kolozsvár
 Szilágyi Németh Éva – Kolozsvár
 Dr. Szilveszter László Szilárd –
 Sáromberke
 Szócs István – Szentegyháza
 Szócs Viktor – Kovászna
 Tamás Béla – Csíkszereda
 Tamás Dénes – Réty
 Tamás Géza – Székelyudvarhely
 Tamás Huba – Homoródkarácsonyfalva
 Tamás Klára – Csíkszereda
 Tamás József – Csíkszereda
 Tánczos Vilmos – Kolozsvár
 Tankó Gyula – Gyimesközéplek
 Tapodi Zsuzsa – Sepsiszentgyörgy
 Tiboldi István – Csíkszereda
 Tódor Béla – Kézdiálbis

- Tódor Gábor – Homoródalmás
 Tófalvi Zoltán – Marosvásárhely
 Tomonicska Ingrid – Csíkszentlélek
 Tóth Mária – Arad
 Tőke Mária Magdolna – Csíkszereda
 Tőtös Katalin – Zilah
 Török Áron – Sepsiszentgyörgy
 Török József – Lövéte
 Török István – Koronka
 Dr. Török Sándor – Kovászna
 Tövissi Zsolt – Csíkszereda
 Tulit Ferenc – Csíkszereda
 Űtő László – Székelykeresztúr
 Ványolós A. István – Székelyudvarhely
 Varga Edit – Gyergyóremete
 Vass Mária – Csíktaploca
 Vén Ferenc – Kézdiálbis
 Dr. Veress Albert – Csíkszereda
 Veres István – Szatmárnémeti
 Dr. Veress István – Szilágysomlyó
 Veress János – Kovászna
 Vetró András – Kézdivásárhely
 Vitályos Réka – Marosvásárhely
 Vitos László – Csíkszereda
 Vorzsák Margit – Csíkszereda
 Dr. Waczel Attila – Csíkkarcfalva
 Zágoni Elemér – Karcfalva
 Zöld János – Salamás
 Zsidó Enikő – Rugonfalva
 Zsidó Jolán – Székelykeresztúr
 Zsók József – Sepsiszentgyörgy
 Zsók László – Sepsiszentgyörgy
- INTÉZMÉNYEK*
- Apáczai Csere János Pedagógusok Háza – Csíkszereda
 Dr. Balás Gábor Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Bernády Közművelődési Egylet – Szováta
 Csíki Székely Múzeum – Csíkszereda
 Csíkszépvízi Öregotthon – Csíkszépvíz
 Derex Com Kft. – Bukarest
 Dokumentációs Könyvtár – Székelyudvarhely
 Exa-Trade Kft. – Székelyudvarhely
 Gyulafehérvári Római Katolikus Érsekség Csíkszeredai Segédpüspöksége
 Hargita Megyei Tanfelügyelőség – Csíkszereda
 Hargita Megyei Szociális és Gyerekvédelmi Igazgatóság – Csíkszereda
 Haszmann Pál Közművelődési Egyesület – Csernáton
 Iskolai Könyvtár – Szárazajta
 Iskolai Könyvtár – Székelyszáldobos
 Kájoni János Megyei Könyvtár – Csíkszereda (2 db. egyéves előfizetés)
 Keramika Kft. – Csíkszereda
 Kézdivásárhelyi Múzeum – Kézdivásárhely
 Kontur Kft. – Csíkszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Alkotóközpont – Sepsiszentgyörgy
 Kovászna Megyei Könyvtár – Sepsiszentgyörgy (2 db. egyéves előfizetés)
 Kovászna Megyei Tanács – Sepsiszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Balánbánya
 Községi Könyvtár – Barátos
 Községi Könyvtár – Bardoc
 Községi Könyvtár – Bereck
 Községi Könyvtár – Bögöz
 Községi Könyvtár – Bölön
 Községi Könyvtár – Csernáton
 Községi Könyvtár – Csíkdánfalva
 Községi Könyvtár – Csíkkozmás
 Községi Könyvtár – Csíkmadéfalva

- Községi Könyvtár – Csikpálfalva
 Községi Könyvtár – Csikszentdomokos
 Községi Könyvtár – Csikszentgyörgy
 Községi Könyvtár – Csikszentmárton
 Községi Könyvtár – Csikszentmihály
 Községi Könyvtár – Csikszentsimon
 Községi Könyvtár – Csikszépvíz
 Községi Könyvtár – Etéd
 Községi Könyvtár – Felsőboldogfalva
 Községi Könyvtár – Fenyéd
 Községi Könyvtár – Galócás
 Községi Könyvtár – Gelence
 Községi Könyvtár – Gidófalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóalfalu
 Községi Könyvtár – Gyergyósomafalva
 Községi Könyvtár – Gyergyóditró
 Községi Könyvtár – Gyergyószár-hegy
 Községi Könyvtár – Gyergyóremete
 Községi Könyvtár – Gyergyóújfalu
 Községi Könyvtár – Gyimesfelsőlok
 Községi Könyvtár – Gyimesközéplok
 Községi Könyvtár – Hídvég
 Községi Könyvtár – Homoródalmás
 Községi Könyvtár – Homoródszentmárton
 Községi Könyvtár – Kányád
 Községi Könyvtár – Kápolnásfalva
 Községi Könyvtár – Karcfalva
 Községi Könyvtár – Kászon
 Községi Könyvtár – Kézdiipolyán
 Községi Könyvtár – Kézdiszentlélek
 Községi Könyvtár – Kommandó
 Községi Könyvtár – Korond
 Községi Könyvtár – Kökös
 Községi Könyvtár – Lemhény
 Községi Könyvtár – Lövete
 Községi Könyvtár – Maksa
 Községi Könyvtár – Mikóújfalu
 Községi Könyvtár – Nagyajta
 Községi Könyvtár – Nagybacon
 Községi Könyvtár – Nyáradmagyarós
 Községi Könyvtár – Oklánd
 Községi Könyvtár – Oroszhegy
 Községi Könyvtár – Ozsdola
 Községi Könyvtár – Parajd
 Községi Könyvtár – Réty
 Községi Könyvtár – Románandrásfalva
 Községi Könyvtár – Sepsibodok
 Községi Könyvtár – Sepsikőröspatak
 Községi Könyvtár – Siménfalva
 Községi Könyvtár – Székelyderzs
 Községi Könyvtár – Székelyvarsg
 Községi Könyvtár – Szentábrahám
 Községi Könyvtár – Szenterzsébet
 Községi Könyvtár – Torja
 Községi Könyvtár – Újszékely
 Községi Könyvtár – Uzon
 Községi Könyvtár – Váralja
 Községi Könyvtár – Vargyas
 Községi Könyvtár – Zabola
 Községi Könyvtár – Zágon
 Községi Könyvtár – Zetelaka
 Kulturális Központ – Gyergyószentmiklós
 Magyarország Főkonzulátusa – Csikszereda
 Manpres Distribution Kft. – Bukarest
 Nagy István Művészeti Líceum – Csikszereda
 Németh Géza Egyesület – Csikszereda
 Nemzeti Kisebbségkutató Intézet – Kolozsvár
 Nemzeti Színház – Marosvásárhely
 Polgármesteri Hivatal – Csikszereda (5 db. egyéves előfizetés)
 Római Katolikus Plébánia – Túr
 Romániai Magyar Pedagógusok Szövetsége – Csikszereda

- Sabi Team Biztosítási Ügynök Kft.
– Csíkszentlélek
- Salamon Ernő Líceum – Gyergyó-
szentmiklós
- Sapientia Alapítvány – Kolozsvár
- Sapientia Egyetem Könyvtára –
Csíkszereda
- Székely Nemzeti Múzeum – Sepsí-
szentgyörgy
- Szent Erzsébet Öregotthon – Gyer-
gyószentmiklós
- Tamási Áron Gimnázium – Székely-
udvarhely
- Tamási Áron Színház – Sepsiszent-
györgy
- Tarisznyás Márton Múzeum – Gyer-
gyószentmiklós
- Temesvári Római Katolikus Püspök-
ség – Temesvár
- Tortoma Kft. – Barót
- Unitárius Parókia – Marosvásárhely
- Városi Könyvtár – Barót
- Városi Könyvtár – Borszék
- Városi Könyvtár – Gyergyószent-
miklós
- Városi Könyvtár – Kézdivásárhely
- Városi Könyvtár – Kovászna
- Városi Könyvtár – Maroshévíz
- Városi Könyvtár – Székelyudvarhely
- Városi Könyvtár – Szentegyháza
- Városi Könyvtár – Tusnádfürdő
- Városi Művelődési Ház – Barót
- Br. Wesselényi Miklós Városi Könyv-
tár – Kézdivásárhely
- Magyarország**
MAGÁNSZEMÉLYEK
- Abafáy-Deák Csillag – Budapest
- Ágh István – Budapest
- Alföldy Jenő – Kecskemét
- André András – Martonvásár
- Dr. Antal Balázs – Budapest
- Bakos József – Budapest
- Dr. Balássy Péter – Szombathely
- Bálint Gábor – Dabas
- Barta László – Budapest
- Dr. Bartók Gergely – Budapest
- Báthori Csaba – Budapest
- Beke Mihály András – Budapest
- Benke Éva – Paks
- Bereczky Gábor – Budapest
- Bertha Zoltán – Debrecen
- Bíró Miklós – Budapest
- Birtalan Ferenc – Budapest
- Dr. Botz Lajos – Pécs
- Bodor Ádám – Budapest
- Borbás János – Veszprém
- Bozó Zoltán – Szentes
- Burján Pál – Pécs
- Czakó Gábor – Budapest
- Császár Zoltán – Budapest
- Csender Levente – Üröm
- Csontó Lajos – Pilisborosjenő
- Dávid Ferenc – Szentes
- Dávid Gyula – Szigetszentmiklós
- Dr. Demeter Béla – Szikszó
- Demse Márton – Budapest
- Dr. Dobos László – Budapest
- Dr. Erdei Antal – Gyöngyössolymos
- Farkas Zoltán – Veszprém
- Fazekas Edit – Cegléd
- Dr. Fázsy Szabolcs – Budapest
- Fejér Istvánné – Szentes
- Fekete Béláné – Budapest
- Fekete Miklós – Szeged
- Ferenz Ernő – Páty
- Dr. Ferenczi Tibor – Budapest
- Dr. Ferencz Csaba – Budapest
- Ferencz I. Szabolcs – Budapest
- Fritsch László – Budapest
- Dr. Füleky György – Budapest
- Fürjesi Csaba – Budapest

- Fúzi Michael Stephan - Budapest
 Dr. Gál József - Budapest
 Gálffy Attila - Budapest
 Gátay István - Devecser
 Dr. Gottwald Péter - Győr
 Guba Pál - Miskolc
 György Tünde - Budapest
 Hankó Zoltán - Kistarcsa
 Harmath Iona - Baja
 Dr. Hartványi Tamás - Győr
 Hayek Ibolya - Budapest
 Dr. Hegedűs Imre János - Budapest
 Herman Levente - Budapest
 Horváth Zoltán és Imecs Emese -
 Budapest
 Ilia Mihály - Szeged
 Iancu Laura - Velence
 Jámbor Zoltánné - Makó
 Grófné Jancsó Zsuzsanna - Kalocsa
 Ifj. Jancsó Gyula - Budapest
 Jancsó Gyula - Dunapataj
 Jancsó Klára Katalin - Biatorbágy
 Dr. Jánosy Ildikó Kinga - Szeged
 Jánosiné Dandui Gyöngyi - Budapest
 Kántor József - Baja
 Kádár Tibor - Veszprém
 Karap Ágnes - Budapest
 Dr. Kata Mihály - Szeged
 Keppel Gyula - Budapest
 Király István - Mezőkovácsháza
 Dr. Kiss András - Pócsmegyer
 Kiss Anna - Budapest
 Kiss Bálint - Budapest
 Kiss Éva - Budapest
 Dr. Kiss Ferenc - Cserszegtomaj
 Kis Krisztián Bálint - Szolnok
 Kisslaki László - Kéthely
 Kollár Albin - Dunakeszi
 Kósa Lajos - Debrecen
 Kovács Árpád - Ugod
 Dr. Kovács Klára - Császáz
 Kökényessy Szilárd - Budapest
 Kőfalvi Magdolna - Budapest
 Dr. Kőrös Erzsébet - Győr
 Dr. Kukorelly Pál - Keszthely
 Kulcsár Júlia - Budapest
 Dr. Kussinszky Péter - Budapest
 Kuti József - Tura
 Láng Gusztáv - Táplánszentkereszt
 László János - Debrecen
 Lezsák Sándor - Budapest
 Lezsák Tibor - Budapest
 Dr. Lukács Csaba - Fonyód
 Dr. Lukácsy József - Székesfehérvár
 Maczkó Gergő - Pogány
 Makai Judit - Budapest
 Márkus Béla - Debrecen
 Máriás József - Nyíregyháza
 Márton Károly - Hőgyész
 Márton Lajos - Budapest
 Dr. Medgyessy István - Debrecen
 Mészáros János - Gödöllő
 Miklós András - Miskolc
 Dr. Molnár Jenő - Budapest
 Molnár Sándor - Balatonfüred
 Murányi Sándor Olivér - Budapest
 Dr. Nám Lóránt - Szombathely
 Németh Zsolt - Budapest
 Dr. Nyakasné Lázár Anna - Buda-
 pest
 Dr. Obrusánszky Borbála - Mende
 Dr. Oszoly Tamás - Budapest
 Pálfi Sándorné - Berettyóújfalu
 Pappné Németh Andrea - Eger
 Pappné Pongrácz Csilla - Dunabogdány
 Papp Péter - Budapest
 Pataki Gábor Zsolt - Budapest
 Paulovics Tamás - Szentes (4 darab
 egyéves előfizetés)
 Péterfy Lajos - Bakonyszücs
 Péter László - Szeged
 Dr. Pocsay Gábor - Gyula

Polóny Levente – Budapest
 Pomogáts Béla – Budapest
 Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár
 Prohászka Géza – Balatonfüred
 Dr. Sándor Pál – Simontornya
 Serdült Benke Éva – Paks
 Silay Ferenc – Szeged
 Simai László – Veszprém
 Dr. Szabó Béla – Göd
 Szakolczay Lajos – Budapest
 Száraz Miklós György – Budapest
 Szarka Gábor – Pomáz
 Szarvas László – Tura
 Szathmári István – Zsadány
 Szász-Fejér István és Katalin – Mo-
 sonmagyaróvár
 Dr. Székely András Bertalan – Isaszeg
 Székely László – Budapest
 Szeles András – Encs
 Szepessy Béla – Nyíregyháza
 Szigeti Lajos – Budapest
 Dr. Szőnyi László Pál – Budapest
 Dr. Tekes Kornélia – Budapest
 Tiffán Zsolt – Villány
 Tomán Sándor – Szegvár
 Tóth Erzsébet – Budapest
 Tóth Wessely László – Budapest
 Tornai József – Érd
 Tök János – Kecskemét
 Dr. Udvarhelyi Olivér – Veszprém
 Ungváry Rudolf – Budapest
 Dr. Varga István – Orosháza
 Dr. Varga Péter Pál – Budapest
 Vargha György – Tápióbcse
 Várhelyi Gyula – Tokaj
 Dr. Várszegi László – Pécs
 Dr. Vass Ágnes – Budapest
 Vass Szabolcs – Parád
 Dr. Veress Gábor – Balatonfüred
 Vincze Gábor – Deszk
 Vitályos Ágnes – Budapest

Vörös István – Budapest
 Zalán Tibor – Budapest
 Zsolnai József – Hernád

INTÉZMÉNYEK

Algyői Faluház és Könyvtár
 – Algyő
 Baka István Alapítvány – Szeged
 Bouchal Kft. – Budapest
 Erdély Barátainak Köre Kulturális
 Egyesület – Szolnok
 Etnoproject Bt. – Isaszeg
 Írók Boltja (8 db. egyéves előfizetés)
 – Budapest
 Könyvtárellátó Kht. – Budapest
 Magyar Földgáztároló Zrt., Fritsch
 László – Budapest
 Magyar Katolikus Rádió ZRT – Budapest
 Magyar Patrióták Közössége – Buda-
 pest
 MTA Társadalomtudományi Köz-
 pont – Budapest
 MTA Titkárság – Budapest
 Mogyoróssy János Városi Könyvtár
 – Gyula
 Móra Ferenc Népszínház Közhasznú
 Egyesület – Algyő
 Országgyűlés Hivatala – Budapest
 – 2 db. egyéves előfizetés
 Országos Nyugdíjbiztosítási Főigaz-
 gatóság – Budapest
 Ötágú Síp Kulturális Egyesület – Szeged
 Paksi Közművelődési Nonprofit Kft.
 – Paks
 Páholy Irodalmi Egyesület – Pécs
 Péterház Panzió – Szentés
 Robinson Tours Kft. – Balatonfüred
 Szegedi Tudományegyetem Egyete-
 mi Könyvtára – Szeged
 Dr. Varga Péter Pál Országos Gerinc-
 gyógyászati Központ – Budapest

Amerikai Egyesült Államok

Borbély Melinda – Laguna Beach
 Farkas Szabolcs – Milwaukee
 Fodor Albert – New York
 Kirják Attila – New York
 Kiss István – Hawley
 Kovács Árpád – Maryland
 Ozsváth Ildikó – New York

Anglia

Sárközi Mátyás – London

Ausztrália

Leontine von Rheinberg – Melbourne

Ausztria

Dr. Bartók Miklós – Leopoldsdorf
 Csipkó László – Bécs
 Csutak Magda – Bécs
 Dr. Forbáth Klára – Bécs
 Gellérd Andor – Bécs

Finnország

Petteri Laihonon – Jyväskylä

Franciaország

Buna István – Antony
 Dénes-Pichot Hanga – Chécy
 Langrand-Escure Tünde – St. Pèray
 Párizsi Magyar Intézet – Párizs

Izrael

Lichtenegger Vera – Neshet

Németország

Dr. Dobó Attila – Rheine
 Dr. Dobó Tibor – Demmin
 Gaál Julianna – Aalen
 Haáz Katalin – Braunschweig
 Juliana Johrend – Buchen
 Kisslaki László – Steinbach
 Schultz Orsolya – Rostock

Szakács-Konnerth Mihály –
 Friedrichshafen
 Száva Péter – Krefeld
 Dr. Wieser Györgyi – Starnberg

Svédország

Antal Imre – Ljungby
 Csata Attila – Västra Frölunda
 Szentkirályi Csaga – Vällingby
 Török Ernő – Vällingby

Szerbia

Bolyai Tehetséggyondozó Gimnázium
 és Kollégium – Zenta
 Fekete J. József – Zombor
 Jovan Jovanovic Zmaj Általános Is-
 kola – Magyarokanizsa
 Kosztolányi Dezső Tehetséggyondozó
 Nyelvi Gimnázium – Szabadka
 Nagybecskereki Gimnázium –
 Nagybecskerek
 Rancz Károly – Pancsova
 Tari István – Óbecse

Szingapúr

Marosi Gábor – Szingapúr

Szlovákia

Fehér István – Komárom
 Kiss Mónika – Órös
 Pallér Péter – Komárom
 Selye János Gimnázium – Komárom

Olaszország

György Alfréd – Róma
 Kovács Gergely – Róma

Oroszország

Dr. Fazekas Márta – Moszkva

Ukrajna

Vári Fábrián László – Mezővári

SZÉKELY KÖNYVTÁR

1111MD30 0301

1. Székely népballadák	35,00 lej
2. Mikes Kelemen: <i>Törökországi levelek</i>	35,00 lej
3. Tamási Áron: <i>Ábel a rengetegben</i>	35,00 lej
4. Böződi György: <i>Székely bánja</i>	35,00 lej
5. Kányádi Sándor: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
6. Apor Péter: <i>Metamorphosis Transylvaniae</i>	35,00 lej
7. Benedek Elek: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
8. Tamási Áron: <i>Ábel az országban</i>	35,00 lej
9. Zsögödi Nagy Imre: <i>Följegyzések</i>	35,00 lej
10. Farkas Árpád: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
11. Hermányi Dienes József: <i>Nagynyedi Demokritus</i>	35,00 lej
12. Tomcsa Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
13. Tamási Áron: <i>Ábel Amerikában</i>	35,00 lej
14. Balázs Ferenc: <i>A rög alatt</i>	35,00 lej
15. Király László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
16. <i>Székely népdalok</i>	35,00 lej
17. Kóváry László: <i>Székelyhonról</i>	35,00 lej
18. Márton Áron: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
19. Szabó Gyula: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
20. Páll Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
21. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája I.</i>	35,00 lej
22. Cserei Mihály: <i>Erdély históriája II.</i>	35,00 lej
23. Tompa László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
24. Tamási Áron: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
25. Vári Attila: <i>Volt egyszer egy város</i>	35,00 lej
26. <i>Régi székely költők</i>	35,00 lej
27. Kriza János: <i>Székely népmesék</i>	35,00 lej
28. Petelei István: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
29. Tamási Áron: <i>Hazai tükör</i>	35,00 lej
30. Ferenczes István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
31. Bod Péter: <i>Szent Hilárius</i>	35,00 lej
32. Jancsó Benedek: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
33. Szabédi László: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
34. Cseres Tibor: <i>Foksányi szoros</i>	35,00 lej

35. Csiki László: <i>Titkos fegyverek</i>	35,00 lej
36. Székely népi imádságok	35,00 lej
37. Tamási Áron: <i>Publicisztikai írások</i>	35,00 lej
38. Horváth István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
39. Kurkó Gyárfás: <i>Nehéz kenyér</i>	35,00 lej
40. Bogdán László: <i>Az ördög Háromszéken</i>	35,00 lej
41. Bölöni Farkas Sándor: <i>Utazás Észak-Amerikában</i>	35,00 lej
42. Sánta Ferenc: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
43. Fodor Sándor: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
44. Székely János: <i>A nyugati hadtest</i>	35,00 lej
45. Szócs Géza: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
46. Tivai Nagy Imre: <i>Cirkálások szeredai emlékeimből</i>	35,00 lej
47. Tamási Áron: <i>Szülőföldem</i>	35,00 lej
48. Kemény János: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
49. Ignác Rózsa: <i>Torockói gyász</i>	35,00 lej
50. Markó Béla: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
50+ Siklódy Ferenc: <i>Könyvjegyek I.</i>	35,00 lej
51. Szentkatolnai Bálint Gábor: <i>Válogatott művek</i>	35,00 lej
52. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! I.</i>	35,00 lej
53. Benedek Elek: <i>Édes anyaföldem! II.</i>	35,00 lej
54. Böződi György: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
55. Czegő Zoltán: <i>Katonabogár</i>	35,00 lej
56. <i>Régi székely írók</i>	35,00 lej
57. Nagybacsoni Nagy Vilmos: <i>Végzetes esztendők</i>	35,00 lej
58. Domokos Pál Péter: <i>Moldvai útjaim</i>	35,00 lej
59. Szemlér Ferenc: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
60. Györffi Kálmán: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
61. Bartha Miklós: <i>Nemzetpolitikai írások</i>	35,00 lej
62. Tamási Áron: <i>Bölcső és Bagoly</i>	35,00 lej
63. Székely János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
64. Ágoston Vilmos: <i>Godir és Galanter</i>	35,00 lej
65. Sütő István: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
66. Orbán Balázs: <i>Válogatott írások és beszédek</i>	35,00 lej
67. Tamási Gáspár: <i>Vadon nőtt gyöngyvirág</i>	35,00 lej
68. Beke György: <i>Föld és lélek. Székely riportok</i>	35,00 lej
69. Ferencz Imre: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
70. Mózes Attila: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
71. Kacsó Sándor: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
72. Tamás Menyhért: <i>Vigyázó madár</i>	35,00 lej

73. Szöcs Kálmán: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
74. Lőrincz György: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
75. Tánczos Vilmos: <i>Elejtett szavak</i>	35,00 lej
76. Kőrösi Csoma Sándor az újabb kutatások tükrében	35,00 lej
77. Tamási Áron: <i>Jégtörő Mátyás</i>	35,00 lej
78. Székely költők az árnyékos oldalról	35,00 lej
79. Panigay Róbert: <i>Válogatott novellák</i>	35,00 lej
80. Magyar Lajos: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
81. <i>Látom az életem nem igen gyönyörű – A madéfalvi veszedelem tanúkihallgatási jegyzőkönyve 1764</i>	35,00 lej
82. Székely írók az árnyékos oldalról	35,00 lej
83. Paál Árpád: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
84. Székely János: <i>Három dráma</i>	35,00 lej
85. Egyed Péter: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
86. Bartalis János: <i>Válogatott versek</i>	35,00 lej
87. Tamási Áron: <i>Négy dráma</i>	35,00 lej
88. Fábíán Ernő: <i>Válogatott írások</i>	35,00 lej
89. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar</i> (I. kötet)	35,00 lej
90. Molnár H. Lajos: <i>Volt egyszer egy udvar</i> (II. kötet)	35,00 lej

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők
a Székelyföld szerkesztőségében.

